

Vasile Nechita

**Cum elaborăm
lucrarea de licență
și disertația de masterat**

Ghid practic

Ediția a II-a, revizuită

Cuprins

Rezumat /iv
Summary/v
Prefață la ediția a II-a / vi
Prefață /vii
Mulțumiri /viii
Introducere / 1

I OPERAȚII PREMERGĂTOARE

1. Alegerea conducătorului științific / 9
2. Planificarea timpului și pregătirea condițiilor de lucru /12

II OPERAȚII DE ELABORARE

- Etapele procesului de elaborare /21
3. Alegerea subiectului /21
 - Strategii de identificare /22
 - Criterii de alegere a subiectului /27
 4. Instrumente de ghidare a cercetării și redactării /31
 5. Generarea de idei proprii /39
 6. Cercetarea și documentarea /46
 - Consemnarea eficientă a informațiilor /54
 - Plagiatul /60
 7. Alcătuirea planului, organizarea și structurarea materialului /62
 - Elemente de conținut ale secțiunilor /67
 - Prospectul de disertație /79
 8. Redactarea primei ciorne /80
 - Redactarea unităților de compoziție /82
 - Tehnici empirice de redactare /85
 9. Revizuirea /90
 - Revizuirea la nivel de organizare /92
 - Revizuirea la nivel stilistic /94
 - Greșeli tipice întâlnite în lucrările de licență și disertațiile de masterat /105
 10. Corectarea /107

III OPERAȚII CONSECUTIVE ELABORĂRII

11. Elemente de tehnoredactare /113

12. Susținerea lucrării /118

- Valorificarea lucrării /124

- Referințe adnotate /126

Referințe /128

Index de teme /132

Index de autori /134

Anexa 1 /

Anexa 2 /

Anexa 3 /

Rezumat

Ghidul intitulat *Cum elaborăm lucrarea de licență și disertația de masterat* își propune să sprijine studenții și masteranzii în efortul lor de redactare mai eficientă a acestui gen de lucrări, pentru a atinge standardele de calitate impuse de universități și pentru a-și susține cu succes proiectul de absolvire. Lucrarea este abordată din perspectiva studenților și aspiră să devină un instrument de lucru cât mai accesibil, fapt ce a determinat centrarea expunerii pe probleme de ordin practic. Pentru a depăși dificultățile de receptare, impuse de o terminologie specifică, se recurge la explicații în text, citatul sugestiv și ilustrarea cu exemple particulare, asigurând astfel o bază intuitivă complementară expunerii abstracte. Lucrarea cuprinde mai puțin reguli, cât un șir de sugestii menite să crească eficiența scrierii și să evite un eventual start greșit, călăuzindu-l pe student pas cu pas în pregătirea, elaborarea și susținerea disertației – de fapt cele trei părți constitutive ale ghidului.

În prima parte sunt tratate probleme de logistică: alegerea conducătorului științific, planificarea timpului, organizarea spațiului de lucru și a instrumentarului necesar.

În partea a doua sunt abordate etapele de elaborare, începând cu alegerea subiectului și continuând cu generarea de idei proprii, construirea unor instrumente de ghidare a cercetării și redactării, documentarea și cercetarea.

Se continuă apoi cu alcătuirea planului, organizarea și structurarea materialului, redactarea în ciornă a lucrării, revizuirea (la nivel de organizare a materialului, precum și la nivel stilistic), corectarea (conform normelor gramaticale, ortografice și de punctuație). În plus față de partea de elaborare propriu-zisă, ghidul cuprinde și îndrumări sumare privind lucrul cu calculatorul.

În partea a treia sunt prezentate elemente de tehnoredactare, precum și problemele care se ivesc la susținerea disertației în fața comisiei. În final, oferim câteva sugestii pentru valorificarea lucrării și enumerăm unele dintre cele mai frecvente greșeli de abordare a acestui gen de lucrări.

Dat fiind faptul că disertațiile sunt unicate, ghidul oferă sugestii doar despre „cum” să se conceapă o lucrare, nu și „ce” anume să conțină ca text de bază, urmând ca studentul să particularizeze ideile generale expuse aici.

Summary

The guide entitled “How do we Write the Thesis and the Master’s Dissertation” proposes to support the college and master’s degree students in their endeavour to write more efficiently this kind of papers in order to fulfill the quality standards required by universities and to promote their graduation project in a successful manner.

The book is approached from the student’s perspective and hopes to become a more accessible and efficient tool, which is the reason why it focuses on the practical issues.

In order overcome any misunderstanding, caused by a specific terminology, the guide stylistically uses textual explanations, the suggestive quote and the illustration with specific examples, thus providing a complementary intuitive source for the abstract exposition. The guide contains less rules, but a chain of suggestions meant to increase the efficiency in writing and to avoid a possible wrong start, guiding the student step by step in preparing, writing and presenting the dissertation - in fact the three constituent parts of the guide.

Part one deals with logistics issues such as choosing the project mentor, time scheduling, organizing work place and the necessary tools.

Part two approaches the writing stages, starting with topic selection and continuing with creating one’s own ideas, building tools in order to guide the research and writing, documentation and research. Next comes designing the plan, organizing and structuring the material, writing the first draft, revising (at both organizational and stylistic level) and correcting (according to grammatical, spelling and punctuation rules). Moreover, besides the actual writing process, the guide also contains brief hints concerning the use of the computer.

Part three tackles layout elements as well as problems that occur when presenting the dissertation in front of the panel. Finally, we offer a few tips to add value to the paper. Given the fact that the dissertations are unique, the guide only offers tips on “how” to write a paper, but not on “what” it should contain as a main text, consequently the student will have to customize the general ideas expressed hereby.

Prefață la ediția a doua

La câteva luni după apariția în librării, titlul ediției I a volumului de față a fost semnalat la bibliografia unei lucrări similare, Ghidul lucrărilor de licență și disertație (nivel licență și masterat), semnată de Ioan Lumperdean, Dumitru Mățiș și Răzvan Mustață, profesori la Facultatea de Științe Economice și Gestiunea Afacerilor a Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca. Autorii menționează lucrarea la secțiunea bibliografie selectivă și o descriu sumar în secțiunea bibliografie adnotată.

Sub antetul aceleiași instituții a apărut suportul de curs intitulat Metodologia cercetării științifice, precum și Metode generale de cercetare și metodică elaborării lucrărilor științifice (semnate de profesorii Gheorghe Ciobanu și Ioan Lumperdean). La bibliografiile ambelor lucrări figurează și prezentul ghid.

Ghidul a mai fost utilizat ca sursă bibliografică și de conf. univ. dr. Camelia Burja de la Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, în lucrarea intitulată Ghid metodologic de elaborare și prezentare a lucrării de disertație (postat pe net sub titlul Multicriterial Valuation for Sustainable Development Projects).

Titlul ghidului poate fi întâlnit și la bibliografia lucrării Concepția și elaborarea lucrării de disertație, elaborată de conf. univ. dr. Georgeta Pinghirciu de la Universitatea Spiru Haret București.

Mai recent, facultatea de istorie și filosofie a Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca a postat pe site-ul propriu, sub titlul Metodologia cercetării în filosofie, un seminar pentru ciclul de studii de masterat, seminar care propune o prezentare a metodologiei de elaborare a unei lucrări științifice în domeniul științelor socio-umane. La bibliografia seminarului, se menționează și titlul ediției I a prezentei lucrări.

De asemenea, prof. univ. dr. Codruța Micu de la Universitatea de Nord Baia Mare, Facultatea de științe, catedra de fizică, a condus lucrarea unui masterand care a referențiat prezentul ghid la bibliografia lucrării intitulate Metodologia cercetării și elaborării lucrării de disertație și a lucrărilor științifice.

Câteva recenzii au apărut în presă (remarcându-se cele semnate de publiciștii Felician Pop, Ioan Burnar și Ion Bala), precum și un fel de recenzie-pamflet, semnată de Ioana Both, profesoară la Facultatea de Litere a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

Fără a adăuga noi capitole sau secțiuni, această a doua ediție beneficiază de câteva completări și revizuirii menite a aduce un plus de claritate și coerență expunerii. Am încercat să fac aceste adaosuri cât mai lapidare, astfel încât lucrarea să-și păstreze în continuare caracterul de ghid.

Prefață

Poate că, în pragul absolvirii, unii studenți vor fi avut norocul să întâlnească un profesor care să se ocupe îndeaproape de ei în efortul de elaborare a lucrării de licență. În ceea ce mă privește, am fost lipsit de un astfel de sprijin, după cum de-a lungul anilor de studii liceale și universitare am fost lipsit și de experiența redactării de eseuri, referate, recenzii, studii de caz... Și iată că, pe neașteptate, a venit vremea să elaborez lucrarea de diplomă, despre conceperea căreia nu aveam nici cea mai vagă idee. Îmi amintesc și acum sentimentul de derută pe care l-am avut în momentul alegerii subiectului; îmi lipsea până și cel mai elementar reper.

Raportându-mă la precedentele lucrări scrise în decursul anilor (sub zece pagini ca ordin de mărime), mi-am zis că aceste cazne vor dura cam o lună, poate două cel mult. Abia după ce mi-am făcut primele schițe și am trecut la documentare am fost în măsură să apreciez mai realist volumul imens de muncă pe care îl presupune o lucrare vastă precum cea de licență.

Mă apropiam de sfârșitul primului semestru al anului final de studii, așadar timpul era deja înaintat. Mai aveam în față și două sesiuni de examene. Ce era de făcut? Consultându-mă cu ceilalți colegi, am optat cu toții pentru muncă intensivă. Am pornit în mare viteză și am ținut-o mereu așa câteva luni, până la finalizare; nu dormeam, nu ne plimbam, mâncam în pas alergător... Abia pe urmă mi-am dat seama că a fost vorba de o greșeală de estimare gândind sarcina în termeni de sprint când de fapt era vorba de un adevărat maraton, ceea ce implică o strategie esențialmente diferită. Cât despre o lucrare de calitate, logic organizată și atent finisată (ca să nu mai vorbesc de elemente de originalitate) nici nu putea fi vorba în acele condiții; o improvizație și nimic mai mult.

Pentru a aplica o strategie eficientă, mi-ar fi fost de mare ajutor un ghid precum cel de față, sau, din partea profesorului coordonator, un sumar instructaj de o jumătate de oră. Ei bine, ghidul nu a existat, iar acel profesor nu a avut disponibilă o afurisită de jumătate de oră, pentru a mă ajuta să trec de acest hop. Nici cursul de epistemologie pe care îl urmașem, plin de teorii și gol de practici, nu mi-a fost de folos. Într-un cuvânt, a fost o experiență cât se poate de frustrantă.

Acestea sunt motivele pentru care, văzând că și generațiile actuale se confruntă cam cu aceleași dificultăți, m-am gândit că o sumă de sugestii (cu pronunțat caracter practic) având un rol de orientare în elaborarea unor lucrări de acest fel ar fi mai mult decât utilă pentru cei interesați, în speță pentru studenți și masteranzi.

Ghidul are ca model tehnicile de elaborare inițiate de cercetători din țări anglofone, tehnici caracterizate de un înalt grad de eficiență și spirit pragmatic.

Conceput inițial pentru studenții în științe socioumane (unde ponderea redactării este mult mai mare decât în științele exacte), câțiva amici au opinat că ghidul ar putea avea o utilizare mai extinsă, inclusiv pentru elaborarea de articole și eseuri pe felurite teme, precum și pentru lucrări de grad didactic. Și masteranzii cu care am stat de vorbă au spus că le-ar fi utilă o astfel de lucrare.

Fiecare secțiune are un anumit grad de autonomie, astfel încât poate fi citită și înțeleasă fără a necesita parcurgerea volumului în întregime. De altfel, pe tot parcursul textului am urmărit deliberat o abordare modulară tocmai pentru a înlesni lectura cu întreruperi. Desigur, aici doar se trasează cadrul de bază al disertației și se descriu situații generale, urmând ca studentul să le adapteze la cazuri particulare.

Fără a da răspunsuri la numeroase întrebări, ghidul pe care vi-l ofer poate fi un punct de pornire pentru cei care încearcă să răzbească prin eforturi proprii în construcția acestor formidabile provocări care sunt lucrarea de licență și disertația de masterat. În ceea ce mă privește, întotdeauna am pornit de la premisa că dacă un lucru merită făcut, atunci merită făcut bine.

Acestea fiind spuse, închei cu convingerea că studenții care vor face efortul de a lectura paginile de față vor economisi timp și energie și vor avea parte de mai puțin stres.

Mulțumiri. În perioada elaborării lucrării am primit sprijin din partea unor persoane apropiate, colegi, rudeni și amici. Astfel, Daniel Ferne mi-a procurat câteva cărți din Statele Unite, care m-au ajutat să aprofundez tehnicile de redactare și elaborare ale lucrărilor științifice, așa cum le practică cercetătorii americani. Fiică-mea, Crina-Doina, mi-a descifrat unele subtilități de traducere din engleză, fără de care nu înțelegeam îndeajuns de bine textele originale. Ovidiu-Emilian Mica, Paul Hărăguș, Ioan Andreica și Viorel Câmpean au avut bunăvoința de a lectura textul și de a-mi oferi sugestii de îmbunătățire, înainte de a trimite manuscrisul la tipar. Cele mai consistente observații le-am primit însă din partea profesorului Adrian Țineghe. Tuturor le mulțumesc pentru eforturi.

Notă. Pentru simplificarea textului și evitarea unor repetiții, utilizăm alternativ și cu același sens general termenii: lucrare de diplomă, lucrare de licență și disertație de masterat, precum și studenți și masteranzi. De asemenea, în ideea că lucrarea va fi lecturată și de alte categorii de persoane, scriem uneori cititori în loc de membrii comisiei de examinare. Trimiterile la surse se fac prin cifre în paranteze drepte, reprezentând numerele de ordine din lista de referințe (și numărul de pagină, acolo unde e vorba de cărți).

Introducere

Context. Elaborarea lucrării de licență înseamnă de fapt o muncă de cercetare și documentare, care se concretizează în scrierea unui text științific. (Ne referim aici la scris exclusiv în sensul de compoziție). Practic, activitățile de cercetare și cele de scriere nu pot fi net disociate; mai mult, chiar „Scrisul în sine este un proces de descoperire”. [6] Cu toate acestea, accentul în cuprinsul ghidului va cădea pe scriitură, adică pe latura editorială a demersului de elaborare a disertației. Ca oricare alt cercetător, indiferent de specialitatea sa, în momentul redactării disertației, absolventul se află și în postura de scriitor, iar scopul lucrării de față este tocmai acela de a-l sprijini în acest demers, al redactării lucrării.

Teoretic, lucrarea de diplomă ar trebui să fie o continuare firească a eseurilor, referatelor, recenziilor și a altor scrieri din anii anteriori de studiu, începând chiar din perioada învățământului preuniversitar. Numai că, în practică, lucrurile stau cu totul altfel. Când un student din universitățile românești își elaborează lucrarea de licență, el face un lucru pentru care este în cea mai mare măsură nepregătit, cel puțin sub aspectul exigențelor de redactare. Cauza stă în faptul că abia în ultimii ani învățământul preuniversitar de la noi a început să cultive tehnici de scriere. Sistemul de învățământ continuă și acum linia tradițională prin care li se cere elevilor și studenților să depoziteze un volum cât mai mare de cunoștințe. Totuși, elaborarea unor texte științifice este o bună modalitate de învățare și atinge obiective esențiale ale educației: creativitatea, gândirea critică, analiza, sinteza... Neglijând această oportunitate, majoritatea profesorilor noștri ne învață în continuare: să scriem despre ce ne-au predat ei, în loc să ne solicite să scriem despre ceva nou; să ne bazăm doar pe textul din cursuri și manuale, în loc să îmbunătățim sau să combatem opiniile autorilor; să cităm oamenii de știință, în loc să ne aducem contribuția proprie; să reproducem stilul scriitorilor consacrați, în loc să ne exprimăm cu propriile noastre cuvinte și să ne formăm un stil propriu. Drept urmare a neglijării unui anume tip de învățare (la care ne-am referit), studentul are doar o vagă idee despre îndemânările, efortul și timpul necesare pentru alegerea unui subiect, generarea de idei proprii, documentarea, planificarea, organizarea și structurarea materialului, redactarea în ciornă, revizuirea la nivel de organizare și de stil, corectarea și tehnoredactarea lucrării.

Pe tema elaborării lucrărilor de licență există puține cărți în țară între care o carte scrisă de un autor român și o traducere din italiană. Însă niciuna nu abordează tehnicile de redactare – principalul obiectiv al volumului de față. Astfel, Septimiu Chelcea, în lucrarea intitulată *Cum redactăm...* [5], se ocupă mai mult de specificul cercetării sociologice. Nici în cealaltă lucrare – *Cum se face o teză de licență* [8], Umberto Eco nu tratează tehnici de redactare și nici etapele procesului de elaborare. Mult mai explicit sunt tratate aceste etape și tehnici în lucrările unor cercetători americani, netraduși încă în limba română.

E drept că și unele universități din țara noastră dispun de ghiduri sumare, practic câteva instrucțiuni, cele mai multe limitându-se la chestiuni de formă (număr de pagini, aspect grafic, setări pentru pagină, reguli de citare; în cel mai bun caz redau cerințe particulare ale disciplinei de profil). Într-un cuvânt, literatura de specialitate este relativ săracă, lucrarea de față propunându-și să completeze în parte această lacună.

Semnificația și scopul elaborării lucrării de diplomă. Studenții și masteranzii scriu lucrarea de licență respectiv disertația de masterat pentru a îndeplini o sarcină academică, parte a pregătirii universitare prevăzută în Legea educației naționale. Astfel de proiecte au un rol de evaluare, întrucât oglindesc destul de fidel nivelul și calitatea pregătirii intelectuale a absolventului.

Dar, dincolo de latura prozaică a obligativității, elaborarea disertației ne aduce multe beneficii utile de-a lungul întregii vieți: învățarea unor lucruri noi, însușirea unor tehnici de cercetare, formarea gândirii critice, stăpânirea unor tehnici de redactare, formarea unor deprinderi de comunicare...

Astfel, înainte de toate, elaborarea disertației este o componentă esențială a procesului de învățare fiindcă actul scrierii ne constrânge să căutăm informații despre un subiect anume și să le organizăm într-o manieră coerentă. Procesul de elaborare oferă studentului oportunitatea de a sintetiza și aplica multe din cunoștințele dobândite la cursuri și, în același timp, de a se concentra asupra unui subiect restrâns pe care îl studiază intensiv astfel încât devine „expert” în acel domeniu.

Până în acest moment, studentul a consumat cercetare; de acum, el urmează să producă cercetare – o prioritate a educației postuniversitare. Se poate spune că elaborarea disertației este un bun punct de pornire în acest sens, deoarece vom aduna mai mult material decât e necesar pentru un singur proiect. Ceea ce ne rămâne îl putem pune deoparte, urmând să-l utilizăm după absolvire; atunci vom reveni asupra materialului și vom utiliza rezervele de idei rezultate din cercetare. Un alt câștig provine din faptul că procesul de cercetare ne obligă să apreciem la justa valoare modul de gândire și de scriere al altora, adică să ne formăm abilități de gândire critică și de evaluare a informației.

Apoi, elaborarea disertației formează dexterități de redactare a textelor cu caracter științific. În mediul academic, a scrie bine este o calitate esențială. Într-un anumit sens, rostul participării la cursuri este acela de a pregăti studentul pentru a elabora independent și într-o manieră profesională proiecte majore de cercetare, prin care să demonstreze capacitatea de creație și abilitățile analitice și critice.

Mai mult, un astfel de proiect ne inițiază în comunicarea cu alte persoane care au aceleași preocupări. Prin cooperarea cu profesorul coordonator, studentul își

formează deprinderi de comunicare cu un profesionist al domeniului. Totodată, scrierea disertației presupune ca studenții să organizeze discuții tehnice, să formuleze argumente, fiind nevoiți să interacționeze în acest scop și cu alți profesori, specialiști sau colegi, pentru a le împărtăși ideile.

Universitățile țin ca înaltă valoare nu doar căutarea de noi cunoștințe și o înțelegere mai bună, ci și împărtășirea acelor cunoștințe. [...] Ți se cere să faci asta nu pentru că se așteaptă ca toți să devină oameni de știință profesioniști, ci pentru că în aproape toate profesiile vei căuta, vei cerceta, vei reflecta la ceea ce constăți, vei lua decizii în probleme complexe și apoi vei explica acele decizii. [37]

Mai sunt și alte beneficii ale realizării disertației, legate de piața din ce în ce mai competitivă a locurilor de muncă. Lucrul la disertație prilejuiește adesea un prim contact cu viitorul loc de muncă al studentului.

Să mai adăugăm că abilitățile de redactare ne oferă o calificare pe toată durata vieții și formează temelia multor cariere. Modul în care ne pricepem să redactăm un text reprezintă cartea noastră de vizită care ne aduce recunoaștere profesională. Deseori, persoanele pe care le întâlnim ne judecă pe baza felului în care scriem. Mulți îl vor cataloga drept “incult” pe autorul unei scrieri doar pentru faptul că a încălcat unele reguli de ortografie. Cu atât mai importantă este redactarea sub raportul organizării ideilor, a preciziei și a clarității expunerii. Să reținem că abilitățile de redactare sunt transferabile dintr-un domeniu în altul. Fie că va profesa în specialitatea în care a studiat, fie în alta, absolventul va putea face uz de deprinderile sale și în redactarea de scrisori de intenție, scrisori de răspuns, rapoarte, studii, proiecte, discursuri, comunicate de presă, articole, broșuri și chiar cărți.

Elaborarea disertației este o muncă grea (la ce altceva ne putem aștepta?) și ar fi păcat să irosim atâta efort fără să încercăm valorificarea rezultatelor. Mulți autori spun că disertația poate fi revizuită și perfecționată în anii ce vin, iar o versiune finală poate fi publicată. Proiectul poate fi transformat, după absolvire, într-o carte sau o serie de articole care îl pot ajuta pe absolvent să se lanseze într-o carieră academică.

Să vedem însă ce este disertația și care sunt standardele de calitate ale unei lucrări de acest gen.

Standarde de calitate. Disertația tratează în principiu un subiect specific, clar formulat și cât mai exact circumscris. Există două tipuri principale de disertații: de cercetare (empirice, descriind experimente conduse de autor) sau de sinteză (în care autorul face o sinteză a ideilor și rezultatelor altor lucrări de cercetare

deja publicate). De multe ori, lucrarea are două componente: teoretică și empirică. În varianta sintezei (și parțial în cazul cercetării, care are de fiecare dată și un fundament teoretic), disertația este o investigație într-un domeniu relativ restrâns, tratând subiectul dintr-o perspectivă proprie și cu idei proprii, dar întărite cu ideile altor autori și susținute de date provenite din studiile de profil sau din alte surse. Ne raportăm astfel mereu la scrierile predecesorilor și clădim pe cărămizile puse de ei, prin analiza sau critica acelor lucrări, concomitent cu adoptarea unei poziții proprii.

Două adjective importante, folosite pentru a descrie o disertație, sunt: "original" și "substanțial". Cercetarea întreprinsă în sprijinul tezei trebuie să le conțină pe ambele, iar disertația trebuie să arate că este așa. [41]

Originalitatea este un concept greu de definit. Dacă în tehnică originalitatea vizează invenții, inovații, perfecționări, iar în științele naturii este original cel ce descoperă fapte noi, în științele socioumane originală poate fi numită chiar și o nouă interpretare a unor fapte cunoscute. Să reținem că originalitatea se realizează la diferite niveluri și nu presupune să începem totul de la zero și nici să facem neapărat descoperiri epocale. Potrivit unui sondaj realizat în SUA, „gradul de originalitate al unei lucrări, indiferent de subiect, este de 5%” [42] Uneori, originală poate fi numită și re-aranjarea în contexte noi a unor elemente cunoscute. Scriitorul Marin Sorescu, de pildă, nu inventa teme noi, ci le lua în răspăr pe cele întâlnite.

O cerință minimală ar fi ca lucrarea să nu repete ceea ce s-a spus de mii de ori înaintea noastră, adică să nu ne limităm la mutarea informației dintr-un loc în altul. Lucrările de cercetare sunt în general lucrări de sinteză, în care informațiile se combină de așa manieră încât cititorul să vadă dintr-o altă perspectivă subiectul. Faptul că nu a mai fost tratat până acum în acest mod face subiectul semnificativ și important. Dacă am reușit să adăugăm cât de mici elemente de noutate, atunci să subliniem în lucrarea pe care o elaborăm că, în pofida valoroaselor cercetări care s-au efectuat în domeniu, nimeni nu a abordat problema în felul în care este expusă de noi. Astfel de elemente de noutate ar putea fi analiza unor aspecte neclare în textele studiate, neobservate de alții, neînțelese pe deplin, poate trecute cu vederea, subevaluate sau, dimpotrivă, supraevaluate. Bunăoară, ne propunem un nou punct de vedere, sau agreăm punctul de vedere al unui autor, în timp ce ne exprimăm dezacordul cu interpretări diferite ale altor autori; cu argumente și dovezi le criticăm și le respingem deoarece ni se par inadecvate sau irelevante. În unele cazuri, disertația semnaleză implicații sau predicții bazate pe fapte, aduce o contribuție suplimentară la o zonă de cunoaștere sau procedează la aplicarea în domenii noi

a unor tehnici cunoscute. Alteori se compară lucrările a doi sau mai mulți autori care tratează subiectul din perspective diferite, uneori chiar în dezacord unii cu alții. Poate facem mai clar un punct de vedere existent și îl îmbunătățim într-un anumit mod. Toate aceste abordări pot fi considerate elemente de originalitate.

În al doilea rând, e nevoie ca lucrarea să fie substanțială, adică să aibă densitate ideatică, semnificație și profunzime, deoarece, oricât de îngrijită ar fi, redactarea nu poate compensa puținătatea și lipsa de valoare și relevanță a ideilor și a conceptelor. Un subiect bun tratează o problemă importantă. În acest scop e nevoie să avem la bază solide cunoștințe teoretice, sau bune rezultate practice (preferabil ambele), iar subiectul să fie în conexiune cu cercetările recente (dar nu o simplă variațiune pe aceeași temă).

Mulți autori pun accent pe necesitatea tratării analitice și sintetice a subiectului și implicit pe reducerea la minimum a descrierilor. [18]

În orice caz, o astfel de lucrare trebuie să fie mai mult decât o compilație necritică a faptelor sau interpretărilor publicate anterior sau doar o simplă trecere în revistă a lor. În principiu, trebuie să urmărim un subiect cu o anumită semnificație, un aport personal la cunoaștere prin analiză, sinteză și interpretare, evitând doar descrierea, reformularea sau rezumatul unor informații cunoscute. Să nu ne limităm la un inventar de fapte, ci să căutăm o interpretare proprie încercând să răspundem la întrebarea “ce semnificație are...?” Pe de altă parte, să nu ne ferim să arătăm și limitele ideilor pe care le analizăm.

O bună lucrare de licență este focalizată pe o teză sau o întrebare ce conduc la o înlănțuire logică a ideilor și la aranjarea lor pe liniile de forță ale unor argumente. Structurarea logică a ideilor prin stabilirea unor raporturi de coordonare și subordonare, exprimarea concisă, clară, neambiguă, utilizarea unui stil sobru, respectarea normelor gramaticale, ortografice și de punctuație – toate aceste cerințe fac parte din standardele unei disertații de calitate.

Părțile constitutive

Prima parte a ghidului – *Operații premergătoare* – tratează probleme de logistică, adică activitățile de organizare și dotare, care preced și înlesnesc procesul de elaborare propriu-zisă a viitoarei lucrări. Astfel, *Alegerea conducătorului științific*, ca prim capitol al ghidului, prezintă criteriile de selectare a profesorului cu care studentul urmează să colaboreze și punctează așteptările reciproce. Preliminariile continuă cu *Planificarea timpului de elaborare și pregătirea condițiilor de lucru*, capitol care are menirea de a-i ajuta pe studenți să economisească timpul foarte limitat de care dispun. Tot aici se abordează și necesitatea stabilirii unui program auster, care să-i asigure studentului menținerea condiției fizice și psihice optime în această perioadă de

eforturi susținute și încordate. Un paragraf aparte este destinat problemelor legate de utilizarea calculatorului în scriere, după care tema se particularizează în mai multe secțiuni.

Partea a doua – Operații de elaborare – cuprinde întreg spectrul etapelor de scriere și începe prin a sublinia rolul primei decizii, crucială pentru student, și anume *Alegerea subiectului*. În acest capitol sunt evidențiate strategiile de identificare a unui subiect și criteriile care stau la baza alegerii, precum și potențialele surse de inspirație. Urmează construirea unor *Instrumente de ghidare a cercetării și redactării* – întrebarea de cercetare, ipoteza, teza – menite a-l călăuzi pe student de-a lungul procesului de elaborare, indicându-i un punct focal și sugerându-i o direcție a lucrării. *Generarea de idei* reprezintă centrul de greutate al contribuției studentului la proiectul pe care și l-a propus. După această etapă, lucrarea va purta marca ideilor proprii ale autorului, motiv pentru care în acest capitol sunt expuse câteva din tehnicile ce au rolul de a-l sprijini în demersul dificil al creării de idei. *Cercetarea și documentarea* au ca scop colectarea de materiale și raportarea proiectului la realizările precursorilor în domeniul abordat. Capitolul prezintă sursele de informare, modul de selectare și evaluare a informației, precum și consemnarea corectă a trimiterilor la surse, astfel încât să se prevină plagiatul involuntar. Pe baza ideilor proprii și a materialului colectat, se poate trece la *Alcătuirea planului, organizarea și structurarea materialului*, etapă care prefigurează forma finală a lucrării de absolvire. Aici se fac precizări privind conținutul unor secțiuni ale disertației, în varianta unui studiu cantitativ: introducere, consultarea literaturii de profil, metodologie, rezultate, concluzii, referințe, anexe. După parcurgerea etapelor enumerate, urmează *Redactarea primei ciorne*. În acest capitol înfățișăm succint câteva tehnici specifice de redactare, derivate din experiența scriitorilor și a cercetătorilor. O altă etapă fundamentală a procesului de elaborare a lucrării este *Revizuirea*, care operează în principal pe două niveluri: organizatoric și stilistic. Aici avem și paragraful intitulat *Greșeli tipice* întâlnite în lucrările de licență. Ultima etapă a procesului de elaborare constă în finisarea textului prin *Corectarea* unor greșeli superficiale de scriere, pentru ca disertația să corespundă normelor gramaticale, ortografice și de punctuație. Atât la revizuirea la nivel stilistic, cât și la corectare, demonstrația se bazează în mare măsură pe puterea exemplurilor.

În partea a treia a lucrării - Operații consecutive elaborării – sunt prezentate *Elemente de tehnoredactare*, adică probleme legate de suportul material și de forma grafică a proiectului (așezarea textului în pagină). Ultimul capitol, intitulat *Susținerea lucrării*, redă pasul final pe care candidatul îl va face înainte de a deveni licențiat sau master. Ideile abordate vizează: redactarea unui text de susținere a disertației, anticiparea întrebărilor care pot fi formulate de membrii comisiei,

tehnici de prezentare a proiectului și modul în care studentul ar urma să reacționeze la eventuale observații și critici.

Partea finală mai conține următoarele secțiuni distincte: *Valorificarea lucrării*, *Referințe* și *Referințe adnotate*.

Sintetizând obiectivele și conținutul ghidului de față, nutrim convingerea că expunerea condițiilor de pregătire, elaborare și susținere a lucrării de licență și a disertației de masterat va face mai ușoară munca studenților și a masteranzilor ajutându-i să scrie mai eficient și să atingă standardele de calitate pretinse de universități.

I OPERAȚII PREMERGĂTOARE

Așa cum se întâmplă deseori în viață, succesul sau eșecul unui proiect depind în mare măsură de modul în care este pregătit. Și în cazul disertației, o bună pregătire ne va cruța de intrarea în criză de timp și de nesfârșite eforturi de tatonare. Deși redactarea lucrării reprezintă un moment central, procesul de elaborare presupune numeroase activități conexe care preced această etapă. Ca primi pași, sunt necesare câteva operații de logistică, fapt ce presupune să avem lucrul potrivit la timpul și la locul potrivite, precum și să putem apela la persoanele cu care urmează să cooperăm. În cazul de față, aceasta presupune să optăm pentru un conducător științific, să avem resurse la dispoziție și să ne planificăm timpul necesar, să ne organizăm locul de muncă și să ne dotăm cu instrumentele de care avem nevoie. În această primă parte a lucrării vom expune toți pașii preliminari enumerați.

1. Alegerea conducătorului științific

După ce studentul a reflectat asupra domeniului de interes, eventual și a unor subiecte ce îl preocupă în mod deosebit și i se par realizabile, următorul pas este exprimarea opțiunii pentru profesorul care va coordona lucrarea – conducătorul științific, cum i se spune. Este o practică a tuturor universităților lucrul sub îndrumarea unui profesor. Conducătorul științific poate fi un profesor care a predat cursuri studentului, dar poate fi și un altul care are legătură cu tema aleasă, rolul său fiind acela de a îndruma studentul, de a-l consilia. Profesorul are experiența necesară în acest scop, știe ce standarde trebuie să atingă lucrarea și poate evalua fezabilitatea planurilor.

Opțiunea pentru un anumit conducător științific se bazează pe mai mulți factori: specialitatea, reputația, experiența, chiar firea și temperamentul său, felul în care reacționează. După unii autori, un bun îndrumător ar trebui să fie nu doar o sursă de asistență tehnică, ci și un mentor. [10] Mulți studenți au recunoscut că profesorul i-a ghidat atât profesional, cât și personal, sfătuindu-i în demersul de căutare a unei cariere potrivite. De aceea, putem conta și pe o susținere afectivă, nu doar pe îndrumările sale de ordin tehnic. Bunăoară, dacă avem nevoie de încurajare, poate că un coleric nu este profesorul cel mai indicat, ne previne un studiu pe această temă. [39] Cu toate acestea, un profesor care îți arată franc minusurile lucrării este de preferat altuia amabil, dar care nu se implică. Mai mult decât atât, este util să îl rugăm să emită o părere critică, sinceră despre lucrare, eventuale puncte de vedere divergente putând fi lămurite ulterior.

Odată ce am identificat unul sau mai mulți potențiali îndrumători, să căutăm să-i cunoaștem, pentru a ști la ce să ne așteptăm din partea lor. O bună sursă de informare sunt alte persoane care au absolvit recent, au avut același îndrumător

și îl cunosc din experiență proprie. Vom afla că acei absolvenți au dezvoltat strategii de lucru care i-au ajutat să comunice eficient cu el și vom mai afla dacă e dispus la întâlniri frecvente, sau încurajează lucrul independent.

Există însă și profesori pe care e bine să-i evităm. De pildă, unii le sugerează studenților să elaboreze părțile cele mai aride ale unei cercetări întreprinse de profesorul însuși, urmând ca el să publice lucrarea sub semnătură proprie. Riscul acesta este semnalat de Umberto Eco într-un paragraf al cărui titlu este grăitor: “Cum să evitați să fiți exploatați de conducătorul științific”? [8 – p. 74]

Colaborarea profesor-student. Fără a supraevalua importanța îndrumărilor profesorului și nici a lucrului independent, disertația este totuși „un proiect bazat pe colaborare în care studentul, ca ucenic, este ghidat de profesor, ca îndrumător.” [23] Genul de relații cu conducătorul științific diferă de la student la student. Unii preferă să primească mai multe îndrumări, să aibă contacte frecvente și să fie verificați, în timp ce alții sunt mai independenți. Comunicarea constantă este esențială și va permite pe parcurs adaptări și ajustări ale lucrării în loc de revizuirii masive la sfârșit. Sfatul profesorului trebuie luat foarte în serios din moment ce el va întocmi un raport de evaluare a disertației și va face parte din comisia de examinare. Discuția cu el ne ajută să ne îndreptăm în direcția literaturii relevante, să găsim metode pe care nu le-am luat în considerare, să ne focalizăm atenția asupra unor idei și să decidem dacă cercetarea este realizabilă în timpul și cu resursele avute la dispoziție. Pe scurt, pentru a maximiza probabilitatea de a realiza o bună lucrare de licență, unele chestiuni de bază vor fi cunoscute și tratate în colaborare încă din primele etape. Opiniile profesorului sunt un bun reper pentru student.

Ca persoană care redactează disertația, ești prea implicat și prin urmare ai cea mai proastă judecată asupra a ceea ce e bun și ce e deficitar, astfel că trebuie să obții un sfat din exterior. [46]

O metodă eficientă este inițierea de către student a unor întâlniri, apoi notarea discuțiilor care au loc cu acele prilejuri, atunci când sfaturile sunt încă proaspete în minte. În niciun caz nu trebuie să așteptăm până se apropie finalul pentru a-i da lucrarea în întregime profesorului.

Așteptări reciproce. Înțelegerea așteptărilor reciproce este o parte esențială a dezvoltării unor bune relații de lucru și e bine să întrebăm profesorul cum dorește să conlucreze. Unii profesori sunt satisfăcuți cu o discuție prealabilă în profunzime referitor la planul lucrării. Alții preferă un prospect preliminar în care ideea despre teză, modelul de întrebare de cercetare, metodologia și tehnica de analiză sunt stabilite și prezentate sintetic (vezi paragraful Prospectul de

disertație, p. 77). Unii vor să vadă fiecare capitol pe rând, în timp ce alții vor să vadă ciornelile complete. Unii stabilesc termene de consultare, iar alții îi vor încuraja pe studenți să lucreze independent.

În etapa de început, studentul s-ar putea aștepta de la profesor să-l ajute la selectarea unui subiect realizabil și la identificarea surselor bibliografice, precum și la stabilirea unui calendar de lucru. Un alt punct nevralgic în care profesorul poate contribui decisiv la realizarea disertației privește întocmirea unui plan și structurarea lucrării. Pe parcurs, studentul are nevoie ca profesorul să fie disponibil pentru consultații referitor la proiect și să nu întârzie cu restituirea ciornelor date pentru lectură. În fine, sfaturi utile studentul poate solicita și în legătură cu susținerea disertației.

Există însă și reversul: așteptările profesorului de la student. Acestea presupun ca studentul să dispună de competențe privind tehnica documentării din surse diverse, de capacitatea de a selecta și evalua informația din literatura de profil, de a ști să structureze logic ideile proprii și să le susțină cu argumente din bibliografie. Apoi, studentul trebuie să știe să dezvolte un plan pentru etapele proiectului și să ia în considerare sfaturile și criticile formulate. În sfârșit, e necesar să îndeplinească cerințele universității privind termenele și formatul disertației.

Lucrul independent. A lucra independent sau foarte apropiat de îndrumător depinde de personalitatea fiecăruia – student sau profesor. În general vorbind, e un dezavantaj să fim prea dependenți de o anumită persoană, fapt valabil și în acest caz. Cel mai înțelept lucru este ca studentul să pornească de la premisa că proiectul reprezintă un efort independent din partea sa, profesorul având rolul de a-l ajuta și îndruma numai când e neapărat nevoie, fără să fie supervizat tot timpul. Nu trebuie să uităm că elaborarea disertației necesită inițiative proprii, nu doar abilități de executant, și că studentul e persoana care scrie disertația, nu profesorul. Coordonatorul științific nefiind coautor, „nu poate fi blamat dacă teza ta e slabă și primești o notă mai mică decât credeai că meriți.” [46]

La urma urmei, unul din obiectivele realizării lucrării de licență sau a disertației de masterat este tocmai acela de a pregăti studentul să evolueze ca un gânditor independent, în măsură să conducă singur un proiect de cercetare. Elaborarea disertației poate fi considerată un bun prilej pentru a începe de timpuriu acest proces.

Calendarul întâlnirilor. Este bine ca studentul să stabilească de la bun început cât de des se va întâlni cu profesorul în toate etapele procesului de elaborare a disertației. Consultările consacrate lucrării trebuie negociate cu profesorul și bine

programate încă de la început și apoi revăzute în timp, în eventualitatea că necesită schimbări. În orice caz, studentul trebuie să-l informeze pe profesor dacă are de înfruntat vreo problemă, pentru a nu-i da posibilitatea să-i reproșeze ulterior: „Dacă mi-ai fi spus ce intenții ai, te-aș fi îndrumat în altă direcție.” Universitarii sunt oameni ocupați și puțini dintre ei vor fi dispuși să-și rupă din timpul lor prețios, să se așeze la masă cu studentii pentru a le explica în detaliu acele idei care să-i ajute în procesul de elaborare. Având un program încărcat, profesorul are nevoie și de un răgaz pentru a citi manuscrisul, astfel că trebuie să avem așteptări realiste și să nu pretindem ca peste noapte să ne facă serviciul de consultare a ciornelor. Ca măsură de precauție, e recomandabil ca studentul să aibă un exemplar de rezervă în eventualitatea că îndrumătorul îl reține mai multe zile sau săptămâni, căci astfel își va putea continua lucrul.

Conflicte potențiale. Deși profesorul poate fi considerat un aliat al studentului, nu sunt excluse dispute și controverse pe parcurs. Conflictele pot apărea din varii motive: dificultăți de comunicare, percepții diferite asupra cercetării, diferențe de personalitate, tendința profesorului de a face aprecieri negative, descurajante sau chiar manifestarea unui dezinteres din partea sa.

Instinctiv, ne place lauda și ne displace critica; în schimb, e mai ușor să fim critici față de ideile altora decât față de ale noastre. Nu altfel se petrec lucrurile în relația profesor-student. Dar dacă e vorba doar de observații critice cu referire la disertație, acestea nu ar trebui să-l demoralizeze pe student. Ba, dimpotrivă! Cu cât sunt mai multe remarci critice, cu atât mai bine; sunt sugestii prețioase din partea celui care lecturează lucrarea dintr-o altă perspectivă și cu un plus de obiectivitate. Să fim recunoscători criticului chiar dacă tonul și cuvintele sale nu sunt cele mai potrivite.

Totuși, dacă încercarea de rezolvare a conflictelor nu reușește, studentul ar putea lua în calcul opțiunea schimbării conducătorului științific. Dar asta numai în ultimă instanță și dacă timpul permite.

2. Planificarea timpului și pregătirea condițiilor de lucru

Planificarea timpului de elaborare. Elaborarea disertației nu este doar o chestiune de organizare a ideilor proprii și a materialului rezultat din cercetare, ci și una de administrare a timpului, factor de constrângere care impune un program de lucru auster. Așa cum am mai menționat, nu e vorba de un sprint de

câteva zile sau săptămâni, ci de un maraton de circa un an sau chiar mai mult, perioadă în care studentul mai participă la cursuri, seminarii și examene. Unii studenți sunt preocupați și de căutarea unei slujbe, în timp ce alții, mai ales în cazul masteranzilor, se străduiesc să-și păstreze slujba, solicitări care consumă timp și provoacă stres. Apoi, mai sunt familia, hobby-urile, nevoia de relaxare, cel puțin la sfârșit de săptămână, pentru odihna ochilor și limpezirea minții. Este un scenariu familiar multor studenți și nu e ușor de găsit un echilibru între toate aceste activități. Chiar și în ipoteza că disertația este singura sarcină de îndeplinit, studentul are neapărat nevoie să întocmească un program sistematic și să ia câteva măsuri cu caracter organizatoric, astfel încât să obțină maximum de productivitate în această perioadă. Programul se referă la planificarea timpului disponibil, la organizarea spațiului de lucru și la restrângerea unor activități.

Înainte de a aborda programul de lucru, ar fi de interes să reflectăm asupra unor chestiuni legate de motivație.

Motivația. Chiar dacă subiectul ales ni se pare inițial din cale-afară de interesant, este necesară o motivație suplimentară pentru ca proiectul să fie susținut continuu, pe parcursul unui an întreg. Cu atât mai mult în cazul în care lucrarea se face din obligație, doar pentru a obține diploma de absolvire a studiilor. Dar și în situația în care scrisul nu ni se pare o corvoadă, s-ar putea să apară momente când pur și simplu nu ne place să scriem, deși timpul ne presează. „Ți-ai aranjat spațiul de lucru și ți-ai întocmit orarul, te-ai așezat la masa de lucru și ...nimic. Niciun cuvânt nu-ți vine în minte.” [39] Uneori vom constata că rezultatele nu sunt direct proporționale cu timpul de lucru consumat, iar progresul în muncă nu e uniform; adesea într-o oră înaintăm cât altădată într-o săptămână. De aici provine și pendularea între stări sufletești extreme: de la entuziasm debordant (“asta va fi o lucrare ce nu s-a mai pomenit!”), la crize de neîncredere („o grămadă de banalități am înșiruit aici”).

În practica scriitoricească s-au imaginat tot soiul de metode și trucuri pentru a declanșa și susține motivația. Bunăoară, pentru stimularea lucrului, unii autori folosesc premii motivaționale, încurajări și chiar sancțiuni. Chiar dacă pare un lucru pueril, un cât de mic premiu palpabil ne menține o atitudine pozitivă față de scris, deci merită luat în considerare. Astfel, după ce am încheiat un capitol sau un paragraf, să facem ceva pentru a ne simți mulțumiți de realizarea noastră: poate ascultăm piesa muzicală preferată, luăm o cafea, purtăm o convorbire telefonică cu un prieten... Unii oameni își programează zilnic astfel de premii și le condiționează de finalizarea părții din lucrare pe care și-au propus-o.

Un vast studiu, intitulat Dissertation [39], pornește de la constatarea că un lucru care „este în afara câmpului vizual, este și în afara minții”. Prin urmare, o

metodă care ne stimulează să ne apucăm de scris este aceea de a lăsa instrumentele de lucru la vedere. Lăsând pe masă cartea pe care ne-am propus s-o citim, este mult mai probabil că o vom citi decât dacă ar trebui să o căutăm în bibliotecă. La fel, dacă lăsăm pe masă capitolul în curs de redactare, sunt șanse mai mari de a-l finaliza.

O altă metodă care constituie un imbold pentru a scrie este de a întreprinde ceva, cât de mărunț, care să aibă legătură cu disertația. Bunăoară, să completăm bibliografia, să-i telefonăm sau să-i expediem o scrisoare prin poșta electronică unui prieten explicându-i dificultățile de elaborare, să imprimăm un articol preluat de pe Internet, să facem o listă cu lucrurile de care avem nevoie pentru a continua scrierea, să ordonăm ciornele într-un dosar. Important este să facem câțiva pași, oricât de mici, pentru a progresa în scrierea lucrării.

O idee bună este să alternăm redactarea cu alte activități, cum ar fi lecturile sau să lucrăm la acele capitole care nu necesită un efort mare de concentrare. Vor fi zile când dispunem de mai multă energie și dispoziție pentru muncă; atunci e momentul să atacăm problemele cele mai dificile, lăsând sarcinile mai ușoare pentru zilele în care suntem mai puțin motivați. În fine, colegii, conducătorul științific, prietenii de încredere și membrii familiei pot să-i dea studentului încurajările de care are nevoie pentru a-l motiva, mai ales când e vorba de activități mai puțin interesante, cum ar fi unele analize migăloase, monotone, obositoare.

Amânarea scrisului. În lipsa motivației, tentația amânării sarcinii de scriere devine adesea irezistibilă. Toată lumea este afectată mai mult sau mai puțin de năravul amânării îndeplinirii unei sarcini. Acest obicei este o adevărată pacoste și constituie o temă de vaste studii de psihologie privind cauzele și soluțiile de prevenire. Iată și câteva astfel de soluții. După ce luăm hotărârea de a nu mai amâna efectuarea unei sarcini, este foarte important să găsim un loc cât mai agreabil unde să lucrăm. Să mai stabilim și acea parte a zilei în care dăm cel mai mare randament, suntem mai activi. E util să promitem prietenilor că la ora cutare „voi începe lucrul la disertație, apoi să le povestim cum am reușit să ne ținem de cuvânt.” [39] Este important să ne menținem ritmul de lucru, căci „dacă te trezești spunând «Pot face asta și mâine», ești pe panta alunecoasă a amânării și întârzierii absolvirii.” [23] O măsură extrem de utilă este descotorosirea de tot ce ne-ar putea distra atenția: aparate video, jocuri pe calculator, telefonul mobil etc.

Fără îndoială că debarasarea de viciul amânării nu se va produce peste noapte, ci în timp. Stă însă în puterea noastră să dezvoltăm strategii prin care să ne schimbăm obiceiul puțin câte puțin. Este foarte important să nu ne facem

reproșuri din cauza amânării efectuării unei sarcini, în schimb să începem să ne acordăm premii pentru micile succese („merit o cafea pentru finalizarea la timp a capitolului”). În acest fel ne vom forma noi obiceiuri de muncă și de gestionare a bugetului de timp de care dispunem.

Planificarea și administrarea timpului. Când spunem „mâine voi începe lucrul”, să ne amintim că timpul e o resursă finită, iar minutele pierdute azi sunt irecuperabile. Deseori nu suntem atenți la acest „amănunt” și ne trezim antrenați în acțiuni cronofage, justificate într-un fel sau altul, dar în afara obiectivului principal. Inițial suntem tentați să credem că o planificare a timpului nu își are rostul din moment ce totul este atât de nesigur și imprevizibil. Însă, pe măsură ce acumulăm experiență, ne vom convinge că aproximarea timpului destinat elaborării este nu doar posibilă, ci și profitabilă. Sigur, nu e vorba de un orar strict. Din timp în timp sunt necesare ajustări, și anume atunci când apar dificultăți mai mari decât cele estimate (cazuri frecvente), sau când munca este mai ușoară decât ne așteptam inițial (cazuri mai rare). Această evoluție, în parte imprevizibilă, face necesară stabilirea unei rezerve de timp (tampon) în intervalul rămas până la termenul de predare. Mai bine să finalizăm lucrarea cu câteva zile sau chiar săptămâni în devans, decât să lucrăm până în ultimul minut. Încheind lucrul mai din timp, evităm stresul, fapt ce se va reflecta și în calitatea proiectului.

Fiecare student își pune întrebarea: cât va dura elaborarea disertației? Un răspuns laconic ar fi: mult mai mult decât am preconizat. Adesea suntem tentați să luăm în calcul doar actul mecanic al scrisului, ceea ce reprezintă doar o fracțiune din timp și efort. Chandrasekhar ne sfătuiește să multiplicăm cu trei timpul estimat inițial pentru scrierea disertației. [4]

Cum nu s-a inventat rețeta studentului grăbit, pentru a nu intra în criză de timp și pentru a evita lucrul în asalt și în condiții de nesomn, e nevoie să învățăm să ne gospodărim sarcinile zilnice trecând pe primul plan obiectivul principal: elaborarea disertației. Festina lente poate că ar fi o formulă mai potrivită decât strategia luării cu asalt a sarcinii.

Planificarea timpului presupune în esență stabilirea de priorități. În acest fel devenim conștienți de dimensiunile sarcinilor pe care putem sau nu să le realizăm în perioada dată. Apoi, prin definirea și divizarea sarcinilor, progresul în lucru devine perceptibil și câștigăm încredere, iar rezultatul va fi o diminuare a stresului. Experiența ne dovedește că potrivit ar fi ca studentul să înceapă procesul de cercetare cel târziu în al doilea semestru care precede ultimul an de studii, astfel încât să poată lucra și în vacanța de vară.

Restrângerea unor activități. O restrângere destul de severă a unor activități extracurriculare este necesară pentru a lucra constant la disertație. Fără a ne impune o asceză, să nu lăsăm ca preocupările imediate să ne răpească din timpul consacrat acestui proiect important. Bunăoară, nu e momentul propice să acceptăm toate invitațiile la petreceri, plimbări, simpozioane, spectacole și nici să ne ocupăm de hobby-uri. Pe de altă parte, să nu uităm că lucrul nu poate fi izolat de contextul social în care activăm. Avem obligații față de familie și prieteni, iar aceștia nu trebuie neglijați. De asemenea, mai avem nevoie de relaxare cel puțin la sfârșit de săptămână, astfel că se cere un echilibru între munca de cercetare și activitățile extracurriculare.

Îată și două cauze care duc la întârzieri sau la încetinirea ritmului de elaborare a lucrării. O primă cauză este cheltuirea unui volum prea mare de timp ca urmare a faptului că nu am formulat în prealabil un punct focal al cercetării (teza sau întrebarea de cercetare). O altă cauză este tendința de perfecționism a studentului. În principiu, perfecționismul este o trăsătură pozitivă, dar, dus la extrem, ne poate crea mari probleme prin prelungirea lecturii unor texte periferice. E o chestiune de dozaj: timpul pe care îl alocăm disertației ar trebui să fie cheltuit proporțional cu importanța fiecărei componente. În niciun caz culegerea de date nu ar trebui să depășească două treimi din durata proiectului. [43] Îată de ce este necesară stabilirea unui plan de cercetare, de fapt un calendar cu termene pentru proiectul global și apoi pentru fiecare etapă a elaborării.

Calendarul de lucru are rolul de a stabili prioritățile în muncă. Studii întreprinse pe această temă ne arată că e bine să schițăm din timp o ciornă de calendar în care să fixăm data de început și sfârșit pentru fiecare capitol sau secțiune. Acest calendar este indicat să fie așezat „într-un loc în care îți sare în ochi (deasupra monitorului computerului) așa încât să-ți reamintească încontinuu ceea ce faci.” [2] Putem calcula retroactiv timpul de la data predării lucrării spre prezent, dar important este să exprimăm datele în termeni specifici, nu generali. Astfel, în loc să ne propunem ca obiectiv general finalizarea disertației, obiective mult mai practice și mai realiste constau în fixarea de sarcini realizabile într-o săptămână, într-o zi sau chiar în câteva ore. Acestea se materializează într-un capitol, o secțiune sau un paragraf. Periodic, calendarul poate fi detaliat și actualizat cu noile date necesare.

Îată, cu titlu de exemplu, o mostră de calendar, cu începere din ultimul semestru al anului precedent celui de absolvire:

* consultarea unor disertații elaborate anterior și lecturi preliminare pentru alegerea și formularea subiectului – 15 martie – 15 aprilie;

* consultări cu colegii din anul terminal privind selectarea conducătorului

științific potrivit – 16-25 aprilie;

* alegerea conducătorului științific – 26-30 aprilie;

* formularea obiectivelor, a tezei de lucru sau a întrebării de cercetare și întocmirea unei liste preliminare de surse (bibliografie) – 1-15 martie;

* consultări cu conducătorul științific referitor la subiectul ales, la propunerea de disertație (vezi paragraful Prospectul de disertație, p. 77), precum și în privința modalităților de colaborare și a calendarului întâlnirilor – 16-31 martie;

* luarea de interviuri, distribuirea și colectarea de chestionare, observarea unor fenomene (dacă e necesar) – 1 aprilie - 15 mai;

* lecturi, adnotări, evaluarea surselor, luarea de note – 16 mai - 15 septembrie;

* alcătuirea planului de lucru, formularea unei teze explicite și o nouă consultare cu profesorul – 16-30 septembrie;

* redactarea primelor ciorne – 1 octombrie - 30 noiembrie;

* finalizarea listei bibliografice și continuarea cercetării acolo unde este necesar – 1-15 decembrie;

* revizuirea ciornelor – 16 decembrie - 28 februarie;

* corectarea abaterilor de la normele gramaticale, ortografice și de punctuație – 1-10 martie;

* culegerea textului la calculator (dacă a fost scris de mână) – 11-25 martie;

* înmânarea unui exemplar revizuit profesorului pentru consultare și continuarea în paralel a revizuirii – 26 martie - 15 aprilie;

* tehnoredactarea și imprimarea a trei exemplare – 16-20 aprilie;

* legarea lucrării – 21-30 aprilie;

* rezervă de timp pentru situații neprevăzute – 1-15 mai;

* predarea lucrării – 15 mai.

Orarul zilnic. Calendarul de mai sus trebuie nu doar detaliat, ci și corelat cu orarul activităților zilnice: cursuri, examene, seminarii, odihnă, exerciții fizice și alte activități extracurriculare.

Să stabilim mai întâi perioada cea mai productivă a zilei. Orele cele mai productive diferă de la o persoană la alta. Astfel, în timp ce unii sunt prea somnoroși ca să lucreze dimineața, pentru alții, aceasta este cea mai fertilă perioadă de lucru din zi. În schimb, sunt persoane care preferă lucrul în liniștea nopții, având alături o cană cu cafea; atunci dau randament maxim. Prin urmare, trebuie să chibzuim care perioadă ni se potrivește cel mai bine. Cunoscându-ne propria personalitate și odată identificate (eventual și experimentate) orele din zi care sunt cele mai productive pentru lucrul la disertație, putem stabili un orar și un stil de lucru potrivite. Dar și mai important decât să întocmim un orar este ca, odată fixat, să ne ținem de el.

Sigur, capacitatea de efort diferă de la persoană la persoană. Unii spun că lucrează peste douăsprezece ore pe zi. Pentru alții însă, munca „până la capătul puterilor” este dăunătoare sănătății, majoritatea oamenilor considerând un program rezonabil în medie de circa șase-opt ore pe zi și șase zile pe săptămână. Este bine să lucrăm pe cât posibil în cuante cât mai mari de timp și în fiecare zi, pentru a ne păstra proaspete în minte ideile și materialele de la surse. Merită însă luate în seamă și perioadele mai scurte de timp. Lucrul zilnic și consistent în intervalul dintre alte activități, chiar mai puțin de o oră, fără a aștepta o perioadă compactă, ne va ajuta să reflectăm asupra lucrării și să ne decantăm ideile. (Este avantajos să folosim și minutele de timp disponibil).

În final, dacă toate metodele eșuează, încearcă strategia de a lucra la disertație fie și cinci minute pe zi. [...] Odată ce lucrezi cinci minute, ai putea găsi că alte cinci minute nu ar fi așa de rele. [39]

Dacă păstrăm zilnic contactul cu ideile disertației, vom descoperi adesea că în timp ce așteptăm la rând la bancă, în stația de autobuz sau pe drumul spre casă, ne vin în minte idei și soluții la probleme complicate din lucrare. Aceasta înseamnă că activăm și la nivel subconștient, iar preocupările de cercetare interferează cu viața personală.

Pregătirea condițiilor de lucru. Studii de ergonomie semnaleză rolul însemnat al ambianței în creșterea eficienței muncii. De aceea, când stabilim orarul zilnic e util să ne gândim și la locul în care lucrăm cel mai bine și în ce condiții anume. Unii, cu fire introvertită, lucrează mai productiv acasă, în liniște deplină. În schimb, persoanele mai sociabile au nevoie de o atmosferă de competiție și preferă să lucreze în laborator, la bibliotecă sau în campus deoarece consideră camerele de lucru de acasă prea austere.

Oriunde ne-am hotărî să lucrăm, locul trebuie să fie bine iluminat, confortabil, cu scaun și masă la înălțimi potrivite, pentru a ne păstra condiția fizică în bună stare. O încăpere decorată plăcut creează o atmosferă stimulatorie, iar o masă curată și note așezate ordonat ne ajută să progresăm mai rapid cu lucrul. Tot pentru menținerea ordinei, e util să ne rezervăm un dulap cu sertare în care să păstrăm surse bibliografice, note de cercetare, dosare cu ciorne datate...

Unii recomandă dezvoltarea unor ritualuri de muncă nu doar plăcute, ci de așa manieră încât să asigure și productivitatea necesară: o cană de ceai în față, un pix de un fel deosebit, o melodie în surdină... „Toate acestea semnaleză creierului că «e timpul să ne apucăm de treabă»” [39]

Exerciții fizice și alimentație. Pentru a lucra eficient, e nevoie să avem o bună condiție fizică și mentală pe durata muncii grele și susținute de elaborare a disertației. Exercițiile fizice ne vor oxigena creierul și ne vor furniza endorfinele necesare creării de bună dispoziție. Joe Wolfe recomandă studenților practicarea de exerciții fizice de circa o oră pe zi, ceea ce înseamnă un timp câștigat în favoarea proiectului. „Mulți oameni opinează că plimbarea îi ajută să reflecteze și le limpezește gândurile.” [38] Același autor ne îndeamnă să nu neglijăm alimentația, vitaminele și alimentele de calitate ne ajută la menținerea stării de sănătate.

Utilizarea calculatorului în procesul de elaborare. Firma americană IBM a introdus procesorul de cuvinte la calculatorul personal în anul 1982. Cu toate că e vorba de o relativ scurtă perioadă de timp, calculatorul a devenit o unealtă nelipsită din trusa studentului sau a masterandului.

Constatăm că în decurs de doar circa două decenii, mașina de scris a devenit piesă de muzeu după cum constată, ironic E. Robert Schulman și C. Virginia Cox: “Legenda spune că doctoranzii din antichitate obișnuiau să-și scrie disertațiile folosind un mecanism numit «mașină de scris»”. [28]

Se poate spune așadar că utilizarea unui program pentru redactarea de texte constituie o parte majoră a pregătirii universitare a fiecărui student. Utilizarea programelor de calculator ne face incomparabil mai eficienți prin creșterea vitezei de lucru și prin ușurința de scriere, chiar dacă inițial nu avem dexteritate în tastare. Astfel, începând cu etapa de consemnare a ideilor proprii și continuând cu explorarea și căutarea surselor pe Internet, luarea de note, planificarea și structurarea materialului, redactarea în ciornă, revizuirea (în mod deosebit), corectarea și așezarea în pagină a textului, în toate aceste faze beneficiem semnificativ de calculator. Și mai important este faptul că nu mai suntem constrânși să gândim liniar; putem începe textul din orice punct. Notăm ideile brute, așa cum ne vin în minte în momentul tastării, urmând să le ordonăm și finisăm mai târziu. Tot ulterior vom completa eventuale goluri și vom încorpora ideile descoperite în diferite surse, precum și pe cele sugerate de profesori sau de colegi. Cu toate modificările și completările pe care le operăm, textul este mereu curat, lipsit de corecturile care ne deviază atenția în cazul scrisului de mână. Textele realizate la computer și apoi imprimate au calitatea celor tipărite.

Desigur, nu e cazul să trecem cu vederea și unele dezavantaje, între care și riscul pierderii (ștergerii) unor materiale, consumul relativ mare de timp pentru învățarea comenzilor, precum și riscul virusării. În afară de asta, calculatorul ne creează și o iluzie: aceea de a considera ciorna, mereu curată, drept versiunea finisată a lucrării. Un alt dezavantaj stă în faptul că monitorul ne împiedică să

vedem textul de la un capăt la altul, adică să-l cuprindem dintr-o privire. Dar aceste neajunsuri se pot preveni sau corecta relativ simplu.

Astfel, pierderea accidentală de informații se poate preveni prin stocarea datelor și chiar a mai multor versiuni în diferite stadii de finalizare. Din motive de precauție, încă de la bun început se poate deschide separat un fișier de colectare și stocare, unde, la sfârșitul zilei de lucru, adunăm textele din toate celelalte fișiere. Pentru siguranța păstrării, le depozităm în căsuța personală a poștei electronice (e-mail box). În acest scop alcătuim o anexă (atașament) la care indicăm și data chiar după denumirea fișierului. Tot aici se pot stoca și celelalte materiale adunate în timpul cercetării bibliografice, rezultate din lecturi și idei personale, note, ciorne și chiar jurnale. Altă posibilitate de stocare este pe un compact disc (CD), digital video disc (DVD), memory stick sau, cel mai sigur, pe un hard-disc extern. În aceste condiții, dacă un fragment se pierde în mod accidental, fie ca urmare a defectării hard-discului, fie prin virusare sau în urma unei pene de electricitate, avem la îndemână copia. În ceea ce privește dificultatea învățării comenzilor, vom spune că nimeni nu ne obligă să utilizăm programe complexe precum Word, necesare pentru un număr restrâns de specialiști. Lucrul cu un program simplificat, cum ar fi WordPad, se poate învăța în doar câteva zile. În sfârșit, limitarea textului la dimensiunile monitorului, dezavantaj care se resimte îndeosebi în faza de revizuire, se poate corecta prin imprimarea ciornelor. În acest fel avem o privire de ansamblu asupra întregului material. Dar detaliile specifice privind utilizarea programelor de calculator în procesul de elaborare a lucrării urmează să le redăm la fiecare secțiune în parte.

Costurile elaborării disertației. În final, să reținem că elaborarea disertației presupune anumite cheltuieli care îi revin studentului. Între acestea menționăm: cărți din literatura de profil, dicționare de specialitate, îndreptar ortografic și de punctuație, reportofon, materiale consumabile pentru imprimantă (toner, cerneală sau panglică, hârtie), costuri cu deplasările la biblioteci. Ar mai fi apoi fotocopieri, trimiteri poștale, facturi la telefoane, CD-uri, DVD-uri sau alte suporturi de înregistrare și stocare. În sfârșit, costuri implică și lucrările de tehnoredactare și de legare a disertației (precum și operația de culegere, în varianta în care autorul nu lucrează cu calculatorul).

II OPERAȚII DE ELABORARE

Etapele procesului de elaborare

În majoritatea cazurilor, în universitățile și școlile noastre, lucrările scrise au ca scop evaluarea cunoștințelor. Astfel stând lucrurile, pentru profesor contează doar trasarea sarcinii de scriere și rezultatul final – compoziția, nu și ceea ce se întâmplă între aceste două momente – adică procesul de elaborare. Dar scrisul nu se limitează la reproducerea din memorie a unor cunoștințe, pe departe mai importantă fiind componenta creatoare a procesului de elaborare. Acest proces este dinamic și continuu, se împletește intim cu gândirea și se desfășoară în etape. La început, explorăm domeniul de interes, pentru a găsi un subiect potrivit, producem noi înșine idei proprii sub formă de material brut (etapa de creație, de invenție), formulăm teza sau întrebarea de cercetare, după care localizăm informația relevantă (cu care ne susținem ideile proprii), o conspectăm, apoi organizăm materialul potrivit unui plan structurat pe criterii logice. Doar după ce am parcurs toți pașii enumerați putem să trecem la ceea ce numim îndeobște scriere, adică la redactarea primei ciorne. Dar elaborarea nu se oprește la redactare întrucât abia acum începe procesul cel mai dificil, de regândire, de revizuire a lucrării. Este o etapă în care se operează modificări substanțiale ale materialului consemnat în ciornă, pentru a obține un text coerent, organizat logic și redactat într-un stil îngrijit. În sfârșit, ultimul pas în elaborare îl reprezintă corectarea textului potrivit normelor gramaticale, ortografice și de punctuație. Efectuând toate aceste operații, vom constata că scrisul nu este nici simplă reproducere și nici revelație, ci mai degrabă tehnică și inginerie lingvistică.

În secțiunile ce urmează vom descrie pe rând pașii ce urmează a fi parcurși în procesul de elaborare.

3. Alegerea subiectului

Dintre toate hotărârile pe care studentul le ia în etapa inițială, de elaborare a lucrării de licență, niciuna nu este mai importantă decât alegerea subiectului. Identificarea subiectului potrivit în mulțimea celor posibile este prima și poate cea mai dificilă sarcină cu care el se confruntă încă de la primii pași în efortul de elaborare a lucrării. Alegerea subiectului are o însemnătate crucială fiind „în sine o problemă de cercetare, de explorare, de creație.” [45] De felul în care subiectul este selectat, conceput și formulat depinde succesul sau, dimpotrivă, insuccesul lucrării. Un subiect inspirat și captivant, bine gândit și clar formulat va înscrie studentul pe o traiectorie spre succes. În schimb, dacă este ales în pripă, este vag

formulat, ține de rutină sau e prea general, atunci ne poate direcționa pe o pistă greșită în care un volum imens de muncă se soldează cu rezultate minore, dacă nu chiar cu eșec. Mai mult, să reținem că ne ia cam tot același timp pentru a lucra la un subiect bun cât la un subiect slab.

Chiar dacă se dovedește a fi o sarcină extrem de dificilă, este mai bine ca efortul de alegere a subiectului să fie făcut personal, și cu atât mai puțin să fie impus de profesor. Studentul este cel mai în măsură să aprecieze ce anume îl preocupă sau chiar îl pasionează, care este aria sa de interes, afinitățile, experiența anterioară în legătură cu acel subiect și componenta acestuia pe care o cunoaște cel mai bine. De asemenea, el poate să-și evalueze capacitatea și îndemnările în abordarea unei teme anume. Toate acestea nu înseamnă însă că o consultare cu profesorul nu ar fi benefică pentru student. Fiind mai experimentat, profesorul poate sugera cele mai nimerite strategii de alegere a unui subiect la dimensiunile și complexitatea potrivite pentru a fi realizat la termen. În afară de asta, calitatea subiectului ales ne spune multe despre competențele studentului, deci probabil că profesorul va lua în calcul la evaluare acest parametru.

Când ar fi momentul potrivit să alegem subiectul? Un răspuns scurt ar fi: acum! Mai explicit, nicicând nu e prea devreme să începem să reflectăm asupra subiectului lucrării; e preferabil să lucrăm în devans decât în întârziere.

E firesc ca studentul să aibă îndoieli și să se întrebe: cum aș putea eu să vin cu o idee nouă într-un domeniu pe care zeci și sute de oameni de știință l-au studiat ani întregi? Vom încerca să răspundem la această întrebare în cele ce urmează.

Strategii de identificare a unui subiect

Subiectul pe care vrem să-l identificăm este de fapt o idee care este numai a noastră. O idee care urmărește un nou mod de a privi un obiect, o nouă tehnică de lucru sau noi fapte. Dacă nu identificăm o astfel de idee, nici nu se pune problema de a începe elaborarea lucrării.

Pe de altă parte, să nu pornim de la premisa că numai o idee măreață ne va asigura succesul. Înainte de toate, rostul elaborării lucrării este acela de a dezvolta subiectul ales. Deseori, pe măsură ce înaintăm cu procesul de elaborare, un subiect aparent modest se transformă într-unul mai interesant și mai provocator decât părea inițial. Am putea spune că alegerea nu este un eveniment, ci un proces gradual, fapt ce presupune ajustări repetate și continui ale subiectului în faza inițială a elaborării.

Prima condiție este ca subiectul să ne ofere un potențial de îmbunătățire, pentru a face un pas înainte în domeniu, căci dacă alții l-au scris perfect, atunci o nouă abordare din același unghi nu se justifică.

Adeseori nu avem în minte un subiect bine definit, motiv pentru care vom începe cu o fază de pre-documentare.

De cele mai multe ori începem cercetarea cu o întrebare, cu o enigmă, cu ceva ce nu înțelegem, dar am dori să înțelegem, precum și cu o vagă bănuială a ceea ce ar putea constitui răspunsul. [37]

În procesul de explorare și tatonare, putem proceda întâi la excluderea acelor ramuri pe care le considerăm mai puțin sau deloc atractive. Abia apoi încercăm să depistăm o nișă, să decupăm un segment, adică un subiect potrivit. În acest scop, e necesar să stabilim contextul în care urmează să-l abordăm, astfel că vom explora o arie mai extinsă pentru a ne edifica dacă subiectul a mai fost tratat și din ce perspectivă anume. Concret, este vorba de lecturi preliminare și de explorare a unui domeniu mai extins, a ramurii preferate din disciplina pentru care optăm. Abordând panoramic subiectul, câștigăm perspectivă. De aceea, vom face uz de enciclopedii precum Britannica sau Encarta. În Wikipedia (cu numeroasele sale legături – hyperlinks) găsim formulări de felul: Acest articol despre [...] este deocamdată un ciot, fapt ce ne sugerează subiecte ce pot fi dezvoltate. Dar, odată subiectul ales, enciclopediile nu ne mai sunt de folos, astfel că vom evita să le cităm ca sursă.

Se întâmplă uneori ca studentul să întâlnească tocmai subiectul pe care și l-a propus să-l trateze el însuși, crezând că praful s-a ales din munca sa de până atunci. La o lectură repetată, va observa însă că unghiul de abordare diferă și că mai sunt căi deschise spre care ar putea direcționa cercetarea, astfel încât cele două subiecte să nu se suprapună.

Există și alte modalități de a identifica subiecte în domeniul preferat. Să vedem ce spun revistele de profil din țară și din străinătate despre dezbaterile curente în literatura de specialitate. Răsfoirea acestor publicații este o bună modalitate de a lua pulsul unor tipuri variate de subiecte, de a descoperi subiecte așa-zise „fierbinți”, adică de actualitate, aflate în atenția experților. Să avem în vedere că experiența și preocupările proprii ne conduc la observarea unor lucruri care le vor scăpa altora. Secretul stă în a identifica acele lucruri și a le trata ca subiect distinct.

Sugestii valoroase ne pot oferi și disertațiile deja elaborate, așa că merită consultate câteva, de dorit cele mai bune. Răsfoindu-le, ne formăm o idee concretă despre forma pe care urmează să o dăm proiectului nostru. Am putea încerca să dezvoltăm, să aplicăm sau să extindem un sistem sau o tehnică deja elaborate. La urma urmei, logic ar fi ca o lucrare făcută după un model acceptat în trecut să fie acceptată și în prezent.

Chiar dacă ne propunem să clădim pe lucrările existente, adică să continuăm

investigații anterioare, este esențial să aducem ceva în plus: să identificăm unele elemente de noutate, să extindem aria de investigație, să luăm în considerare mai mulți factori sau să simplificăm cercetarea prin eliminarea unor factori (irevanți) din studiile anterioare. Am putea să rememorăm dacă, din domeniul pentru care optăm, am abordat unul sau mai multe subiecte pasionante la seminarii sau în alte împrejurări. Lecturând literatura de specialitate, poate că am depistat o lacună sau un punct slab, un călcâi al lui Ahile. Mai putem reflecta și asupra lipsei de coerență a unor lucrări, a unor fisuri în argumentare, a unor disproporții ale părților componente (un punct vulnerabil în numeroase cazuri), a unei abordări prea generale sau, dimpotrivă, prea detaliate, nepotrivită în cazul subiectului tratat. Continuarea tradiției în tratarea unor lucrări de sinteză, umplerea unui gol în literatura de specialitate, formularea unei probleme sau a unei întrebări de cercetare relevante și utile, care merită efortul întreprins pentru a găsi răspunsul, testarea unei teorii sau ipoteze, evaluarea unei acțiuni sau propuneri, formularea unei critici ar fi alte câteva nișe în interiorul cărora putem aborda un subiect.

În general, unui text i se pot da mai multe interpretări. Să facem efortul de a cristaliza o interpretare proprie. În schimbarea perspectivei de abordare, de mare ajutor este și studierea contraargumentelor aduse de alți autori la problema tratată.

De cele mai multe ori, cărțile reprezintă sursele care ne sugerează subiecte și, așa cum se spune, o carte bună ne scutește de efortul citirii a o sută de cărți slabe. Ei bine, există cel puțin o excepție: minusurile de care vorbeam mai sus apar mult mai pregnant în cărțile mai slabe, care, paradoxal, ne sugerează idei de îmbunătățire, adică subiecte fertile în tratare. În schimb, cărțile bune ne copleșesc, ne răpesc simțul critic prin forța argumentației și stilul impecabil. O spune și C. Wright Mills: „notele bune le prilejuiesc, câteodată, tocmai cărțile proaste” [21 – p. 286] Probabil că intervine aici și un factor de natură psihologică, și anume faptul că o carte slabă ne provoacă să ne măsurăm cu autorul: “Și eu aș putea să scriu la acest nivel, dacă nu chiar mai bine”.

Dar, indiferent de calitatea unor cărți, pentru a descoperi limitele în domeniu, trebuie să privim critic, nu cu reverență, lucrările elaborate de predecesori, chiar dacă aceștia sunt somități în materie (vezi și paragraful Evaluarea surselor, p. 49). Altă metodă ar fi lecturarea de cărți sau alt gen de publicații străine, din care, prin comparație cu cele românești, ne dăm mai ușor seama de diferențele de abordare. Poate că am reuși să facem o sinteză din câteva lucrări străine și astfel am dobândi întâietate „pe plan național aplicând pentru prima dată o metodă sau un test cu circulație pe plan mondial.” [5 – p. 35]

Dacă nu dispunem de cărți sau de publicații în limbile străine pe care le

stăpânim, să încercăm o căutare pe Google, listând câteva cuvinte-cheie ale subiectului de interes pentru noi. După toate probabilitățile, vom avea afișate numeroase site-uri cu felurite studii, articole, publicații și chiar cărți (online) în legătură cu tema investigată.

Dacă ar fi să vorbim în metafore, există ceea ce s-ar putea numi subiecte cu geometrie variabilă, sau telescopice. Altă metaforă potrivită ar fi cea a formulei chimice, a catenei cu valențe libere. În această situație, subiectul are o parte centrală, pe care o elaborăm cu prioritate, urmând ca ulterior să hotărâm dacă vom trata sau nu și eventuale extensii, completând „valențele libere”. Dar să cumptăm bine dimensiunile asigurând un echilibru între trunchi și ramuri, să avem grijă ca o astfel de componentă secundară să nu ia forma unei excrescențe care să eclipseze subiectul de bază. (În acest caz, poate că ar fi bine să luăm în calcul posibilitatea de a trata ca subiect de bază tocmai acea parte secundară).

Alte strategii de alegere a subiectului. Iată cum, prin diferite tehnici de căutare, o studentă la litere a explorat mai multe opțiuni pentru alegerea subiectului – exemplu care de altfel poate fi ușor extrapolat și la alte discipline. Ea a raționat în felul următor: am posibilitatea să optez pentru unul din următoarele domenii: literatură, gramatică, stilistică, ortografie, punctuație, compoziție... Gramatica, ortografia și punctuația se bazează pe norme și tind spre exactitate, terenul e bătătorit aici, normele fiind elaborate, astfel că e puțin loc pentru dezbateri și controverse și încă și mai puțin pentru inovații. Prin urmare, voi exclude cele trei domenii. În schimb, literatura îmi îngăduie abordarea unor studii comparative, a unor paralele între diferiți autori. Am autorii mei preferați și aș putea compara modul cum tratează doi dintre ei problema țărănească, a intelectualității sau a politicianilor dintr-o anumită epocă. Stilistica este un alt domeniu mult disputat și îmi oferă lectura a numeroase dezbateri și controverse pe felurite teme. În definitiv, stilul e și chestiune de gust; unii tind spre un limbaj elevat, în timp ce alții preferă un limbaj frust, direct. Aș putea trata particularitățile de stil care fac eficientă comunicarea sau aș putea semnală unele greșeli frecvente de exprimare – “limba de lemn”, stereotipii și clișee de exprimare, ticuri verbale, expresii la modă, jargonul – explicația utilizării acestora. Aș putea studia segmentele de populație care întrebuițează un anumit tip de limbaj și de ce anume, care sunt modalitățile de exprimare cu cel mai mare impact asupra cititorului și altele asemenea. Dar și mai interesante par compozițiile de felurite tipuri, un domeniu puțin studiat în țara noastră.

După ce a formulat două-trei subiecte acceptabile, studenta le-a abordat la seminarii provocând interacțiuni și reacții care aveau menirea să probeze valoarea ideilor, prilej cu care a consemnat comentariile profesorului și ale colegilor.

Un alt exemplu. Un student a răsfoit o carte mediocră din domeniul preferat, iar după ce a comparat-o cu altele pe aceeași temă, a remarcat că lucrarea conține și idei valoroase, dar aceste idei nu sunt apreciate din cauză că este redactată prost. De pildă, autorul insistă prea puțin asupra unui subiect important, în timp ce tratează în detaliu alte idei doar tangente la temă, iar la alte capitole constată idei prea generale. În afară de astfel de disproporții, mai constată fisuri logice în argumentare. În cadrul temei a sesizat și câteva chestiuni mai spinoase pe care le-ar putea discuta cu un profesor sau cu alți studenți, pentru a vedea și reacția lor. În cele din urmă, o simplă notă de subsol i-a reținut atenția în mod deosebit: „...această problemă necesită studii mult mai aprofundate”. Nota cu pricina a fost tocmai ceea ce căuta: un bun subiect asupra căruia avea deja o idee despre felul în care poate fi dezvoltat.

Un alt mod de abordare se vede în următoarea strategie, adoptată de o altă studentă. Profitând de abilitatea de a naviga pe Internet, ea a trecut la căutarea de surse în care este tratat modul de alegere a unui subiect. Astfel a descoperit câteva articole și studii de metodologie (în engleză) în care sunt descrise etapele de parcurs în operația de alegere. Cu acest bagaj de cunoștințe, a început prin a schița un subiect general, imprecis, vag, despre care avea câteva idei. Apoi s-a așezat la calculator, iar în decurs de o jumătate de oră și-a notat tot ceea ce știa despre subiect, precum și ceea ce presupunea că are nevoie să știe. La următorul pas, a întocmit o listă cu întrebări și cuvinte cheie despre subiect, reflectând și asupra unor posibile moduri de abordare. Pe Google, a dat comanda de căutare a cuvintelor cheie înșiruite pe listă. Informațiile descoperite i-au permis să restrângă subiectul și să formuleze o întrebare mai specifică. Acești pași, odată parcurși, au făcut-o pe studentă mai încrezătoare în sine, astfel că a improvizat o teză (vezi paragraful Teza, pp. 33). Cu acest instrument de lucru, ce face posibilă o căutare mai țintită, ea a trecut la operația de identificare a surselor, care la rândul lor au orientat-o spre numeroase alte surse.

Să luăm și exemplul lucrării de față. Am pornit de la ceea ce cunoșteam din experiență proprie, și anume: lipsa unor ghiduri care să călăuzească studenții în procesul dificil de elaborare a proiectului de absolvire, precum și lipsa de timp a profesorilor coordonatori. Peste ani, au apărut două lucrări, dar niciuna din ele nu abordează metodele de redactare, adică o parte dificilă a procesului de elaborare a disertației. Căutând în bibliotecile din țară lucrări de referință în domeniu, am constatat că astfel de cărți lipsesc, așadar este o mare lacună în literatura de profil. În schimb, trecând la căutarea pe Internet, am descoperit un

volum enorm de informație în limba engleză, tocmai potrivită pentru tema ce urma să o tratez.

Ideea care se desprinde din strategiile și exemplele de mai sus este că, pe măsură ce înaintăm în lectură, încep să se ivească subiecte restrânse. [44]

Criterii de alegere a subiectului

Întrebarea firească în momentul pregătirii pentru alegerea subiectului este: ce criterii vor sta la baza opțiunii noastre? Vom prezenta sintetic următoarele patru criterii potrivit cărora subiectul ales ar trebui să fie: interesant (studentul să fie captivat de el și să fie convins că merită efortul, că nu e doar un exercițiu steril); realizabil (studentul să dispună de timpul, capacitatea și mijloacele necesare pentru realizarea lucrării în termen); acceptat de facultate (să corespundă politicii acesteia) și benefic pe plan profesional (să faciliteze găsirea unui loc de muncă). Dar să le luăm pe fiecare în parte.

Subiectul să prezinte interes. Interesul candidatului este un prim factor de luat în calcul la alegerea subiectului. Dacă avem sentimentul că muncim doar pentru a poseda o patalama, atunci calitatea lucrării va fi probabil îndoielnică. Într-adevăr, procesul de elaborare a lucrării de licență este un uriaș consumator de timp și energie. Există astfel riscul ca studentul să-și piardă pe la jumătatea drumului ritmul susținut, iar fără acest catalizator – interesul –, va fi și mai greu de finalizat lucrarea. Pe de altă parte, componenta afectivă stimulează și creativitatea în operațiunea de cercetare. Așadar încă un motiv care justifică îndreptarea atenției spre lucruri și fenomene care ne captivează, ni se par fascinante și ne incită imaginația, deci au o rezonanță afectivă pentru noi.

„Unii autori au fericita însușire de a face interesant tot ce ating. Chiar dacă este imposibil de explicat cum anume reușesc, eu cred că un autor trebuie să fie realmente interesat de subiectul său înainte de a-l face interesant pentru cititori?” [22]

Desigur, faptul că o idee ne fascinează, nu înseamnă și că acea idee este relevantă, valoroasă sau utilă. Ideal ar fi ca subiectul pe care l-am ales să preocupe cât mai multă lume, nu doar pe autor, și chiar merită să căutăm ca interesul nostru să coincidă cu interesul cititorilor. Să ne întrebăm care sunt implicațiile subiectului, pe cine interesează și de ce. Cu cât subiectul este de interes mai extins, cu atât e mai probabil că ideea care stă la baza lui este una utilă. Un prim indiciu al gradului de interes de care se bucură un subiect ar putea fi numărul de cititori care solicită de la bibliotecă cărți ce tratează acel subiect. Apoi, dacă un anume

subiect este relevant sau nu, ne spune și numărul de personalități marcante care l-au abordat. Un alt indiciu ar putea fi numărul de persoane care participă la seminariile sau simpoziunile pe teme de cercetare care coincid cu subiectul ales de noi. În fine, dacă unii dintre cei care citesc subiectul vor spune: „Și ce-i cu asta?” sau „De ce m-ar interesa acest subiect?”, atunci să ne punem serios întrebarea dacă merită într-adevăr să cheltuim timpul nostru prețios și să facem efortul de a cerceta acel subiect.

Subiectul să fie realizabil. Disertația se elaborează întotdeauna în cadrul unor parametri care reduc drastic libertatea de alegere a subiectului: timpul disponibil, competențele autorului, resursele și întinderea lucrării (numărul de pagini). Poate că avem o minunată idee originală și de mare interes pentru noi, poate și pentru alții; dar oricât de mare ar fi interesul pentru un subiect anume, proiectul are un termen fix de predare, o dată la care trebuie finalizat. De aceea, este nevoie ca subiectul să fie croit la scara posibilităților pe care studentul le are în preajma absolvirii. Dacă, de pildă, avem viziunea unui proiect de 20 de ani, să desprindem din el un subproiect de un an, de preferat unul care țintește o componentă esențială și de mai mare interes.

Tot referitor la factorul timp, am putea spune că nicicând nu este prea devreme să începem munca la lucrarea de licență. Cu cât mai curând începem, cu atât mai bine; vom avea timp de reflecție, revizuirii și îmbunătățiri calitative. Umberto Eco recomandă „nu mai mult de 3 ani și nu mai puțin de 6 luni” ca durată necesară pentru elaborarea unei lucrări de licență. [8 – p. 26]

Cât privește dimensiunile, lucrarea nu poate depăși un anumit ordin de mărime, stabilit de facultate (de regulă 50 până la 80 de pagini, sau cât prevăd regulamentele universităților).

Există și o categorie a subiectelor nerealizabile, în care intră și cele cu un grad mare de generalitate. Tratarea unor astfel de subiecte este o eroare frecvent întâlnită. Motivul este că subiectele generale, în care se vorbește despre multe lucruri, sunt în aparență mai ușor de tratat și, în același timp, creează impresia de erudiție. Dar, „Tentația de a cuprinde totul [...] nu dovedește că autorul deține informație nelimitată; aceasta dovedește lipsa capacității de discriminare” [1] Dacă subiectul e prea general, riscăm să cădem în capcana scrierii unei lucrări care doar rezumă ideile. Din start ne vom lovi de dificultatea selectării bibliografiei. Este inevitabil să parcurgem lecturi nesfârșite, să ometem informații esențiale și să sărim de la o idee la alta. În concluzie, suntem avantajați dacă evităm subiecte de genul “scurte descrieri despre Univers” [8 – p. 34]

Astfel de greșeli se întâlnesc nu doar la studenți, ci și într-o ierarhie academică mai înaltă. Să exemplificăm prin trei enunțuri la niveluri diferite de generalitate:

1. Cum se scrie un text
2. Cum se scrie un text științific
3. Cum se face o lucrare de licență. Disciplinele umaniste

Ei bine, toate cele trei enunțuri sunt de fapt titlurile a trei cărți avându-i ca autori pe profesorii universitari: 1. Andra Șerbănescu, 2. Ilie Rad, 3. Umberto Eco. Cum lesne se poate vedea, sub raportul gradului de generalitate, primul subiect îl include pe al doilea, care la rândul său îl include pe al treilea. Cu toate acestea, atât cartea Andrei Șerbănescu (Editura Polirom 2007), cât și a lui Umberto Eco (Editura Polirom, 2006) au același număr de pagini (în același format). Concluzia ar fi următoarea: dacă lucrarea lui Eco reprezintă un paragraf și are 260 de pagini, firesc ar fi ca lucrarea Andrei Șerbănescu să aibă mii de pagini, adică mai multe volume, dacă nu chiar un raft de cărți.

Un semnal că subiectul este vast ni-l oferă numărul de lucrări care îl abordează. Astfel, dacă vom găsi la bibliotecă 60 de cărți care tratează acel subiect, înseamnă că trebuie să îl restrângem sau să căutăm altul mai specific. (Dacă, dimpotrivă, va fi o singură carte cu acel subiect, înseamnă că necesită o extindere).

Un alt indiciu, valabil de cele mai multe ori (dar nu întotdeauna), este numărul de cuvinte cu care formulăm subiectul. Astfel, dacă un subiect conține doar un singur cuvânt (sau două), probabil că va fi prea vast pentru o lucrare de proporțiile unei disertații. De exemplu: războaie. Adăugarea unor cuvinte este de natură să îl restrângă progresiv: războaie mondiale, Al Doilea Război Mondial, participarea României la cel de Al Doilea Război Mondial, luptele Armatei române pentru eliberarea Basarabiei...

Alt gen de subiecte susceptibile de restrângere sunt cele care se desfășoară în spațiu. Bunăoară, aria geografică se poate restrânge astfel: flora României, flora județului Cluj, flora Văii Drăganului, specii de arbori de pe Valea Drăganului... Prin urmare, dacă subiectul este prea vast în momentul alegerii, așa cum se întâmplă de obicei, să fim pregătiți să-l restrângem de așa manieră încât esența, partea cea mai interesantă a cercetării să rămână. Restrângerea poate viza, de exemplu, limitarea în timp (între anii ...) sau în spațiu (în zona ...), la o anumită calitate etc. O bună metodă de restrângere ar fi să ne punem întrebările din jurnalism: cine? ce? unde? când? cum? Să ne mai întrebăm și "ce ar fi dacă...?" Răspunsul la aceste întrebări (sau la unele din ele) ne va ajuta să formulăm un subiect mult mai specific și, prin urmare, realizabil. Prin această limitare se evită extinderea abordării în varii direcții tangențiale, colaterale sau mai puțin relevante.

Alături de subiectele prea generale, există și alte genuri de subiecte de evitat: prea tehnice, prea specializate, prea frecvent tratate, cu prea puține surse (și astfel

cu informație disponibilă foarte limitată), subiect prea nou, extrem de controversat, sau subiect despre care s-a scris foarte mult, devenind astfel rutină. În lucrarea *Strategies for Succesful Writing*, Maxine C. Hairston ne sfătuiește să evităm subiectele:

1) bazate în totalitate pe experiența personală sau pe opinii 2) explicate complet de o singură sursă 3) cu totul noi (lipsesc surse despre subiect) 4) prea extinse 5) uzate prin repetare (și care ar plictisi cititorul întrucât sunt prea familiare). [12 – p. 299]

O altă problemă o reprezintă accesul la surse de informații și resurse materiale în scopul realizării lucrării. Să ne asigurăm cât mai din timp că vom găsi cărți și articole din reviste care tratează domeniul și că vom avea acces la biblioteci și pe Internet. Poate mai avem nevoie și de cunoașterea unei limbi străine sau de competențe tehnice, cum ar fi îndemânarea de a lucra cu un anumit program de calculator.

În fine, e neapărat nevoie să ținem seama și de standardele de calitate stabilite de universități, standarde pe care să le raportăm la capacitatea noastră de a trata subiectul. Anume, dacă subiectul e suficient de accesibil pentru noi sub raportul complexității. Oricum, în comparație cu precedentele lucrări, elaborate de-a lungul anilor de studii, lucrarea de licență se distinge în primul rând prin dimensiuni: este mult mai întinsă, ceea ce implică dificultăți de organizare. Într-adevăr, într-un fel poți avea control asupra unei lucrări de șase pagini și în cu totul alt fel în cazul uneia de 60 de pagini. Și nu e vorba atât de volum, cât de complexitate.

În concluzie, parametrii privind întinderea, gradul de complexitate și generalitate, precum și accesul la resurse trebuie bine aproximați astfel încât lucrarea să poată fi realizată în perioada de timp disponibilă, iar studentul să poată participa la susținerea examenului de diplomă. Poate că în acest punct critic ar fi cea mai mare nevoie de sprijinul unui conducător științific experimentat, în măsură să evalueze timpul necesar pentru tratarea subiectului propus.

Subiectul să fie acceptat. Nu în ultimul rând, trebuie să ne asigurăm că subiectul selectat este acceptat de facultate, așadar corespunde politicii universității respective și este relevant pentru programa instituției. Studentul a acumulat cunoștințe și competențe cu deosebire în domeniul specialității sale, unde e firesc să le valorifice. Se admite adesea și abordarea unor subiecte interdisciplinare. Desigur, cel mai în măsură să facă o evaluare în acest sens este conducătorul științific.

Subiectul să fie benefic pe plan profesional. Umberto Eco subliniază că lucrarea de licență “se apropie de exercițiul profesiei” [8 – p. 17], iar Septimiu Chelcea consideră că este un test prin care demonstrăm “cât de ați suntem să desfășurăm o activitate în domeniul în care ne-am pregătit.” [5 – p. 29] Într-adevăr, elaborarea acestei prime lucrări științifice complexe marchează trecerea de la statutul de student la cel de profesionist. De acum, tema lucrării va face parte din CV-ul propriu, ca prim reper de evaluare a performanțelor. Nu întâmplător, mulți angajatori folosesc subiectul și nota obținută la disertație drept criterii de apreciere a compatibilității candidatului cu un anumit loc de muncă, luând acest indicator în calcul la selectarea personalului. Competențele acumulate cu acest prilej definesc identitatea profesională a absolventului și îi vor da posibilitatea să opereze cu informațiile dobândite, ceea ce “ar trebui să-i sporească șansa unei inserții rapide pe piața de muncă”, este de părere Anca Gheorghiu. [11] Să mai adăugăm că unii studenți sau masteranzi sunt pe punctul de a se angaja sau lucrează deja și vor să promoveze sau să se perfecționeze, astfel că disertația le este de folos în stăpânirea mai aprofundată a profesiei. În varianta că studentul optează pentru a lucra în mediul academic, experiența cercetării are o greutate și mai mare. Masteranzii pot privi sarcina de scriere ca pe un exercițiu de formare a abilităților de cercetare științifică. În cadrul unui sondaj de opinie, ei au descris disertația de masterat ca pe un fel de „acordare a instrumentelor» pentru redactarea disertației de doctorat.” [10]

Sumar:

- să rememorăm subiecte interesante și atractive, pe care le-am mai tratat;
- să studiem istoricul subiectului cu ajutorul enciclopediilor;
- să plasăm subiectul în timp și spațiu, cu scopul de a-l restrânge.

4. Instrumente de ghidare a cercetării și redactării

În procesul complex de elaborare a disertației există anumite riscuri: de a devia de la direcția imprimată inițial, de a pierde din vedere scopul, finalitatea, de a filtra idei străine de text, de a ne împotmoli în detalii nesemnificative... Tocmai pentru a preveni astfel de situații, în scrisul academic se utilizează instrumente de ghidare, de orientare, instrumente care se enunță sub formă de: întrebare de cercetare, ipoteză sau teză. Toate cele trei instrumente sunt modalități diferite de a exprima același lucru. Totuși, nu sunt interschimbabile și diferă într-o măsură mai mică sau mai mare de la o disciplină la alta. Rolul lor este de a defini un scop, de a stabili un punct focal și a asigura coerența textului, imprimând o anumită direcție a procesului de elaborare. Tot un instrument de ghidare este și planul

(despre care vom vorbi în capitolul Alcătuirea planului, organizarea și structurarea materialului, pp. 60)

În cele ce urmează, încercăm să ilustrăm rolul acestor instrumente prin trei genuri de texte științifice (sau compoziții), cu care ne confruntăm cel mai des: analitice (informative), expositive (explicative) și persuasive (argumentative), după cum subiectul este tratat prin analiză, explicație sau argumentare. Rareori vom găsi astfel de genuri de texte în formă pură. Cu toate acestea, caracteristicile unor compoziții de acest fel formează baza celor mai multe tipuri de texte academice.

Întrebarea de cercetare se întâlnește în compozițiile analitice care tratează cu predilecție subiecte științifice. „În acest gen de lucrări, cercetarea începe cu un subiect specific despre care formulăm o întrebare de cercetare, dar nu am tras nicio concluzie.” [13] Întrebarea este „forța conducătoare” care ne ghidează pe tot parcursul cercetării și elaborării lucrării. Întrebarea și răspunsul sunt elementele care unesc cercetarea și formează cadrul ce conferă coerență proiectului, iar valoarea acestui proiect se reflectă în calitatea răspunsului la întrebarea de cercetare. Condiția este ca întrebarea să ridice o problemă semnificativă, nu una banală, iar răspunsul să nu se limiteze la descriere. Este în afara discuției o întrebare la care se poate răspunde cu „da” sau „nu”. Când luăm în considerare un material, criteriul de selecție va fi dat de răspunsul afirmativ la întrebările: este relevant sau nu pentru întrebarea de cercetare? Contribuie la răspuns?

Construită într-un anumit fel, această formulare interogativă poate lăsa deschise opțiunile pentru un număr nelimitat de abordări. Iată, spre exemplu, un astfel de gen de întrebare: „Ce forțe au conspirat la împușcarea a peste o mie de români în Revoluția din decembrie 1989, după ce căzuse Ceaușescu?” Pe cât este de provocatoare o astfel de întrebare, pe atât de dificilă va fi cercetarea, întrucât nu ne oferă nicio structură a argumentării. Am putea formula numeroase întrebări și supoziții pe această temă: a fost o acțiune inițiată și coordonată de un grup de persoane pentru a acapara puterea? A fost doar o diversiune? Cine a creat-o? Au existat teroriști? Cine au fost ei? S-au împușcat militarii între ei? Șirul întrebărilor ar putea continua. De aici derivă necesitatea de a alege o singură întrebare și a o formula de așa manieră încât să definim cât mai precis direcția de investigație și perimetrul în care se va desfășura cercetarea.

Întrebările care ne ajută să restrângem aria de investigație și totodată ne orientează spre analiză și interpretare sunt de tipul „De ce?” și „Cum?”. Astfel de întrebări caracterizează cercetările calitative (vezi și paragraful Metode de cercetare, p. 70). În principiu, ne propunem să identificăm: cauzele unor

evenimente (de ce?), sau noi tendințe și desfășurări ale evenimentelor (cum?). De exemplu: De ce reformele în România au întârziat în comparație cu cele din alte țări din Europa de Est, deși în țara noastră a avut loc o răsturnare violentă de regim? De ce România este singura țară comunistă în care Revoluția din 1989 a avut o desfășurare violentă? Cum s-a schimbat, începând din anii 1990, atitudinea românilor privind participarea UDMR la guvernare? Cum se soluționează blocajele în funcționarea instituțiilor ce reprezintă puterile în stat? Întrebările „de ce?” și „cum?” ne conduc spre formularea unui argument care stă la baza cercetării. În schimb, întrebările „ce?”, „unde?”, „când?” ne orientează spre descriere și clasificare, operații care sunt un preambul al științei [19 – p. 17], deci pot constitui doar un început de cercetare.

Pentru a focaliza analiza, să ne limităm la o singură întrebare de cercetare principală și să subsumăm acesteia întrebările derivate, care se vor ivi inevitabil. Dacă un proiect permite explorarea mai multor întrebări de cercetare distincte, atunci este vorba de mai multe subiecte. (Un echivalent al întrebării, întâlnit în lucrările ingineresti, este problema de cercetare, ce urmează a fi rezolvată).

Ipoteza este anticiparea unui răspuns provizoriu la întrebarea de cercetare, având menirea de a imprima o anumite direcție cercetării și elaborării. De fapt, este vorba de o propunere făcută ca punct de plecare într-o investigație, care fixează un obiectiv al cercetării. Ipoteza nu se dovedește, ci se testează, se confirmă sau se infirmă. Ideal ar fi ca o singură ipoteză să stea la baza cercetării, ceea ce ar asigura focalizarea activității de elaborare.

Formulându-și ipotezele, cercetătorul trebuie să noteze toate argumentele de plauzibilitate care le sprijină, dintre care – când redactează lucrarea – reține doar pe acelea care s-au dovedit, post-festum, semnificative; [...] ori de câte ori este posibil trebuie formulate ipoteze alternative, care se exclud reciproc. [16 – p. 22]

Examinând ipotezele inițiale, să le confruntăm cu prejudecățile și cu gândirea de grup. Să ne asumăm curajul de a abandona anumite ipoteze atunci când dovezile nu le susțin și să recunoaștem că o dovadă este slabă sau fragmentară sau că există o explicație alternativă plauzibilă.

Teza, nelipsită din compozițiile de tip argumentativ, reprezintă un răspuns preliminar la întrebarea de cercetare. Acest răspuns definește clar și circumscrie precis parametrii proiectului de cercetare. Totodată, postulează o poziție sau o perspectivă, îi explică cititorului cum vom interpreta subiectul luat în discuție, fără a exclude și alte puncte de vedere. Condensând ideea fundamentală a lucrării, teza se formulează, de obicei, în una-două fraze (cel mult un paragraf) și concentrează toate energiile într-un punct focal. O teză bine elaborată este un

instrument util atât pentru cititor, cât și pentru scriitor, și acționează ca un indicator de circulație care îi permite cititorului să știe ce itinerar urmează, iar scriitorului îi indică direcția de dezvoltare a textului. Pe parcursul cercetării, ne vom întreba frecvent dacă un material vine sau nu în sprijinul tezei și astfel nu ne vom abate de la subiectul central al lucrării.

În mod convențional, teza este plasată în partea introductivă, astfel încât cititorul să aibă din start o idee clară la ce anume se poate aștepta să afle din lucrare. Celelalte părți ale lucrării – capitole, secțiuni, paragrafe – adună și organizează argumente, dovezi și exemple care susțin teza.

În timp ce subiectul ne indică „despre ce” vom scrie, teza ne spune „cum” vom aborda subiectul. Diferența dintre subiect și teză rezultă și din faptul că unul și același subiect poate avea două sau mai multe teze diferite sau chiar opuse: teză și antiteză. (A nu se confunda termenii: deși disertației i se spune uneori teză, de fapt, teza este o idee, în timp ce disertația este un document). Teza se construiește mai ușor cu conectori ce ne permit formulări alternative de genul: dacă..., atunci...; cu cât (mai)..., cu atât (mai)...; deși x este..., y este...

Pentru a înțelege modul corect de formulare a unei teze, să luăm exemplul de mai jos.

Subiectul: Cauzele rămânerii în urmă a României în perioada de tranziție în comparație cu alte țări din blocul fostelor state din Europa de est și centrală.

Teza A: Voi analiza cauzele care au determinat rămânerea în urmă a României în perioada de tranziție.

Teza B: Voi argumenta că rămânerea în urmă a României în perioada de tranziție a fost rezultatul opțiunii pentru menținerea proprietății de stat la începutul procesului de transformare a economiei.

Observăm că în timp ce teza A conduce doar la descrierea de fapte, în teza B, autorul ia o poziție (numește cauza principală: menținerea proprietății de stat) prin care contribuie la dezbateri și pentru care urmează să aducă dovezi și argumente de susținere.

După Craig Waddell, [33] o bună teză trebuie să fie: clar formulată, adecvat focalizată, bine susținută și poziționată relativ sus în ordinea cunoașterii. Cu cât studentul formulează mai clar, mai timpuriu și mai precis ceea ce caută, cu atât procesul de elaborare a lucrării va fi mai eficient, căutările sale vor fi mai țintite, mai restrânse. Începând chiar cu etapa de documentare, raportarea la teză va constitui un indicator de selecție a materialelor. În acest fel vom ști despre un material că este relevant, în timp ce altul trebuie dat la o parte.

A începe redactarea cu o teză slabă, vagă, confuză sau, și mai grav, fără teză, este ca și cum am porni la drum fără să știm încotro. În aceste condiții, „studentul poate ajunge în situația de a constata că nu are control asupra proiectului, iar

direcția de înaintare este neclară.” [35 – p. 7] Sau, reluând exprimarea lui Waddell, „În timp ce noi divagăm, cititorii orbecăie”. [33]

Nu e suficient să avem o teză clar formulată; e nevoie și de o teză adecvat focalizată. La fel ca în cazul formulării subiectului disertației, și teza trebuie să fie restrânsă, nu generală. Focalizarea tezei este cheia succesului unei disertații; cu cât vom acoperi o arie mai restrânsă, cu atât vom putea explora subiectul mai în profunzime.

În sfârșit, după același Waddell, o bună teză trebuie să fie situată relativ sus în ordinea cunoașterii. Astfel, dacă teza se situează la nivelul enunțurilor de fapte, lucrarea nu va fi mai mult decât o descriere sau o trecere în revistă. De exemplu: „În experimentele conduse de Institutul American al Cancerului, 70 de procente dintre șobolanii supuși inhalării fumului de țigări într-o perioadă de peste doi ani au murit de cancer de plămâni”. Dar dacă tragem o concluzie din faptele prezentate, teza urcă la al doilea nivel de cunoaștere: enunțurile despre fapte. Exemplu: „Fumul de țigară reprezintă o cauză majoră a declanșării cancerului de plămâni”. Un pas și mai sus în ierarhie înseamnă un enunț despre enunț, prin care „dezvoltăm un efect stratificat” și generăm o lucrare „cu potențial informativ, provocatoare și animată”, ale cărei obiective se situează dincolo de factologie și locuri comune. De exemplu, pornind de la fraza potrivit căreia fumatul constituie o cauză majoră a cancerului de plămâni, ”am putea propune amendarea Constituției cu prevederea privind interdicția de a produce și vinde țigări”. [33]

E drept că unii scriitori exprimă adesea implicit teza, fără să o scrie în text, dar întotdeauna au formulată o teză în timp ce scriu, fie notată, fie în gând. Prin acest instrument, ei controlează fiecare paragraf al scrierii.

Tezele sunt utile în aproape orice text, dar cu deosebire în două genuri de compoziții: expositive și argumentative, pe care le analizăm în continuare.

Într-o *compoziție expositivă* (sau explicativă), explicăm ceva cititorilor. Un enunț de teză expositivă va explica ceva audienței: ce anume avem de gând să întreprindem, cum vom organiza explicația, ordinea în care vom prezenta ideile. Pe scurt, teza expositivă schițează scopul și perimetrul (limitele) subiectului. În acest caz, teza nu presupune o complexitate deosebită în formulare. Dar, să exemplificăm. Astfel, subiectul lucrării de față (formulat și în titlu) se referă la elaborarea lucrării de licență și a disertației de masterat, și a pornit de la întrebarea: Cum ar putea fi sprijiniți studenții în efortul de elaborare a lucrării de licență? În schimb, teza, ca instrument de ghidare și totodată ca o concluzie a lucrării, se poate formula astfel: expunerea condițiilor de pregătire, elaborare și susținere a lucrării de licență și a disertației de masterat va face mai ușoară munca studenților și a masteranzilor ajutându-i să scrie mai eficient și să atingă

standardele de calitate pretinse de universități.

Observăm că teza astfel formulată rezumă ideea principală a lucrării, prefigurează o anumită structură, diviziunile majore ale textului (pregătire, elaborare și susținere), precum și o direcție de urmat pe parcursul redactării (să atingă standardele de calitate). Deja se întrevăd ideile principale care ar putea constitui structura lucrării.

Într-o *compoziție argumentativă* (sau persuasivă) facem o afirmație despre subiect, care poate fi: opinie, propunere, evaluare sau interpretare. În acest caz, teza este nelipsită și exprimă o poziție a autorului (deci nu e neutră). Totodată, este mult mai clar și detaliat definită prin faptul că semnalează pentru cititor atât relația dintre idei, cât și ordinea în care ideile din material vor fi prezentate. În acest tip de text, teza servește și ca sumar al argumentării pentru restul lucrării. Provocarea constă în a demonstra teza, adică a aduce dovezi de susținere. Este nevoie de acest lucru întrucât cititorii ar putea fi în dezacord cu enunțul din teză, astfel că obiectivul lucrării este acela de a convinge audiența că afirmația este un adevăr bazat pe raționamente și dovezi.

Exemple tipice de abordări persuasive întâlnim în politică – discursurile candidaților și ale liderilor de partide, precum și în justiție – rechizitoriul procurorului versus pledoaria avocatului. Să luăm și un exemplu din învățământ: probele la bacalaureat pun accent pe memorie și scrierea corectă din punct de vedere gramatical, dar și mai importantă este evaluarea calităților care asigură succesul în majoritatea profesiilor: flexibilitatea gândirii, perseverența, abilitățile de cercetare și capacitatea de argumentare. Observăm că este vorba de o interpretare a subiectului, dar este numai una din interpretările posibile. Cineva ar putea obiecta că înainte de a fi în măsură să gândim independent și să cercetăm, e nevoie să învățăm ce au gândit alții despre acel subiect, ceea ce implică și operații de memorare.

Revizuirea tezei și a întrebării de cercetare. Teza, odată formulată, nu e bătută în cuie, și nici nu trebuie să fie o pre-judecată a subiectului, în faza inițială fiind provizorie. Să-i spunem teză de lucru, deoarece teza definitivă apare într-un stadiu mai avansat al procesului de scriere. Pe măsură ce scriem și revizuim lucrarea, teza de lucru se poate reconsidera, rescrie și ajustează în lumina noilor date apărute. Fiecare din paragrafele care o succed are rolul de a o susține, explica și dovedi (fie și indirect). Dacă un paragraf nu îndeplinește niciuna din aceste condiții, fie îl înlăturăm, fie rescriem teza în acord cu ideea paragrafului. În caz contrar, acel paragraf va apărea ca un corp străin, neintegrat organic în text, ceea ce va da lucrării un aspect eterogen, de colecție de idei disparate. În mod analog

se procedează și în cazul întrebării de cercetare.

Să nu ne așteptăm ca instrumentele enunțate mai sus să rezolve toate problemele ce apar pe parcursul unei lucrări, dar întrebarea de cercetare, ipoteza și teza sunt de mare ajutor în cercetare și redactare – fiecare constituind o premisă esențială pentru succesul disertației. De aceea merită cu prisosință să investim timp și energie în construirea lor.

Argumentarea ideilor. Să avem în vedere că abilitatea de argumentare face distincția majoră între disertațiile (și cărțile) de calitate și cele constituite doar din acumulări de fapte sau de opinii. Prin argumentare, „cititorul poate vedea nu numai ce gândim noi, ci și motivul pentru care s-ar cuveni să fie de acord și el cu modul nostru de gândire.” [37] De aceea, știința argumentării ideilor constituie una dintre trăsăturile de bază ale scrisului academic și se desfășoară după un anumit tipar. După Joseph M. Williams [37], „În Era Informațiilor, ceea ce fac majoritatea profesioniștilor este să cerceteze, să gândească și să argumenteze.” Potrivit aceluiași autor,

argumentul este un set de afirmații coerent aranjate pentru a oferi trei lucruri pe care cititorii experimentați se așteaptă să le întâlnească:

- 1. O afirmație care îi încurajează să spună: „asta e interesantă. Mi-ar plăcea să aflu mai multe”.*
- 2. Dovezi și raționamente pentru afirmație, care i-ar încuraja să accepte afirmația sau cel puțin să o considere plauzibilă.*
- 3. O expunere a limitelor și obiecțiilor care pot fi aduse afirmației.*

În disciplinele umaniste – filosofie, religie, literatură și artă –, accentul cade pe analiza argumentelor. Acest mod de abordare diferă de cel din științe, în care rezultatele cercetării sunt mai importante. Desigur, și în acest caz se aduc argumente, dar problema centrală în știință o constituie rezultatele, nu argumentarea. Întrebarea tipică într-un text științific este: la ce rezultate vom ajunge în final? Într-un text filosofic ne vom întreba: cum am putea argumenta această idee?

Un bun argument cuprinde cel puțin: o teză care declară poziția autorului în problema abordată; premise clar definite; dovezi care validează premisele și, în fine, concluzia care convinge cititorul că argumentul este solid. Susținerea afirmației pe care intenționăm să o argumentăm poate fi sub formă de fapte, statistici, citate dintr-o autoritate, studii de caz, analize, comparații, teoreme, măsurători, observații, experimente, cercetări sau alte forme de dovezi. Important este ca cititorul să poată proba și accepta acele dovezi, sau cel puțin să le poată considera plauzibile.

Mai mult, un bun argument prezintă și alte puncte de vedere, respectiv contraargumentele, un concept de însemnătate majoră în știință. (Dacă nu poate fi spus nimic contra unei idei, probabil că e vorba de ceva evident, lipsit de substanță). Să anticipăm și obiecțiile ce s-ar putea formula la ideile expuse de noi, să încercăm să privim lucrarea din unghiul de vedere al cititorilor, să prezentăm exemple și contra-exemple. E firesc să ne susținem ideile proprii, dar asta nu înseamnă să ignorăm abordări potrivnice. A trece sub tăcere alte puncte de vedere înseamnă de fapt a trata unilateral sau dogmatic o problemă, a fi suspect de părtinire, a decredibiliza subiectul. În aceste condiții, cititorul poate bănui că am încercat să denaturăm faptele din cine știe ce motive. În final, o astfel de atitudine se poate solda cu eșecul încercării de a convinge interlocutorul că poziția noastră este cea corectă, ba chiar cu transformarea cititorului în adversar – rezultat opus celui scontat. Așadar, să prezentăm puncte de vedere diferite și să încercăm să le combatem cu dovezi. Această abordare este de natură să confere credibilitate informațiilor noastre.

Există mai multe metode de argumentare, cea mai obișnuită fiind metoda deductivă: începem cu o generalizare, apoi aducem dovezi de susținere. Acest tipar poate fi utilizat atât pentru întreaga lucrare, cât și pentru un paragraf. O altă metodă argumentativă este cea inductivă: pornim de la date specifice – fapte, exemple, observații – pe baza cărora tragem o concluzie cu caracter general.

Un alt tip de argumentare, cel emoțional, face apel la sentimente, motiv pentru care nu se utilizează în știință, dar este frecvent întâlnit în discursurile pe teme politice și religioase (uneori și în justiție).

E nevoie să ne familiarizăm și cu greșelile de argumentare, pentru a ne strădui să le identificăm și să le evităm. Erorile de raționament se numesc sofisme. Deși există probabil cel puțin o sută de sofisme diferite, următoarele sunt cel mai des întâlnite: generalizări pripite, exemple manipulative (dacă sunt atipice sau inadecvate), greșeli în stabilirea succesiunii cauză-efect (post hoc, ergo propter hoc), atacul la persoană (ad hominem), argumentul autorității (magister dixit), exagerarea consecințelor, distragerea atenției, concluzia nu este o consecință a premiselor (non sequitur), reducerea la dilemă (sau/sau). Unele sofisme iau forma limbajului pre-judecat folosind termeni care induc prejudecăți, măgulind sau subminând credibilitatea altora. De exemplu: "Orice persoană rezonabilă va fi de acord că...", sau "Numai un naiv ar susține că...". Un bun manual de logică va fi lămuritor în acest sens.

Să reținem că nu există un răspuns ultim și definitiv în niciun domeniu al științei. Același lucru se poate spune și despre disciplinele umaniste. În schimb, există argumente mai bune sau mai slabe. Pe baza unor dovezi slabe, nu se poate construi decât un argument slab. Atât o bună teză, cât și argumentele puternice conțin dovezi solide, bazate pe surse de încredere, sunt prezentate într-o ordine logică și ajung la o concluzie care dă răspuns la întrebarea de cercetare. În plus, un bun argument ia în considerare și opiniile adverse – contraargumentele – și încearcă să identifice plusurile și minusurile acestora.

Potrivit lui F.H. Norton, este util ca disertația „Nu doar să comunice datele obținute, fapte și cifre reci, ci ar trebui să transmită cititorului și un sentiment de încredere”, obiectiv care se dobândește printr-o argumentare temeinică, „bazată pe dovezi tangibile, astfel încât să înlăturăm orice urmă de îndoială sau scepticism în ceea ce privește proveniența lor”. [22]

5. Generarea de idei proprii

Elaborarea disertației de masterat este un act de reflecție individuală și un proces de creație, fapt ce presupune generarea de idei proprii sub formă de material brut. Aportul personal la lucrare prin numărul și calitatea ideilor proprii se măsoară. Aceste idei vor imprima textului marca personalității noastre și vor face diferența dintre o lucrare de calitate și o compilație în care ne limităm la a muta informația dintr-un loc în altul. În ultimă instanță „profesorul (și cititorul) sunt interesați să știe în ce măsură textul pe care îl scrie studentul reprezintă propria sa putere de gândire, perspectiva proprie de abordare și concluziile sale” [37], nu ceea ce a aflat el de la alți autori.

Generarea de idei proprii, adică de material brut, este una dintre cele mai dificile etape ale procesului de elaborare, în faza de start fiind dominați uneori de o senzație de vacuum, de vid de idei.

Dar cum să creăm propriile noastre idei? „Mi-a venit o idee!” – iată o expresie uzuală în limbajul cotidian, fapt ce sugerează că ideile originale ne vin cu totul întâmplător. Ei bine, ar fi o greșală și o pierdere de vreme să așteptăm ca ideile „să vină” la noi, deoarece muza nu-i caută pe cei inactivi. Ideile bune nu apar ca o iluminare pe drumul Damascului, fiind rareori străfulgerări de moment, ci apar în urma unor eforturi îndelungate ce presupun anumite tehnici de lucru. Tocmai prezentarea unor asemenea tehnici și metode, verificate în practică și apte de a genera idei proprii, constituie conținutul acestei secțiuni.

Lista de idei. Întâi de toate, pentru a depăși momentul inițial al vidului de idei, să nu ezităm să notăm tot ce ne trece prin minte: tot ce știm despre subiectul ales și ce avem nevoie să știm, idei cu sau fără valoare, sugestii, exemple, chiar și materiale care bănuim că vor fi nefolositoare. Să nu ocolim nici digresiunile și să nu ne jenăm să așternem orice fel de idei pe coala albă de hârtie sau pe monitorul calculatorului, suspendând temporar atitudinea critică. S-ar putea să constatăm că unele, deși ni se păreau inițial promițătoare, nu duc nicăieri, sunt tocmai bune de aruncat. Dar dacă o idee din zece este bună, atunci a meritat efortul. Fără îndoială că aceste însemnări sunt idei brute, iar la o privire critică, unele din ele pot părea de-a dreptul ridicole. Să nu ne îngrijorăm; este doar începutul. Acele idei urmează a fi înveșmântate în straiile elegante ale stilului abia într-o etapă ulterioară, cea de revizuire.

Lectura ca sursă de idei. Poate că nu s-au inventat cuvintele potrivite pentru a accentua îndeajuns faptul că scrierile sunt cele mai fertile surse de inspirație și alimentează cu idei cercetarea. Textele cele mai diverse – de la romane la rețete de bucate, și de la cărțile de istorie până la afișele publicitare și instrucțiunile de utilizare a unor aparate – sunt surse inepuizabile de idei.

În prima fază, pe care convențional am numi-o lectură necritică, e bine să privim lucrurile fără prejudecăți, fără idei preconceptionale, să facem abstracție de valoarea lor. Ceea ce nu înseamnă neapărat că trebuie să le și acceptăm. („Capacitatea de a se amuza de o idee fără a o accepta este semnul unei minți educate”, spune Aristotel).

Lectura critică și adnotarea. Esențială în generarea de idei este operația complementară lecturii și anume consemnarea observațiilor personale pe marginea materialelor parcurse (adnotarea, conspectarea), pentru a fixa în scris ideile efemere și schimbătoare.

În timp ce lecturăm un text de orice fel, să avem în minte întrebarea: „Cum aș putea utiliza în lucrarea mea această informație?” Nu neapărat în forma în care am descoperit-o, ci într-una care ni se pare mai potrivită, adaptată scopului, având în vedere că numărul de asocieri și interpretări pe care le putem face pornind de la o idee este infinit. Aceasta presupune o lectură activă și critică, în care principala preocupare va consta în consemnarea unor reflecții și reacții ale noastre, făcute pe marginea textelor citite. Ideile derivate din acest proces și adaptate de noi poartă marca noastră, așadar le putem numi originale în măsura în care izbutim să ne distanțăm de textul de referință sau să le transferăm într-un context cu totul diferit. Schematic spus, lecturând sursele A, B, C, vom deduce altceva, o idee diferită – D –, care va fi propria noastră idee. (Când fiică-mea își

redacta lucrarea de licență am obiectat că o parafrază nu se potrivește bine în context. Atunci ea a transformat textul în așa măsură încât în final a constatat că nici nu se aseamănă cu ideea de la care a pornit, fapt ce a făcut-o să exclaim: „Asta-i a noastră!”).

Să răsfoim așadar cărți, reviste și alte genuri de scrieri, să căutăm substanță, idei interesante, dar preocuparea de bază să fie notarea impresiilor și a reflecțiilor noastre, căci ideile cele mai valoroase se sudează în timpul scrierii, nu în timpul lecturii. Pe parcursul consemnării de note, ideile asupra unui paragraf, capitol sau chiar a lucrării în ansamblu se vor contura încetul cu încetul. Cu cât citim și conspectăm mai mult, cu atât învățăm să citim cu un ochi critic, să identificăm punctele tari și slabe ale unor texte, să găsim goluri în literatura de specialitate. La început, reacționăm spontan, emoțional, prin exclamații de felul: „ce idee strălucită!” sau „ce exprimare încâlcită!” sau „cred că nici autorul nu știe ce a vrut să spună aici!” Continuăm reflecția prin remarci critice de genul: pasaj confuz...; nu se justifică tratarea subiectului la acest grad de detaliere...; ideea aceasta se potrivește mai bine la capitolul cutare...; autorul se contrazice aici...; afirmație neargumentată...; idee valoroasă, merită dezvoltată... Dacă vom consemna doar astfel de reflecții, și tot am făcut un pas înainte pe calea construirii unei perspective proprii de abordare a subiectului pe care îl tratăm. Să utilizăm aceste note despre ideile altor autori, regândind textul, limpezind exprimarea, căutând soluții și întărind argumentarea ideilor proprii.

Chiar dacă pare un lucru evident, vom menționa că, în timp ce adnotăm, o condiție importantă este să parcurgem textul cu viteză redusă, adică să citim încet, ceea ce ne ajută să facem mai multe conexiuni.

Notând idei ajutoare sau comentarii, să nu ne blocăm atunci când nu găsim cuvântul potrivit pentru a exprima o idee. Să lăsăm spațiu liber sau punctat sau să trecem un sinonim aproximativ încadrat în paranteze sau marcat cu un semn sau cu o culoare distinctă, care să ne semnaleze necesitatea înlocuirii.

Reiterăm: cea mai bună cale de a învăța să scriem este alternarea lecturii critice cu scrierea, ceea ce formează un proces sinergic, un adevărat cerc virtuos care stimulează emiterea de idei. Totodată, procedeul ne sugerează felurite asociații și conexiuni, care la rândul lor ne fac să privim subiectul din altă perspectivă decât cea a autorului studiat, creând și formulând propriile noastre idei.

Jurnalul de studiu. Numeroși cercetători apreciază că scrisul este un puternic instrument de gândire. Într-adevăr, transpunerea ideilor în cuvinte ne constrânge să gândim mai clar despre subiectul pe care îl explorăm. Mai mult, prin asociere, cuvintele “cheamă” alte cuvinte care în schimb ne ajută să proliferăm noi idei despre subiect. De aceea, e util să ținem un jurnal cu gânduri proprii, speculații,

schite ale lucrării, citate interesante, reflecții și întrebări despre abordarea subiectului. Să notăm chiar discuții tangențiale, purtate la seminarii cu colegi și profesori, precum și eventuale exemple cu care subiectul ar putea fi ilustrat. Răsfoindu-l periodic, vom constata cu surprindere cum se conturează unele idei.

Un astfel de jurnal poate lua forma unui fișier, dacă lucrăm cu calculatorul, fișier din care, pe măsură ce înaintăm cu scrierea, se pot decupa și prelua ideile potrivite.

Dialogul. În pofida aparențelor, cercetarea și redactarea nu se dezvoltă decât în parte ca activități solitare. Ele sunt și interactive; criticile, sugestiile, observațiile pe care le primim de la alții sunt lucruri prețioase în efortul de perfecționare a scrisului. În acest fel procedează un mare număr de autori, dovadă fiind mulțumirile pe care le adresează celor ce îi sprijină. Uneori, o simplă întrebare bine pusă ne poate lumina calea pe care urmează să înaintăm. De aceea, e bine să provocăm dezbateri, ridicând probleme controversate fie și în conversațiile întâmplătoare, cu colegii. În astfel de conversații se ivesc idei și se cristalizează soluții, chiar dacă inițial incerte și contradictorii.

Cooperarea. Experiența multor absolvenți dovedește că este o idee bună ca și alte persoane în afară de conducătorul științific, chiar dacă nu se pricep să evalueze subiectul – prieteni, colegi, profesori, absolvenți –, să citească mai cu seamă capitolele de introducere și concluzii (desigur, în versiunea revizuită și corectată). Spre deosebire de autor, care a făcut o investiție afectivă prea mare în proiect pentru a avea un punct de vedere critic, alții au o perspectivă diferită asupra subiectului și îi pot oferi sfaturi și idei valoroase. Unii studenți obișnuiesc să coopereze în timpul lucrului schimbând capitole pentru a primi observații unul de la altul. Anumite întrebări sau chiar și simple remarci de felul „nu am înțeles cutare” ne ajută să facem lucrarea mai clară. Până și unele sugestii pentru schimbări minore sau identificarea unor mici erori de exprimare, de topică sau de punctuație ne vor ajuta la rafinarea ideilor și vor îmbunătăți calitatea proiectului.

Calculatorul face și mai lesne procesul de comunicare, în măsura în care este conectat la Internet. Chiar aflându-se la mare distanță de noi, persoanelor cu care cooperăm le putem trimite pasaje din lucrare, pentru a schimba impresii, sau chiar putem conversa cu ele pe această temă.

O altă strategie de succes ar fi prezentarea unor secțiuni ale disertației la seminarii și conferințe, sau propunerea lor pentru publicare. Cei ce le analizează oferă adesea valoroase comentarii asupra lor. În general, este de mare ajutor să avem a doua și a treia pereche de ochi care citesc ceva pentru a vedea modul în

care poate fi îmbunătățit acel text.

Interviul poate fi folositor dacă e bine conceput și realizat. Dacă o persoană competentă este disponibilă și doritoare să participe, să planificăm cu atenție un interviu, ceea ce presupune și întocmirea unei liste de întrebări. (Un manual de sociologie ne va lămuri în privința condițiilor pe care trebuie să le îndeplinim la formularea întrebărilor). Această listă urmărește două obiective: dirijarea relatării interlocutorului în direcția dorită de noi și asigurarea continuității discursului în caz că se produce o sincopă. În rest, e bine să nu intervenim în relatare. Un reportofon este de mare ajutor în interviu, deși este util să consemnăm și note în cursul relatării.

Scrierea liberă se poate asemăna cu exercițiile de încălzire ale fotbalistilor în preajma începerii meciului. „Conform primei legi a lui Newton, începutul unei activități noi e dificil deoarece trebuie depășită inerția. Scrierea disertației nu este o excepție” [4]

Scopul scrierii libere este tocmai depășirea inerției care precede începerea redactării. Procesul se desfășoară în felul următor: ne rezervăm zece minute pentru scrierea rapidă și fără întrerupere a tot ce ne trece prin minte despre subiect, despre procesul de scriere, dificultățile de elaborare, fără niciun fel de preocupare față de logică, stil și organizare a ideilor, după care recitim cele scrise și încercuim ideile utile. În cazul lucrului la calculator, putem tasta cu monitorul acoperit, pentru a preveni orice control critic al textului.

Brainstormingul este o tehnică de creație devenită clasică și utilizată frecvent de inventatori. Practic, ne rezervăm cinci-zece minute pentru notarea unor idei în legătură cu subiectul ales, fără niciun fel de cenzură. Ocazional, ni s-ar putea alătura prieteni și colegi. Să încercăm să privim subiectul din perspectiva cititorului. Ce întrebări ne-ar pune el? Să încercăm să facem analogii. Să formulăm o categorie de idei „pentru” (cu care suntem de acord) și o altă categorie „contra” (cu care suntem în dezacord). Tot aici am putea să formulăm în legătură cu subiectul binecunoscutele întrebări jurnalistice: cine? ce? unde? când? cum? de ce? Să ne mai întrebăm și „Ce ar fi dacă...?” Următoarea etapă constă în depistarea unor conexiuni între idei. Apoi să vedem dacă putem să le grupăm pe categorii, să le așezăm într-o anumită ordine logică.

Important este să acumulăm cât mai multe idei (inclusiv idei trăsnete). Unele vor fi utile, altele nu. Ulterior recitim notele, studiem și sortăm ideile valoroase și le înlăturăm pe cele irelevante.

Internetul este un excelent instrument de brainstorming, motoarele de căutare ajutându-ne să explorăm un subiect din numeroase unghiuri de vedere.

Comprimarea textului. Dacă reflectăm asupra unui text mai mare, să încercăm să-l comprimăm în două-trei-patru fraze, ceea ce ne ajută să transformăm informațiile în enunțuri semnificative, focalizate și coerente. Evaluarea rezultatului se face raportând numărul ideilor consemnate la numărul cuvintelor din textul inițial (sau comparându-ne cu alții care efectuează aceeași operație). Chandrasekhar ne recomandă să exersăm comprimarea textului condensând disertația într-un cuvânt, apoi, rând pe rând, într-o propoziție, o frază, un paragraf, o pagină, un capitol. Relaxarea succesivă a constrângerilor privind numărul de cuvinte „este o metodă disciplinată de a distila ceea ce e important în textul scris”. [4]

Analiză versus descriere. În mediul academic occidental, analiza este un criteriu principal de evaluare a scrierii științifice. Calitatea textului științific rezultă din accentual pus pe analiza critică în opoziție cu descrierea. (Aceasta nu înseamnă că descrierea este inutilă și nici că ar trebui exclusă cu orice preț. Adesea, descrieri cum ar fi: nominalizări, clasificări, tabele, grafice, caracterizări stau la baza multor analize).

Ce anume diferențiază descrierea de analiză? Analiza:

- * divide obiectul în părți componente, dar depășește simpla enumerare a părților;
- * examinează modul de funcționare și logica internă a obiectului;
- * selectează și reliefează cele mai importante caracteristici ale obiectului. (Nu toate părțile unei investigații au aceeași însemnătate);
- * se bazează pe informații și pe înțelegerea unor concepte teoretice relevante pentru subiectul sau tema în curs de elaborare;
- * este îndeajuns de flexibilă pentru a permite observații interesante ce derivă din obiectul de studiu;
- * se întemeiază pe o varietate de dovezi și informații cum ar fi: citate și parafraze, exemple din experiență (toate depinzând de relevanță);
- * face comparații prin asemănări și deosebiri;
- * poate emite judecăți de valoare - pozitive sau negative - cuprinzând recomandări, atunci când este potrivit (în studiile calitative).

Schema tip ciorchine este o metodă prin care notăm în centrul unei file albe cuvântul cheie, îl încercuim și îl unim cu o linie de cuvântul cu care este în relație, pe care îl încercuim la rândul său și îl relaționăm cu alte cuvinte prin aceeași metodă. La fel ca organigrama unei instituții, ramificația obținută ne sugerează

o anumită ierarhie (relații de coordonare și subordonare) a ideilor și ne ghidează în structurarea lucrării.

Utilizarea de modele. Un start inspirat l-ar putea constitui consultarea unor lucrări de licență sau disertații de masterat, pe care să le utilizăm ca modele. Un astfel de etalon poate servi ca sursă de documentare pentru proiectul nostru și ne ajută să ne formăm o idee concretă despre standardele de calitate pe care le pretinde universitatea, inclusiv chestiuni de formă (număr de pagini, grafică etc.). Ne spune multe lectura unei astfel de lucrări, dar mai presus de orice ne însușim curaj văzând că predecesorul a absolvit realizând o lucrare decentă, care stă și în puterea noastră, fără a fi neapărat un opus magnum.

Explorarea dovezilor. O afirmație necesită anumite dovezi care să o susțină: fapte, raționamente, experiențe personale, date statistice, observații, rezultatele unor cercetări, citate din lucrările unor experți sau alte forme de dovezi. După formularea afirmației, să ne întrebăm cum putem dovedi că aceasta este credibilă, după care urmează să evaluăm forța dovezii, să analizăm cum ar putea fi mai puternică și mai credibilă.

Alte strategii care ne ajută în generarea de idei le enumerăm succint în cele ce urmează.

Clasificare: care sunt tipurile de...?

Diferențiere: prin ce se disting...? Să arătăm prin ce diferă două sau mai multe lucruri.

Comentarii critice: ce plusuri sau minusuri observăm la...? Să facem observații critice referitor la subiect.

Sinteză; care sunt ideile esențiale și ce conexiuni am putea face între ele? Să identificăm relațiile cu alte texte și să abordăm datele esențiale ale problemei.

Comparație: cu ce se aseamănă sau prin ce se deosebește de...? Să căutăm asemănări și deosebiri între obiecte, idei, evenimente, interpretări...

Argumentare: în mod sistematic, acceptăm sau respingem o poziție, motivându-ne decizia. Să ne raportăm întotdeauna și la puncte de vedere diferite.

Interpretare: ce semnificație are...? Să facem clară și explicită semnificația unui lucru emițând judecăți proprii, cu susținere adecvată.

Reflecție: care este răspunsul la...?

Evaluare: ce valoare are...? Să facem o apreciere a valorii ideilor din perspectiva adevărului și a utilității acestora, luând în considerare atât punctele lor tari, cât și cele slabe (analiză SWOT). Să formulăm și opinia noastră bazată pe dovezi.

Rezumare: care sunt ideile sau caracteristicile esențiale...? Să relatăm succint

ideile principale, omițând detaliile și exemplele.

După ce parcurgem aceste strategii, sau numai unele din ele, să luăm o pauză pentru decantare și filtrare. Apoi să reluăm unele din ele, pe care le considerăm mai eficiente.

6. Cercetarea și documentarea

Proiectele de cercetare nu se nasc din nimic, ele pornesc de la lucrări și realizări ale altor cercetători și scriitori. Poate că vor fi existând unele excepții, dar, de regulă, în știință, cunoștințele se clădesc cărămidă pe cărămidă, „rezultatele sunt construite pe alte rezultate care la rândul lor sunt construite pe alte rezultate etc.” [37] Iată ce scrie - cu exces de modestie - pe această temă George Călinescu în Istoria literaturii române...:

Prezenta operă nu iese din goluri. Ea reprezintă o jumătate de pas mai înainte peste munca onestă mai totdeauna, câteodată excelentă, a atîtor arhiviști și istorici literari. Nu s-a făcut tot ce era de trebuință, dar s-a făcut mult și sunt cercetători foarte modești, dedicați unei singure chestiuni, cari au adus contribuții de toată lauda. [3, p. 3]

Pe de altă parte, cercetarea este un proces fără sfârșit deoarece teoriile și conceptele din știință nu sunt determinate ca adevărate sau false odată pentru totdeauna. Validitatea și semnificația teoriilor științifice evoluează în timp, se schimbă, gradual sau brusc, în urma apariției unor noi concepte, instrumente și rezultate. Visul din totdeauna al cercetătorului a fost să identifice o idee revoluționară, să demonstreze existența unui nou fenomen important sau să rezolve o problemă renumită. De cele mai multe ori însă, viața se dovedește mai puțin generoasă. Vom constata că progresul în știință se înfăptuiește „făcând o serie de pași mici, nu prin sărituri de gigant”. [6] Un pas asemănător, modest, adăugând puțin la ceea ce cunoaștem deja, ar putea constitui și obiectivul unei lucrări de licență, având în vedere că studentul se află la început de drum în postura de cercetător.

Potrivit lui Ioan Lumperdean, „Activitatea de cercetare se referă la producerea de noi cunoștințe, care pot fi noi numai dacă sunt recunoscute pe plan internațional”. [18] Altfel, este vorba doar de activitate de documentare, care de cele mai multe ori predomină în elaborarea unei lucrări de licență. În acest caz, de regulă, începem prin a ne raporta la dezbaterile din literatura de specialitate. Această raportare constă în a regândi ceea ce credem că alții au făcut imperfect, stângaci și ni se pare că noi am putea face mai bine. Așadar facem un pas înainte

într-un domeniu, îl perfecționăm într-un fel sau altul. Utilizând ideile altora, le construim pe ale noastre; astfel se explică necesitatea documentării sau a cercetării bibliografice, raportarea la ideile precursorilor fiind inevitabilă în elaborarea lucrărilor științifice. Singura condiție este să cităm, să parafrazăm sau să rezumăm corect și să menționăm sursele de la care provin acele idei, ca dovadă de probitate.

Teza – reper în cercetare. În stadiul de documentare, teza, sau întrebarea de cercetare (la care ne-am referit în capitolul 4), ca punct focal al lucrării, ne orientează în oceanul informației, ne sugerează în linii mari genul de surse pe care urmează să le cercetăm și ne oferă indicii privind direcția în care se va îndrepta acest proces. Acum știm că tot ce are legătură cu teza sau cu întrebarea de cercetare aparține disertației; restul nu. Așadar, avem un centru de gravitație, un obiectiv și un număr de idei esențiale, aceștia constituind pilonii construcției la care urmează să adăugăm cărămizile cercetării. Altfel spus, începem să adunăm dovezi despre teza enunțată, sau să explorăm un șir de răspunsuri la întrebarea de cercetare, integrându-le în propriile noastre idei.

Unii autori găsesc potrivit să întocmim un plan în faza inițială a cercetării. Sarah Hamid argumentează contrariul, subliniind că teza sau întrebarea, temeinic formulate, ne oferă suficiente repere și, totodată, „ne lasă deschise opțiunile spre noi unghiuri de abordare a subiectului”, drept pentru care ne sugerează „să formulăm un plan doar după ce facem cercetarea” [13] Totodată, ea ne sfătuiește să rezistăm tentației de a lua note înainte de a stabili un punct focal – teza – asupra căruia să ne concentrăm energiile și să adunăm informație relevantă. Altfel riscăm să cheltuim un mare volum de timp urmând căi lăturalnice, fără a ne fi apropiat de miezul problemei studiate.

Localizarea surselor. Un proiect major de cercetare precum disertația de masterat presupune culegerea de date, evaluarea și utilizarea lucrărilor mai multor autori, fapt ce va conferi greutate argumentării și va extinde orizontul subiectului. Avem nevoie de puncte de vedere variate ca să demonstrăm temeinicia cercetării. Rolul fundamental al surselor este acela de „a completa ideile proprii furnizând contextul academic și credibilitatea afirmațiilor noastre.” [13] Pentru o lucrare argumentativă, sursele ne furnizează dovezi de susținere a tezei, iar pentru o lucrare analitică, sursele ne furnizează posibile răspunsuri la întrebarea de cercetare. Dar, mai întâi, să vedem unde putem găsi sursele, să le localizăm.

Biblioteca este locul unde găsim cele mai importante surse (cărți, reviste, alte genuri de publicații) ce urmează să le utilizăm în scopul culegerii de informații care să stea la baza elaborării lucrării. Mai cu seamă în științele socioumane, biblioteca este laboratorul de cercetare al studenților. Pornim de la presupuziția

că studenții știu cum să obțină informația deținută de bibliotecă, astfel că nu vom insista la acest capitol. Efortul de căutare este orientat de modul de organizare și înregistrare a informației în cataloage alfabetice, după autori, titluri și teme.

În ultimul timp însă, *Internetul* a schimbat radical modul de cercetare în general și de realizare a unei lucrări de licență în particular. A avea un computer conectat la Internet înseamnă a dispune, zi și noapte, chiar în camera de lucru, de o bibliotecă de dimensiuni colosale. Prin accesibilitatea și popularitatea sa în creștere exponențială, se poate spune că Biblioteca Universală, imaginată de Borges, ființează deja – se numește Internet. La început, avem sentimentul că ne aflăm în fața unei jungle informaționale în care instrumentele de orientare au un rol vital pentru a nu ne rătăci. În fond, World Wide Web (www) este un instrument de căutare a informațiilor și conține sute de miliarde de pagini. Motoarele de căutare – Google, YouTube, Yahoo etc. – ne permit să consultăm rapid un număr imens de articole, studii și chiar cărți online. Unele motoare de căutare sunt specializate în informații academice (ERIC, JSTOR, LEXIS-NEXIS, LEO etc.), în timp ce altele conțin informație de popularizare. Indicii valoroase ne oferă și extensiile (domeniile): .edu = educațional; .com = comercial; .gov = guvernamental; .org = organizații non-profit etc., adică ne spun din ce categorie face parte site-ul respectiv. Mai există și o bibliotecă online – Questia – cu zeci de mii de volume (în limba engleză).

Informații mai putem obține și din alte izvoare: Arhivele Naționale, ca instituție specializată, sau arhivele unor instituții sau companii, presa, specialiști în domeniul abordat, colecții de muzeu sau particulare, persoane cu experiență.

Tipuri de surse. Sub raportul fidelității, sursele sunt de două categorii: primare și secundare.

Sursele primare sunt lucrările originale. Exemple: discursuri, documente de arhivă, studii de caz, disertații, știri de presă, reportaje, opere literare, rapoarte ale instituțiilor sau ale firmelor comerciale, date statistice, fotografii etc. Ori de câte ori e posibil, în cercetare vom apela la surse primare (de primă mână), care au o mai mare greutate în argumentare și, în general, sunt lipsite de eventuale distorsionări prin interpretare subiectivă. Uneori însă și sursele primare, de exemplu cele autobiografice, pot fi lipsite de obiectivitate. [44]

Sursele secundare (cărțile despre cărți) ne dau informații despre sursele primare și constau în evaluări, interpretări, selecții, rezumări ale conținutului surselor primare. Adesea, se prezintă sub forma unor cronici, studii critice, recenzii, analize ale unor lucrări, adică ceea ce numim literatură critică.

Chiar dacă atenția noastră va fi îndreptată cu precădere asupra surselor originale, interpretările și evaluările pe care le facem vor porni de la informațiile

obținute din literatura critică. Cu alte cuvinte, interpretarea noastră va fi comparată cu cercetările existente în domeniu. Rezultă de aici că sursele primare și cele secundare apar deseori combinate. Pe parcursul cercetării, avem nevoie atât de surse primare, prin care susținem validitatea ideilor proprii, cât și de surse secundare (filtrate prin interpretări date de experți în domeniu), cu care ne comparăm.

Evaluarea surselor. În unele cazuri, o mare parte a disertației constă în reflecții critice asupra unor texte scrise de alții. Lectura mai multor scrieri pe aceeași temă și consemnarea de idei variate ne întăresc judecata critică și ne feresc de riscul de a ne aservi felului de a gândi al altora. Judecățile și interpretările pe care le facem cu privire la acele texte constituie adesea primul pas spre formularea unei abordări proprii.

Dincolo de volumul uriaș și de diversitatea mare de surse ușor accesibile, de care suntem înconjurați, utilizarea acestora este complicată și de faptul că sunt inegale sub raportul calității. În mod cert, calitatea surselor pe care ne bazăm determină calitatea și soliditatea disertației. Iată de ce, așa cum la zidirea unei case căutăm cărămizi bune, și la construirea unei disertații sunt necesare materiale de calitate. De aici rezultă necesitatea selectării și evaluării informației înainte de a lua note. Urmează să acționăm ca un filtru, cu scopul de a evita sursele de calitate inferioară, irelevante sau pe cele care tratează doar tangențial subiectul. Așadar, înainte de a începe lectura și a lua note, e necesar să ne convingem că fiecare sursă este relevantă pentru subiectul lucrării noastre, că este de calitate și merită să investim efort în analiză. La o astfel de concluzie se poate ajunge prin evaluare.

A evalua sursele înseamnă a le stabili valoarea, fapt ce are strânsă legătură cu gândirea critică. În sens academic, a critica înseamnă a identifica plusurile și minusurile unui text și a formula o judecată bazată pe dovezi. Așadar, a „critica” un text sau un autor nu înseamnă blam sau dezaprobare, ci presupune inițial o atitudine de circumspecție și scepticism, precum și o detașare față de textul lecturat. Adică nu vom lua drept bun și valoros orice citim, ci vom formula o judecată obiectivă în care expunem meritele și lipsurile unui text. Începem evaluarea printr-o lectură preliminară din care excludem informațiile irelevante și cele pe care nu le înțelegem. În stadiul următor, nu urmărim informația ca atare, ci modul de argumentare a textului. Cu alte cuvinte, nu abordăm textul întrebându-ne: „Ce informații am putea găsi aici?” Vom proceda corect pornind de la întrebările: „Cum sunt interpretate dovezile (fapte, exemple, calcule etc.)?”, „De la ce premise pornește autorul și la ce concluzie ajunge el?” A evalua mai înseamnă și a analiza organizarea textului, coerența și unitatea, relevanța și

implicațiile ideilor, argumentarea autorului (am putea aduce contraargumente?), stilul (claritatea, acuratețea, obiectivitatea, originalitatea). Ce diferențe de abordare (asemănări, deosebiri) sunt între studiile pe aceeași temă? Care sunt punctele lor tari și slabe, la ce întrebări nu au răspuns autorii?

Când criticăm o idee, să oferim neapărat și o soluție, altfel cititorul ne va percepe ca simpli demolatori.

Data fiind diversitatea și complexitatea surselor, de fiecare dată trebuie să determinăm calitatea dovezilor pe care le conțin, forța argumentării, credibilitatea lor și măsura în care ne susțin ideile proprii. Precum personajul lui Marin Preda, să-l „întrebăm” și noi pe autor: „pe ce te bazezi?” Cu alte cuvinte, să interogăm sursa: este informația obiectivă, echidistantă, sau polemică, părtinitoare? Oferă autorul suficiente dovezi și argumente în sprijinul afirmațiilor sale, sau face afirmații fără acoperire, nedovedite? Insistă prea mult asupra unor detalii în timp ce tratează sumar chestiuni esențiale? Este stilul autorului (sobru, umoristic, incisiv...) adecvat unei tratări academice a subiectului? Putem identifica anumite contradicții în argumentare?

Între criteriile de valoare menționăm și actualitatea informației, fapt ce semnifică valoarea prezentă a subiectului tratat. Dacă, în filosofie, Dialogurile lui Platon rămân lucrări de referință de-a lungul a peste două milenii, în știință, o informație poate fi depășită în decurs de doar câțiva ani. Prin urmare, să verificăm actualitatea surselor de informare acolo unde acest lucru este necesar.

Un alt criteriu de valoare este caracterul sursei. Astfel, întâlnim ceea ce am putea numi „surse tari”: cărți sau publicații academice, lucrări cu argumentație relevantă, cărți cu bibliografie extensivă, informații din Internet ale unor instituții de încredere. (Bunăoară, pe Internet, site-urile guvernamentale, chiar dacă sunt contaminate uneori de ideologie, constituie surse primare în general demne de încredere. Astfel de site-uri sunt bogate în informații: legislație, date statistice, structura unor departamente, discursuri politice...). Mai sunt și „surse slabe”: cărți de popularizare, manuale, dicționare, enciclopedii, reclamă comercială, propagandă politică sau religioasă.

Contează și unde anume e publicată informația: într-o carte, pe Internet, într-o revistă de divertisment sau într-o revistă de profil. În forma clasică, a tipăriturilor, informația este trecută prin mai multe filtre (redactori, corectori, editori, difuzori) până ajunge la noi, iar un autor muncește ani de zile la elaborarea unei cărți. De regulă, informația provenită din cărți este caracterizată prin calitate și profunzime (desigur, excluzând excepțiile). În schimb, pe Internet, adesea nu există filtre de control al calității informațiilor, astfel că operația de evaluare este esențială pentru a decide dacă un text are sau nu relevanță pentru noi. În afară de aceasta, sursele tipărite sunt relativ stabile, în timp ce sursele Web

au un caracter mai efemer, deoarece autorii operează frecvent modificări, actualizări și chiar ștergeri. (Din acest motiv, este oportună preluarea materialelor și conservarea lor fie trecându-le în fișierele noastre, fie imprimându-le pe CD, DVD sau pe hârtie). O altă particularitate constă în faptul că la citatele din cărți indicăm și numărul de pagină, astfel că cititorul le găsește mai ușor, în timp ce la sursele Web indicăm de regulă doar titlul.

Tot la acest capitol, să mai menționăm că există și surse pe care e bine să le evităm deoarece sunt lipsite de obiectivitate. Acestea conțin mesaje tendențioase și promovează fel de fel de interese de grup sau individuale deși, de regulă, autorii nu recunosc acest lucru. Din această categorie fac parte propaganda politică și religioasă, precum și reclama comercială. O parte din discursurile politice sunt anume concepute pentru a distorsiona sau a ascunde adevărul, iar unele grupări religioase caută să recruteze adepți utilizând adesea un mesaj voalat, obscur. De asemenea, când citim un slogan publicitar știm cu toții că „nu-i chiar așa”, adică e vorba de o exagerare a calităților și de trecere sub tăcere a minusurilor obiectului sau a serviciului oferit. Dacă nu reușim să evităm astfel de surse, atunci se cuvine să le tratăm cu rezervă și cu precauție. Să încercăm să identificăm modul în care sursa deformează realitatea, mobilul ascuns în subtextul mesajului, sau să îi contrapunem surse neutre.

În acțiunea de evaluare a surselor mai putem să ne orientăm și după valoarea recunoscută a autorului, dar fără a absolutiza acest lucru, așadar evitând argumentul “magister dixit”. (În principiu, nu contează dacă o idee este emisă de un faimos savant sau de un absolvent de dată recentă; contează valoarea ideii). Pentru a da un exemplu concret de evaluare și utilizare a unei surse în elaborarea lucrării de față, să luăm cartea intitulată Cum se face o lucrare de licență, de Umberto Eco [8]. În primul rând, nu puteam să fac abstracție de valoarea sa ca scriitor ale cărui opere au fost traduse în numeroase limbi. Formația sa de literat și-a pus amprenta și asupra stilului impecabil și atractiv în care a fost redactată cartea. La aceste calități se adaugă tratarea temeinică și extensivă a chestiunilor legate de alegerea subiectului și de documentare.

Însă, toate aceste puncte tari ale scriitorului nu au constituit un motiv de preluare necritică a ideilor sale. La o analiză mai amănunțită, se pot vedea și punctele slabe ale lucrării. Astfel, observăm că lucrării îi lipsește obișnuita secțiune intitulată referințe, sau bibliografie, de unde deducem că Eco s-a bazat pe experiența proprie de profesor, fără a se raporta la alte cercetări în domeniu. Fiind scrisă în urmă cu peste trei decenii, când nu exista Internet, iar accesul la calculatorul personal era un proiect de perspectivă, lucrarea nu conține îndrumări privind utilizarea calculatorului în documentare și redactare. Apoi, din lucrare lipsesc sau sunt tratate sumar probleme esențiale și utile studentului,

cum ar fi: planificarea timpului și organizarea spațiului de lucru, alegerea îndrumătorului, formularea tezei sau a întrebării de cercetare, generarea de idei, redactarea, revizuirea, corectarea, tehnoredactarea, susținerea disertației... Autorul consemnează pagini întregi de exemple de note, mult peste strictul necesar pentru a înțelege ideea exemplificată. Acest fapt copleșește cititorul cu detalii care îi deviază atenția de la problema tratată. Mai mult decât atât, lucrarea lui Eco poartă pecetea limbii și culturii sale, tratând unele probleme specifice Italiei.

Această privire critică a lucrării lui Eco mi-a permis să abordez același subiect dintr-o altă perspectivă și, așa cum se poate vedea, lucrarea de față conține un volum sporit de informație într-un număr mai redus de pagini, iar structura diferă mult.

Întocmirea bibliografiei și trimiterile la surse. Rolul secțiunii referințe (bibliografie) este de a permite cititorilor să găsească sursele pe care le-am utilizat și de a preveni acuzația de plagiat. Referințele corecte precizează în care părți ale lucrării sunt informații ce aparțin surselor și în care parte e valoarea adăugată de noi, precum și în ce anume constă acest aport. În afară de aceasta, trimiterile la surse reprezintă o recunoaștere a faptului că scrierile noastre sunt o continuare a cercetărilor anterioare, nu apar din gol.

O eroare comună care se întâlnește la întocmirea listei surselor este omisiunea de a consemna una câte una fiecare lucrare în chiar momentul consultării și luării de note, adică la începutul cercetării sau documentării. Căutarea ulterioară a unui citat, atunci când vine vremea să redactăm textul în ciornă, presupune o enormă și inutilă cheltuială de timp și energie. Dacă aici manifestăm neglijență, căutarea ulterioară a surselor pentru a fi citate va fi nu doar o muncă în plus, ci un adevărat coșmar. Pentru a evita această greșeală, vom porni din start cu o filă (sau un fișier, dacă lucrăm la calculator), pe care notăm lista preliminară a surselor, separat de fișe (fișiere) sau carnete pe care consemnăm notele.

Pentru a economisi timp și efort, (mai ales în cazul titlurilor lungi), vom consemna complet nota bibliografică (titlul integral al lucrării, autorul, locul publicării, editura și anul publicării) numai pe lista surselor, precedată de un cod (sau simbol). Urmează ca, în timpul cercetării, pe fișele de lectură să notăm doar codurile. De exemplu, pe lista preliminară a surselor vom nota: (M1) Mărgineanu, Nicolae – Condiția umană, Aspectul ei bio-psiho-social și cultural, Editura Științifică, București 1973. În schimb, pe fișe, carnete de note, blocuri de file, fișiere de computer, adică acolo unde consemnăm notele, menționăm doar: M1 – 78, M1 reprezentând sursa, iar 78 numărul de pagină la care se face trimitere.

Dacă se adoptă sistemul din acest ghid (numit „trimitere numerică”), la finalizarea disertației, se întocmește lista tuturor surselor, în ordine alfabetică, după numele autorului. Apoi se numerotează sursele și, luând pagină cu pagină din disertație, se revine în text cu substituirea codului cu numărul de ordine al sursei din bibliografia finală. Atunci codurile dispar, fiind înlocuite cu numerele de ordine ale lucrărilor; în cazul de față, codul (M1) se înlocuiește cu 19. Așadar, pe lista finală a surselor (bibliografie sau referințe), lucrarea din exemplul de mai sus va apărea astfel: 19. Mărgineanu, Nicolae – Condiția umană, Aspectul ei bio-siho-social și cultural, Editura Științifică, București 1973.

Există mai multe sisteme de întocmire a bibliografiei. Avantajul trimiterii numerice, adică de numerotare a surselor în ordine alfabetică, este acela că, fiind lapidară, menține fluența lecturii și nu deviază atenția cititorului.

Pentru sursele preluate de pe Internet, vom nota adresele de pagină web, precum și data preluării. Sursele fără autor se ordonează alfabetic după titlu și în urma celor cu autori.

Să mai menționăm aici că există și trimiteri interne, adică la pagini din interiorul disertației, în care o idee a fost sau urmează a fi tratată. Scopul acestui gen de trimiteri este de a nu ne repeta.

Ce consemnăm la surse. Iată ce elemente se consemnează la sursele din lista finală de referințe:

Cărți: autor, titlu, editura, localitatea, anul publicării.

Reviste: autor, titlul articolului, denumirea revistei, anul numărul paginii.

Ziare: autor, titlul articolului, denumirea ziarului, localitatea, data, numărul paginii.

Internet: autor, titlu, adresa de web, data preluării materialului.

Enciclopedii: titlul, data ediției, numărul volumului, titlul articolului, numărul paginii.

CD-ROM: titlul discului, data, titlul articolului, editor.

Persoane: numele persoanei, ocupația, data interviului.

Documente de arhivă: denumirea instituției, fondul de manuscrise.

Manuscrise: autor, titlu, precizarea: manuscris nepublicat.

Disertații și lucrări de licență nepublicate: autor, titlu, universitatea, anul.

Comunicări științifice: titlu, autor, loc, dată.

Unii autori plasează note bibliografice la subsolul paginii (note infrapaginale), soluție pe care Anca Gheorghiu ne recomandă să o evităm „pentru a nu parazita economia paginii” și a incomoda lectura. Uneori, notele mai ample continuă în pagina următoare, conferindu-i un aspect inestetic. [11]

Consemnarea eficientă a informațiilor

Există tentația de a începe elaborarea lucrării prin a citi cât mai mult despre subiect, fără a scrie în același timp. Uneori, lectura este chiar un pretext pentru a întârzia începerea scrisului. Ca operație pasivă, de receptare, lectura e mult mai ușoară decât scrierea, care înseamnă un efort de producere a unor texte prin organizarea și transformarea ideilor. Totuși, scrisul ne ajută să înțelegem lucrările citite și să identificăm relațiile dintre ele și legăturile pe care le au cu lucrarea noastră. De asemenea, scrisul ne ajută să ne focalizăm atenția și ne constrânge să sintetizăm materialul. În plus, ulterior, când avem nevoie să ne reîmprospătăm memoria, lectura notelor va fi mult mai ușoară și mai rapidă decât cititul cărților. Prin urmare, concomitent cu lectura, va trebui să luăm note cu ceea ce am aflat despre subiect – extrase, adnotări (consecte), citate, parafrazări, rezumate.

Cum să luăm note. Scopul luării de note este de a aduna idei legate de subiectul pe care îl tratăm. Dacă nu le fixăm în scris, ideile se uită. Notându-le, ne vin în minte și alte idei asociate. Să le notăm și pe acestea, chiar dacă nu ni se par din cele mai strălucite. Rostul consemnării de note este într-adevăr de a ne face o colecție de date și idei, dar pasul imediat următor este interpretarea lor. Astfel, notele în această perspectivă urmează să le luăm – a interpretării și integrării lor –, punându-ne mereu întrebări integratoare despre contextul și semnificația fiecărui text. Aceasta este finalitatea și partea cea mai importantă în consemnarea notelor.

Să mai reținem că nu vom folosi tot ce am scris în note și nici în ordinea în care le-am preluat. Oricât am fi de selectivi în luarea de note, abia următorul pas – planificarea – ne va ajuta să separăm grâul de pleavă. Stephen Weidenborner și Domenick Caruso ne previn că: vom prezenta informațiile într-o ordine diferită de cea în care le-am înregistrat. Prin urmare, va trebui să avem metode flexibile în luarea de note, care să facă ușoară găsirea celui mai bun posibil aranjament al informațiilor. [35 – p. 84]

Dacă timpul ne permite, este profitabil să lecturăm și materiale pe aceeași temă din domenii conexe (din alte discipline). Cu acest prilej vom constata că autorii acelor texte operează cu instrumente de gândire diferite și cu modalități de a privi subiectul din cu totul altă perspectivă. Este deosebit de profitabil să lecturăm și să notăm puncte de vedere opuse, concepte și probleme cu care unii experți sunt în acord, iar alții în dezacord. Deși în mod firesc vom căuta să ne susținem teza, un bun text științific menține o atitudine deschisă față de punctele de vedere în dezacord cu poziția autorului. Să nu uităm totuși că e imposibil să citim tot ce ni se pare relevant despre subiect, astfel că vom fi nevoiți să facem o lectură selectivă.

Reflecții asupra textului. Pe măsură ce înaintăm în lectură și luăm note, cel mai important lucru este să reflectăm asupra ideilor pe care le consemnăm, să le evaluăm critic, să facem legături și comparații între ele, să le raportăm la experiența și cunoștințele noastre. Adică să întocmim ceea ce se numește un conspect. Lecturând textul la un nivel mai aprofundat, extragem esențialul, acceptăm sau respingem argumentația sursei, remarcăm conexiunile dintre idei, asemănările și deosebirile și notăm întrebări sau formulăm gânduri proprii în legătură cu textul parcurs. De asemenea, selectăm și accentuăm ideile relevante pentru subiectul pe care îl abordăm, lăsând la o parte informația fără legătură cu el. Deosebit de productivă este și alternarea lecturii cu reflecția critică. Prin aceste operații vom elabora o lucrare ce oglindește propriul nostru punct de vedere, nu pe cel al autorilor a căror operă am parcurs-o.

Să continuăm prin a analiza câteva **aspecte practice ale luării de note**. Fiecare are un stil diferit: unii fișează notele pe categorii, alții iau note utilizând programe de computer, alții taie și lipesc note într-un plan detaliat. Sunt și din cei care îngrămădesc cărți, articole și fotocopii în maldăre aranjate după subiect. Putem să utilizăm fișe cu o singură idee pe fiecare, iar pe verso notăm sursa, sau să notăm idei pe file detașabile. Poate preferăm rezumarea și parafrizarea în fraze brute. O tehnică eficientă în luarea de note este utilizarea de file (de carnet) cu două coloane, despărțite de o linie verticală: în stânga sunt consemnate extrase, parafrazări, rezumate, iar în dreapta adnotări, observații personale, comentarii, deoarece trebuie să ne asigurăm că ideile proprii se disting de cele provenite din surse. Unii preferă să imprime articole și studii din lucrări tipărite sau de pe Internet, apoi utilizează marcatoare pentru a evidenția cuvintele cheie și a descifra structura invizibilă a textului. Dacă lucrăm cu calculatorul, putem utiliza două culori diferite, una pentru extrase din textul cercetat, iar o altă culoare pentru remarcile și ideile proprii, protejându-ne astfel de riscul plagiatului involuntar. Mai putem deschide fișiere pentru introducere, tratare, încheiere și bibliografie, ca prim pas în selectarea preliminară a datelor. Putem imprima textul cu intervale mai mari între rânduri (la două rânduri), obținând ciorne cu un spațiu de inserție a unor observații, adăugiri, corecturi, transferuri, modificări. Titlurile pe care le dăm notelor înlesnesc sortarea și clasificarea pe categorii a informațiilor adunate din surse. Să încercăm strategia evidențierii de cuvinte cheie și chiar de propoziții cheie care vor forma nucleele viitoarelor paragrafe. Pe monitor, evidențierea se poate face și prin culori sau caractere diferite ca formă sau mărime, iar pe hârtie, cu marcatoare.

După cum se vede, instrumentele utilizate la consemnarea notelor de lectură sunt de o mare diversitate. Fiecare tehnică are susținătorii și opozanții săi, așa că

e bine să le încercăm pe rând pentru a vedea care e mai potrivită pentru noi. Dar să observăm că toate sunt o simplă chestiune de preferință. În orice caz, nu mecanica tipului de documentare și înregistrare ne va asigura succesul, ci calitatea reflecțiilor pe care le formulăm cu referire la surse.

Întrucât erorile se strecoară în lucrare mai ales din cauza unor neglijențe sau imprecizii în consemnarea notelor, e necesar ca acele note să fie lizibile, precise, complete și clar formulate.

Luarea de note se poate face prin: extrase în vederea citării, parafrazări și rezumări.

Extrasul. Uneori nu dispunem de timpul necesar pentru a analiza informațiile dintr-o anumită sursă. Atunci preluăm pasaje mai cuprinzătoare și revenim pentru a reflecta asupra lor mai îndeaproape atunci când timpul ne îngăduie. Ulterior hotărâm dacă e cazul să cităm, să parafrăzăm sau să rezumăm textul.

La **citare** recurgem pentru a prezenta un mod particular de exprimare al cărui înțeles s-ar pierde ori s-ar deforma dacă pasajul ar fi parafrizat sau rezumat. Uneori întâlnim o idee cu un asemenea impact încât ne impresionează, și astfel se justifică să o preluăm aidoma, între ghilimele, păstrându-i intactă strălucirea. Prin urmare, dacă redarea cu propriile noastre cuvinte ar diminua forța și acuratețea formulării unei idei, atunci e preferabil să cităm. În cazul analizei unui text, se întâmplă uneori să cităm și idei cu care suntem în dezacord, încercând să demonstrăm netemeinicia acestora. Însă întotdeauna primează ideile noastre, citatele având rolul de a ne susține argumentația. De aceea, dăm un citat pentru a iniția o discuție, nu pentru a o încheia.

Există mai multe motive pentru care o lucrare este mai valoroasă dacă are mai puține citate în conținut. De ce? În primul rând, citatele reprezintă ideile autorilor acelor texte, nu ale celui care le preia. În al doilea rând, o lucrare alcătuită din citate numeroase, preluate de la mai mulți autori, se prezintă ca un amalgam, un text eterogen și lipsit de coerență și unitate, o mixtură de stiluri, iar ideile sunt fără legătură între ele. Mai mult decât atât, a cita masiv este un indiciu al lipsei gândirii critice proprii și a unui punct de vedere personal, poate chiar neînțelegerea textului citat. În consecință, membrii comisiei de examinare s-ar putea întreba care este contribuția noastră, dacă majoritatea textului este format din citate, adică din ideile formulate de alții.

Pe de altă parte, un citat este valoros în măsura în care este scurt. Citatele lungi nu numai că nu au efectul impactului, dar fac ca lucrarea în ansamblu să pară lipsită de unitate sub raport stilistic.

Este important să arătăm explicit motivul pentru care preluăm și integrăm un

citat în textul nostru. Deseori întâlnim cazuri în care un scriitor dă citate pentru a-și susține și întări argumentul, invocând textul unui autor recunoscut ca autoritate în materie. Să încercăm să evităm acest mod de a cita, deoarece ne poate face prizonierii modului de a gândi al autorului pe care îl cităm. Mai mult decât atât, aportul nostru lipsește atunci când ne exprimăm acordul necondiționat cu autorul: „Așa cum spune autorul X”... (și urmează citatul fără alte comentarii). Este de preferat să introducem citatul arătând judecata noastră în legătură cu ideea pe care o preluăm, precum și motivele utilizării ei. Să facem în așa fel încât citatul să fie urmat de o analiză suplimentară: „X spune că... (urmează citatul), dar... (urmează comentariul nostru care poate cuprinde unele dezvoltări, precizări, explicații, exemple, adăugiri, contraziceri, obiecții)”. Chiar și în cazul în care ne exprimăm acordul cu autorul, să nuanțăm punctul lui de vedere. În plus, astfel de comentarii asigură și coerența textului.

Citatele se preiau întocmai, fără niciun fel de adaptare și modificare; textul nostru urmează a fi adaptat citatului și nu invers. Se citează fără modificări chiar textul cu greșeli, urmat de mențiunea (sic!), ceea ce înseamnă că greșeala aparține originalului. Dacă din cuprinsul textului citat eliminăm o parte (fiind lipsită de relevanță în privința obiectivelor cercetării), marcăm acea parte lipsă cu trei puncte închise între paranteze (...). Există și cazuri când în cuprinsul citatului intercalăm un text propriu (pentru a-l face mai clar sau mai fluent). Atunci marcarea se face incluzând textul intercalat între paranteze drepte, urmat de precizarea [... n.a.] (nota autorului), sau [... n.n.] (nota noastră). La fel, în cazul unei sublinieri, se precizează în paranteză dacă este vorba de sublinierea noastră [... s.n.]. Dacă nu dispunem de o anumită lucrare, dar o găsim citată de un alt autor și dorim să o cităm și noi, atunci vom menționa la numele autorului „apud” (după). În caz că inserăm un citat în interiorul altui citat, utilizăm paranteze croșete «...».

Indiferent de motivele pentru care optăm să inserăm citate în text, această operație trebuie făcută corect, ceea ce presupune că cititorul va putea distinge între ideile și modul nostru de exprimare, pe de o parte, și ideile și formularea din sursa citată – închise între ghilimele –, pe de altă parte. Se menționează autorul și sursa nu doar la texte, ci și la figuri, tabele, grafice, ilustrații, diagrame, fotografii. „Uneori chiar un singur cuvânt preluat de la sursă necesită ghilimele, dacă el are o culoare aparte”. [35 – p. 113]

În general, prin citare, nu doar evităm plagiatul, ci indicăm cititorilor – prin trimitere bibliografică – și sursele utilizate în cercetare, pentru ca ei să știe unde să le găsească.

Parafrazarea înseamnă redarea cu propriile noastre cuvinte a ideilor exprimate de alții și este justificată dacă putem formula un enunț mai inspirat decât originalul, prin concizie, acuratețe și expresivitate. Parafrazând, adică enunțând într-un stil personal o idee împrumutată, imprimăm unitate și omogenitate textului în ansamblu. Din acest motiv, chiar dacă efortul este incomparabil mai mare, este preferabil să parafrazăm în loc să cităm. „De fapt, dacă avem probleme în schimbarea enunțului unei idei, probabil că nu am înțeles-o în profunzime.” [35 – p. 88]

Ideea parafrazată trebuie să fie exprimată în întregime în cuvinte proprii, nu doar substituind unele expresii cu sinonimele lor. Mai mult decât atât, o bună parafrazare modifică și structura frazei, dar îi păstrează înțelesul, ceea ce contează cel mai mult fiind surprinderea ideii principale.

Parafrazarea nu se limitează la utilizarea propriului mod de exprimare a ideilor găsite în surse, ci presupune o integrare și o armonizare cu ideile proprii a pasajelor preluate, astfel încât textul lucrării să fie omogen și să poarte marca stilului propriu. De aceea, vom sublinia legătura dintre pasajul parafrazat și ideile noastre.

Pentru a avea o idee despre diferența dintre plagiat și o parafrazare corectă, redăm un fragment din volumul *Successful Writing – A Rhetoric for Advanced Composition* de Maxine C. Hairston:

[...] scriitorii formează paragrafe din motive pur vizuale, pentru a-și asigura cititorii că materialul este divizat în unități controlabile, pe care sunt în măsură să le mănuiască fără eforturi deosebite. Acele diviziuni pot avea și alte efecte psihologice, deoarece prin împărțirea textului în părți, care se percep ca unități separate, autorul le semnalează cititorilor că nu intenționează să încarce excesiv circuitul de prelucrare a informației; scriitorul preferă să prezinte materialul în porții modeste, care pot fi ușor asimilate. [12 – p. 152]

Reproducerea acestui text, fără a menționa autorul, chiar dacă schimbăm unele cuvinte și modificăm ordinea ideilor în fraze, înseamnă plagiat:

Pentru a-și asigura cititorii că materialul este divizat în unități controlabile, pe care le pot mânui cu ușurință, scriitorii formează paragrafe. Acele diviziuni pot avea și alte efecte, deoarece prin împărțirea textului în părți separate, autorul le semnalează cititorilor că nu are de gând să încarce excesiv informația, ci preferă să prezinte materialul în porții modeste, ușor de asimilat.

O parafrază acceptabilă ar putea fi formulată astfel:

Scrierea fragmentată a unui text, sub formă de paragrafe, creează cititorului impresia că informația este organizată în unități ce pot fi asimilate mai ușor decât dacă textul s-ar prezenta în formă compactă. Prin divizarea textului, autorul urmărește și un alt efect psihologic, și anume acela de a semnaliza cititorilor că materialul ce urmează a fi lecturat nu necesită mari eforturi de înțelegere. [12 – p. 152]

Practica parafrării este admisibilă atâta timp cât menționăm sursa din care preluăm fragmentul. Pe scurt, o parafrază corectă comportă următoarele etape: găsirea unor cuvinte sau expresii sinonime, schimbarea structurii frazei (a topicii, a poziției substantivului și a verbului în frază), apoi rescrierea ideilor principale într-o nouă frază și compararea înțelesului cu ideile exprimate în textul original. În fine, se face trimitere la sursă.

Rezumarea presupune reducerea substanțială a lungimii textului lecturat, rearanjarea ideilor colectate și prezentarea în cuvinte proprii a ideilor esențiale din lectura parcursă. Rezumăm atunci când ne interesează ideea, nu limbajul în care este exprimată. Spre deosebire de parafrază, la rezumare nu refacem frază cu frază textul original al autorului, ci reformulăm ideile și concluziile găsite în sursă. De regulă se reține ideea principală și se omit unele detalii mai puțin semnificative.

Marele avantaj al rezumării ține de faptul că ne obligă să căutăm cuvintele și frazele cheie ce exprimă ideile proeminente ale textului. Scrierea unui rezumat eficient implică o evaluare și o selecție a ceea ce urmează a fi inclus și a ceea ce poate fi omis din note, fără a pierde sau a distorsiona ideea de bază. Rezumatul trebuie să se facă neapărat cu propriile noastre cuvinte, gradul de distanțare față de textul original fiind un indiciu al capacității de gândire independentă a studentului.

Tehnici combinate. Întâlnim adesea și citarea combinată cu rezumarea sau cu parafrizarea. Astfel, în cuprinsul rezumatului sau al parafrizei pot fi incluse citate, această practică întâlnindu-se în mod curent.

O remarcă: este important să menționăm sursele pe a căror bază ne-am clădit lucrarea, dar și mai important este să accentuăm tot ceea ce am realizat diferit sau mai bine decât predecesorii.

Plagiatul

Scrisul se bazează în principal pe cunoștințele, experiența și imaginația autorului. Dar, în textele științifice ne raportăm mereu la ceea ce au creat precursorii în materie și adesea ne argumentăm ideile noastre prin referire la descoperirile lor. A recunoaște sursele care stau la baza ideilor pe care le dezvoltăm nu înseamnă o diminuare a valorii lucrării noastre. Mai mult decât atât, se cuvine să fim generoși și chiar să subliniem calitățile pe care le au ideile autorilor care ne-au inspirat.

Dar a omite sursa, a o trece sub tăcere, deliberat sau din neglijență, înseamnă a plagia, adică a fura ideile și modul de exprimare ce aparțin altora, prezentându-le ca fiind ale noastre. În mediul academic, unde ideile constituie obiectul muncii, plagiatul este o gravă ofensă.

Cauzele plagiatului în școlile și universitățile românești sunt descifrate de Mihai Jalobeanu în articolul Plagiatul pe Web [15]. Printre cauze, el numește absența tradiției lucrărilor individuale ale elevilor și studenților, lucru care se petrece deopotrivă în învățământul preuniversitar și în cel superior.

Plagiatul intervine cel mai frecvent în timpul utilizării surselor, autorul căutând să evite efortul imens de reformulare și regândire a ideilor provenite din acele surse. Pe de o parte studentul este presat de termenul de predare a lucrării, iar pe de alta trebuie să reziste tentației de a prelua de pe Internet pasaje foarte la îndemână, de altfel. Mai grav este cazul în care el omite referințele în speranța că cititorul va crede că o idee interesantă și inspirat formulată îi aparține lui, și nu adevăratului autor. În consecință, plagiatorul „privează cititorul de timp și încredere, fură prestigiul adevăraților autori, și în plus, descalifică colegii onești.” [15]

Lăsând la o parte cazurile de plagiat cu intenție (de altfel, există un comerț înfloritor cu lucrări de diplomă), de multe ori plagiatul este involuntar și are loc din neglijență. Alteori este vorba pur și simplu de necunoașterea modului în care trebuie citat sau parafrazat un text. Uneori, studenții interpretează greșit ironiile intrate deja în folclor, potrivit cărora „cărțile din cărți se fac”, sau „copierea unei cărți înseamnă plagiat, dar copierea a două cărți înseamnă lucrare originală”. Altă cauză ar fi faptul că în învățământ nu s-a impus gândirea critică și „prea puțini profesori stimulează cu adevărat opiniile originale ale elevilor, creativitatea și deprinderea de a reformula, accentul a rămas pe memorare.” [15] În sfârșit, mai menționăm între cauze și necunoașterea de către elevi și studenți a legii care protejează drepturile de autor și penalizează cu severitate plagiatul. [43]

În ceea ce privește amploarea fenomenului, scriitorul Nicolae Manolescu

apreciază că „se plagiază într-un caz din zece și se compilează în cinci din zece” (adică se rescrie), iar dintre lucrările de licență și disertațiile de doctorat doar „10% sunt originale, mai mult sau mai puțin.” [42] Deși lipsesc studiile privind utilizarea plagiatului în rândul elevilor și studenților din țara noastră, Septimiu Chelcea apreciază că între o treime și jumătate din studenții de la facultățile cu profil sociouman au plagiat cel puțin o dată. [5 – p. 40]

Odată cu apariția și expansiunea Internetului, plagiatul digital (online) s-a extins, fiind facilitat de preluarea de texte prin simpla comandă copy&paste. De altfel, pe Web se află postate site-uri cu numeroase referate concepute anume pentru elevi și studenți, sporind astfel tentația plagiatului. Cu toate acestea, plagiatul online poate fi detectat mai ușor decât cel din cărți, prin simpla postare a părții suspecte de text pe motoarele de căutare. Mai mult, există softuri de detectare a plagiatului (cum ar fi Turnitin.com). Așa stând lucrurile, poate că obligativitatea publicării pe Internet a lucrărilor de diplomă ar fi de natură să limiteze plagiatul, prin transparența obținută pe această cale.

Prevenirea plagiatului e o mare problemă întrucât cercetarea presupune un efort considerabil de gândire originală, de regândire, de reformulare a textelor altor autori, sau cel puțin de citare corectă și trimitere la sursă. Între ideile proprii și restul informației preluate distincția se face prin închiderea textului în ghilimele (în cazul citatelor) și trimiteri la surse (atât la citate, cât și la parafrazări sau rezumări).

Evitarea unei potențiale confuzii se face prin separarea ideilor și expresiilor proprii de cele reținute din surse încă din stadiul inițial al luării de note. Dacă nu facem acest lucru, e posibil să avem ulterior multă bătaie de cap. Iată o experiență personală în acest sens. Pe vremuri, țineam un fel de jurnal unde, în afară de gândurile proprii, consemnam frânturi de discuții și pasaje din cărți, ziare și reviste. De regulă, indicam sursa, dar se întâmpla uneori să omit acest lucru. Așa s-au petrecut lucrurile în cazul următorului pasaj, care mi s-a părut atunci a fi un îndemn cinic la plagiat: „Luați cât puteți de la alții!; puterea leului stă în berbecii asimilați”. Întrucât citatul se potrivește cu tema paragrafului de față, aveam de gând să îl preiau și, bazându-mă pe memorie, am presupus că îi aparține lui Eugen Barbu. Pentru edificare, am luat rând pe rând vreo șase volume din Caietele principelui (un fel de jurnal de lucru al autorului), apoi am întrebat un universitar care predă cursuri ce cuprind și opera lui Eugen Barbu, dar după zile întregi de căutare, rezultatul a fost nul.

Informații comune. Plagiatul este un subiect delicat, ce ridică grave probleme de

etică. Punctul său nevralgic stă în faptul că regulile de citare și parafrizare nasc numeroase controverse, în principal prin existența unei zone estompate, nedefinite, când ne referim la utilizarea de informații comune. Astfel, în situația în care este vorba de lucruri ușor de observat, fapte general acceptate, folclor, termeni standard, informații considerate ca făcând parte din cunoștințele comune pe care le utilizează orice persoană instruită sau sunt parte a vorbirii de zi cu zi, atunci nu mai recurgem la citate. Dificultatea constă în aceea că lipsește o delimitare netă între ideile și cuvintele ce poartă marca personalității autorului și informația comună.

În cazurile în care avem dubii dacă o informație este comună, „există o simplă regulă de aur: folosește citate!” [26 – p. 364] Căci, așa cum spune și Septimiu Chelcea, „Este preferabilă o lucrare de licență (...) cu un surplus de citate uneia cu plagiate involuntare sau de-a dreptul furată” [5 – p. 43]

Sumar. Reguli de evitare a plagiatului:

- să separăm prin culori textul nostru de cel al surselor pe toată durata elaborării lucrării;
- să consemnăm între ghilimele toate textele citate și să menționăm sursa;
- să facem trimitere la surse atât în cazul utilizării de citate, cât și în cazul reformulării cu propriile noastre cuvinte a unor idei preluate din surse;
- să învățăm să regândim textele lecturate, fără a ne limita la o simplă compilație.

7. Alcătuirea planului, organizarea și structurarea materialului

Este extrem de dificil să organizăm zeci de pagini de material și să scriem în același timp. Dacă începem redactarea înainte de a avea un plan, adică înainte de a cunoaște pașii care urmează a fi parcurși, atunci riscăm ca rezultatul să fie un talmeș-balmeș de idei, adică un text lipsit de organizare și coerență. Să ne gândim și la cititor: când capitolele și paragrafele unei cărți nu se succed într-o ordine logică, el va consuma o parte din energie descălcind structura lucrării, în loc să se concentreze asupra înțelesului. Pentru a preveni astfel de neajunsuri, utilizăm planul ca formă incipientă de configurare a materialului provenit din ideile proprii și din datele colectate de la surse. Practic, planul este un alt instrument de lucru care, alături de întrebarea de cercetare, ipoteză și teză ne ghidează pe parcurs și poate fi comparat cu indicatoarele rutiere care ne orientează pe traseu. De fapt, oricine scrie un text își face un plan, cel puțin unul mental, dacă nu scris. Aici însă e vorba de un plan studiat pe îndelete și elaborat

în detaliu.

Oricum, este mai ușor să ordonăm ideile când facem planul, „decât să le peticim la a treia ciornă [...]”; întotdeauna este mai ușor să aruncăm o notă decât un paragraf sau un eseu întreg”. [13] Rezultă că planul se întocmește întâi de toate din rațiuni de eficiență. Într-adevăr, un minut cheltuit cu planificarea și organizarea materialului va avea drept rezultat economisirea mai multor zeci de minute în decursul redactării, prin faptul că direcția de înaintare e clară, iar procesul de scriere necesită mai puține tatonări.

La început, vom proceda înaintând de la general la particular, de la o vedere din avion. Urmează să reducem treptat altitudinea pentru a observa din ce în ce mai clar ce se petrece pe parcele mai mici – pe probleme și pe sub-probleme –, până la nivel de detaliu. Altfel spus, fără a pierde din vedere faptul că disertația este un proiect global, nu o sumă de părți independente, calea optimă de abordare a unei astfel de lucrări de mari proporții constă în divizarea ei. Aceste diviziuni pot fi mai ușor stăpânite și deținem controlul asupra lor fără prea mare dificultate. De fapt, acesta este unul din marile avantaje ale planului: ne ajută să ne concentrăm atenția asupra unui singur capitol, secțiune sau chiar paragraf, pe care le mânuim mai ușor și în același timp avem asupra lucrării o vedere de ansamblu. Adică aplicăm o strategie de genul divide și cucerește.

Tot planul este instrumentul care ne ajută să decidem și ce părți anume să lăsăm pe dinafară din materialul colectat, uneori fiind vorba de o hotărâre mai greu de luat decât în privința materialului care trebuie inclus. Ca să recurgem la o analogie, așa cum un bun jucător de șah sacrifică unele piese pentru a-și atinge obiectivul, și studentul va sacrifica idei interesante, dar tangențiale la subiect.

Planul ne ajută și la eventuale reorganizări, prin permutări ale paragrafelor și chiar ale capitolelor, acolo unde sesizăm eventuale nepotriviri. Uneori, simpla reordonare a unor paragrafe are drept urmare îmbunătățirea calității lucrării. Detalierea planului ne mai ajută să dăm proporții echilibrate fiecărui capitol sau secțiuni. În orice caz, planul trebuie să fie al nostru, adică să nu lăsăm sursele să ne organizeze lucrarea.

Pentru a avea o idee foarte concretă despre un plan final – ținta la care trebuie să ajungem – este suficient să analizăm cuprinsul unei cărți, cu rolul căruia suntem familiarizați în timpul lecturii, însă care este un ajutor neprețuit și în procesul de scriere. Cuprinsul (sau tabla de materii) am putea să-l numim un plan finisat, spre care tindem, dar care inițial avea o cu totul altă formă, mai schematică, poate mai dezordonată. Dar să vedem cum ajungem la acea formă finală.

În faza de pregătire a planului, este esențial să nu pierdem din vedere firul relatării, imaginea de ansamblu și ordinea aproximativă în care se succed părțile,

cu toate conexiunile dintre ele. Dacă redactăm materialul fără să dispunem de imaginea globală, riscăm să lucrăm cu un conglomerat de idei, ceva în gen puzzle, ale cărui componente nu suntem în stare să le asamblăm din cauză că ne lipsește desenul construcției. Pentru a evita o astfel de situație în care nu vedem pădurea din pricina copacilor, e nevoie să construim o „poveste” a întregii disertații. Iată cum un temeinic studiu, expus pe Internet [45], redă intuitiv această idee:

Povestea disertației

A fost odată ca niciodată când cercetătorii credeau că (trecerea în revistă a literaturii de specialitate). Dar atunci m-am gândit că s-ar putea (obiective), așa că ceea ce am făcut a fost să (metode), și am descoperit că (constatările), fapt care schimbă modul în care noi (contribuția la cunoaștere).

După ce am clarificat imaginea globală, întocmim un plan general, care ne dă o idee despre câte capitole vom avea și ce va conține fiecare. Acest plan ne ajută să potrivim fiecare parte la întreg. Să observăm însă că, în faza incipientă, un plan prea detaliat poate fi prematur și chiar un obstacol care ne împiedică să explorăm alte variante de lucru. Un astfel de plan creează doar aparența de ordine, dar de fapt îngrădește imaginația și libertatea de opțiune. De aceea, abia în faza de redactare, pe măsură ce ne familiarizăm cu subiectul, schițăm planuri de detaliu pentru secțiunile mai reduse și chiar pentru un singur paragraf. La fel ca în cazul planului general, este important ca și planurile de detaliu să fie alcătuite nu doar dintr-un șir de substantive (precum o listă de cumpărături). Un plan eficient este ca un argument în care părțile sunt dispuse în ordine logică: în spațiu, în timp, în raporturi de coordonare sau de subordonare, de la cauză la efect, ierarhizate după un anumit criteriu. Toate aceste relații se exprimă prin verbe: în capitolul sau paragraful cutare: voi arăta că..., voi demonstra..., voi sublinia legătura dintre..., voi dovedi..., voi exemplifica..., voi adapta..., voi argumenta pentru sau împotriva cutărui punct de vedere..., voi analiza..., voi compara..., voi evalua, voi selecta, voi optimiza, voi arăta limitele..., voi sublinia importanța cutărui fapt..., voi descrie... Cu astfel de verbe, alcătuim una-două fraze sub fiecare titlu și subtitlu, fraze care vor constitui nucleele viitoarelor paragrafe. Pe scurt, un plan bun nu e doar o înșiruire de titluri de paragrafe (§ 1, § 2, § 3...), ci și o schiță a relațiilor dintre ele, a modului în care se ajunge de la paragraful 1 la paragraful 2 și de la paragraful 2 la paragraful 3...

Ar fi util să ordonăm masa amorfă de idei în paralel cu generarea sau colectarea lor de la surse. În acest scop, în faza inițială a cercetării am putea schița

o formă embrionară de plan care ar cuprinde elementarele diviziuni: 1) introducere, 2) tratare 3) încheiere și 4) bibliografie. Sunt prime jaloane ale schiței de plan cu care lucrăm alături de teză și întrebarea de cercetare. Aceste instrumente ne indică etapele de parcurs și direcția de cercetare, împiedicându-ne să ne abatem de la țintele pe care le urmărim. Dar numai după etapa de colectare a materialelor de la surse întocmim planul propriu-zis, mai mult sau mai puțin detaliat.

Lucrând cu calculatorul, putem crea dosare în dosare (sau directoare și subdirectoare, cum li se mai spune) și fișiere separate, pentru capitolele lucrării sau chiar mai detaliate, pentru paragrafe. Pentru a construi o structură cât mai vizibilă, titlurile planului pot fi scrise (provizoriu, în fișiere) cu caractere mai mari. Unele programe de calculator permit o altă strategie vizuală de planificare: scheme tip ciorchine, la care ne-am mai referit într-un paragraf anterior (vezi § Schema tip ciorchine p. 44). Un sprijin în structurarea capitolelor sau a secțiunilor constă în evidențierea termenilor cheie, care ne oferă sugestii prețioase despre posibilitățile de organizare a materialului.

Canoane de organizare și structurare a lucrării. Teoretic vorbind, nu există reguli de organizare a conținutului lucrării de licență sau a disertației de masterat. Deși întâlnim ghiduri care ne spun câte capitole să aibă lucrarea și cum să fie intitulate, acesta este un lucru greu de realizat chiar și pentru o singură specialitate. Fiecare lucrare are o logică internă, ceva particular care o definește și este unic. Nu există două lucrări la fel, iar ceea ce e potrivit ca plan sau abordare la una, este nepotrivit la alta. Așadar, nu poate fi creat un pat al lui Procust care să forțeze încadrarea lucrării într-o structură predeterminată, de fiecare dată fiind nevoie de flexibilitate, adică să gândim în termenii subiectului pe care îl scriem. Principiul aplicat în arhitectură e perfect valabil și aici: funcția determină forma. Altfel spus, să construim acea structură ce reiese din logica cercetării și se potrivește conținutului.

Cu toate acestea, practica a impus câteva reguli care înlesnesc ordonarea ideilor și, în consecință, reduc efortul de elaborare a lucrării. Astfel, în disciplinele științifice predomină o structură rigidă: Introducere, Metode, Rezultate și Discuții (cunoscută sub acronimul IMRaD), la care se adaugă referințele (bibliografia). Aceste secțiuni au o succesiune logică și răspund la întrebări bine definite: Introducere: ce ai făcut și de ce? Metode: cum ai făcut? Rezultate: ce ai constatat? Discuții: ce semnificație au rezultatele și de ce?

În schimb, în disciplinele umaniste (cu caracter cultural) apar și alte structuri: cronologice (evenimentele se redau în ordinea cronologică a desfășurării lor); tematice (cu subdiviziuni ale subiectului); comparative (în care sunt comparate

două sau mai multe lucrări sau cazuri); de construcție teoretică (în care efectul este punctul de plecare, după care se discută cauza). Pentru anumite subiecte poate fi mai potrivită structura clasică 1) teză, 2) antiteză, 3) sinteză, 4) referințe; sau, 1) introducere, 2) argumente pro, 3) argumente contra, 4) discuții, 5) concluzii, 6) referințe. În alte cazuri: 1) partea critică (ce vizează literatura de specialitate), 2) partea de construcție (aportul autorului), 3) referințe, sau 1) formularea problemei, 2) analiza situației actuale, 3) căutarea soluțiilor, 4) decizia, 5) referințe. Alteori, astfel de structuri apar combinate.

De aici rezultă că, în general, principiul abordării structurate rămâne valabil pentru orice tip de lucrare. În virtutea acestui principiu, începem prin a stabili contextul disertației (introducerea), apoi dezvoltăm o perspectivă proprie și o argumentăm (cuprins), după care răspundem la întrebarea de cercetare sau rezumăm ideile principale (concluzii).

Indiferent de natura disertației – studiu empiric sau teoretic, cantitativ, calitativ, studiu monografic, studiu de caz, compilație – structura lucrării va cuprinde cel puțin următoarele componente: secțiunea pre-textuală, secțiunea de text și secțiunea post-textuală. Iată un model care ar putea constitui un punct de pornire.

Structura disertației

Secțiunea pre-textuală

Pagina de titlu

Cuprins (tabla de materii)

Lista tabelor *

Lista figurilor *

Material prefațator – prefață (cuvânt înainte, argument), mulțumiri*

Rezumat *

Glosar (terminologie) *

Secțiunea de text

Introducere

Context (scurt istoric al subiectului, literatura de profil consultată)

Textul propriu-zis

Concluzii

Secțiunea post-textuală

Surse citate (referințe, bibliografie)

Anexe (note, grafice, tabele, diagrame, chestionare...) *

Index de autori *

Index de teme *

Notă: elementele marcate cu * sunt de regulă opționale.

Să considerăm fiecare capitol sau secțiune drept o disertație la scară mică și să imităm procedeul de structurare prin a-i da un titlu, apoi a schița câteva idei despre introducere, tratare și încheiere.

Revizuirea planului. Oricât de bine ar fi conceput, planul este doar un instrument de lucru și trebuie să aibă o utilizare flexibilă, pentru a nu limita libertatea de creație. În niciun caz nu trebuie să devenim prizonierii unui plan preconcept. Un plan prematur stimulează o percepție selectivă, astfel că riscăm să devenim opaci față de alte abordări potențiale. Prin definiție, planul are un caracter provizoriu și se constituie într-un proces dinamic, astfel că e bine să fim pregătiți pentru eventualitatea că ideile s-ar putea dezvolta într-o direcție pe care nu am anticipat-o inițial. Pe parcursul cercetării, descoperim deseori că unele idei nu se potrivesc, astfel că planul inițial necesită adaptări. Să nu ezităm să îl revizuiim, să schimbăm prioritățile, să adăugăm sau să îndepărtăm idei anterioare, în lumina noilor dovezi. Chiar așa se întâmplă în practică: planul este partea disertației cea mai intens revizuită și care suportă cele mai multe transformări. Prin urmare, pe parcursul elaborării, planul de lucru va fi rescris mereu, adică va fi restructurat, re-restructurat, modificat și rafinat astfel încât, de regulă, forma finală va fi mult diferită de cea inițială. „Este normal, ne asigură Umberto Eco. Dacă n-ar fi așa, ar însemna că întreaga cercetare nu v-a furnizat nicio idee nouă” [8 - p.166.

După efortul epuizant de întocmire a planului, încercăm în sfârșit un plăcut sentiment de satisfacție, astfel că putem spune, alături de Sarah Hamid: „Într-adevăr, lucrul greu este făcut!” [13]

Sumar. Pașii de parcurs la alcătuirea unui plan:

- formulăm „povestea disertației”;
- întocmim o listă cu cuvinte cheie;
- grupăm ideile înrudite și delimităm secțiunile;
- urmărim o succesiune logică a ideilor și stabilim conexiunile părților;
- dăm titluri și subtitluri de secțiuni și paragrafe, urmate de una-două fraze care sintetizează conținutul;
- întocmim un plan general, apoi planuri de detaliu, subsumate planului general;
- efectuăm revizuirii pe parcurs.

Elemente de conținut ale secțiunilor

În cele ce urmează, vom face o sumară descriere a elementelor pe care le conțin

secțiunile și capitolele, cu deosebire în cazul studiilor de cercetare cantitativă.

Titlul este ca o etichetă, un rezumat al rezumatului. Reprezintă primul contact al lectorului cu disertația, astfel că are un rol decisiv în captarea atenției cititorului sau, dimpotrivă, în pierderea interesului său asupra subiectului. Dacă e bun, titlul îl incită, îl ispitește și îl predispune pe cititor la lectură. Sute și mii de persoane citesc titlurile cărților din fișierele bibliotecilor, dar mult mai puține trec la lectura lor din pricină că unele li se par irelevante.

De regulă, textele științifice utilizează titluri explicite, cu mesaj clar, spre deosebire de titlurile metaforice din textele literare care, deși mai captivante, se bazează pe sugestie și pot genera confuzii.

Formularea titlului presupune o doză de subiectivism, însă are la bază și câteva criterii obiective. Astfel, mai mult decât oriunde în lucrare, concizia este imperativă în formularea titlului, motiv pentru care vom evita cuvinte „moarte” precum: „studiu privind...”, „investigații asupra...”. Am putea chiar enunța o legitate: intensitatea impactului unui titlu este invers proporțională cu numărul de cuvinte pe care îl conține. De aici derivă necesitatea exprimării nu doar laconice, ci chiar eliptice uneori, prin suprimarea unor cuvinte, de regulă, a verbelor. Dar, a fi concis nu înseamnă a fi neprecis și confuz.

Pentru a evita confuzia cu alte lucrări, este necesar ca titlul să fie original. În sfârșit, la un bun titlu, cel mai important cuvânt este poziționat la început.

Iată și câteva aspecte practice care ajută la stabilirea titlului. Este avantajos să lucrăm la titlu – în mai multe variante – cât mai de timpuriu în procesul de redactare și să-l revedem din când în când. Mai mult decât atât, pentru a ne însuși deprinderile necesare, o metodă instructivă este să dăm titluri nu doar proiectului ca întreg, ci și secțiunilor și paragrafelor, ba chiar și notelor pe care le consemnăm odată cu lectura surselor. Un ajutor neprețuit sunt cuvintele cheie din text, care nu ar trebui să lipsească din niciun titlu. Dacă suntem nevoiți să dăm un titlu lung, o metodă eficientă și nu prea complicată este de a-l fragmenta în titlu și subtitlu, iar uneori și în supratitlu. Intertitlurile de la început de paragraf ne ajută să găsim dintr-o privire ideea pe care o căutăm. Titlul și subtitlul se pot diferenția și prin elemente grafice: mărimea și tipul caracterelor.

Cuprinsul sau tabla de materii este o listă a titlurilor de capitole, subcapitole (eventual și paragrafe), indicând și paginile corespunzătoare. Se poate adăuga și un cuprins separat al figurilor, dacă sunt multe.

Mulțumirile ocupă, în mod obișnuit, un scurt paragraf și sunt note personale de mulțumire adresate celor care au contribuit într-un fel sau altul cu idei, sprijin

tehnic sau financiar la realizarea sau la îmbunătățirea calității proiectului. Nu se consemnează numele conducătorului științific, el contribuind la lucrare în virtutea obligațiilor profesionale. Stilul paragrafului e bine să fie sobru, nu sentimental.

Rezumatul constituie un paragraf al disertației și este conceput ca o privire de ansamblu a lucrării. Ni-l putem imagina ca o disertație în miniatură, care comprimă, esențializează întreaga lucrare într-un singur paragraf [6] de 250-300 de cuvinte. În rezumat se face o autoevaluare a proiectului, se descriu problema tratată, aria de investigație, obiectivele, structura lucrării, cu accent pe rezultate și contribuții proprii. Rezumatul conține doar text (fără ilustrații, tabele, grafice și fără trimiteri bibliografice). Un bun rezumat îi îngăduie cititorului să identifice rapid și precis conținutul de bază al lucrării, fiind în măsură să hotărască dacă e cazul să parcurgă textul în întregime, în parte sau deloc, în funcție de scopul urmărit. Nu repetă informațiile conținute în titlu. Unele universități pretind și redactarea unui rezumat (summary, abstract) în engleză.

Introducerea are menirea de a capta atenția cititorului și a-l face interesat de subiect astfel încât, dacă am fi în situația lui, să răspundem afirmativ la întrebarea dacă am vrea să continuăm lectura. Pentru atingerea acestui obiectiv, introducerea trebuie să fie interesantă, „căci dacă nu e interesantă, nu va fi citită, iar dacă nu e citită, scopul său a eșuat.” [22] Se redactează de așa manieră încât să fie accesibilă oricui, chiar și celor fără cunoștințe în domeniu.

Nu trebuie să pornim de la presupuziția că importanța lucrării este evidentă. Din acest motiv, paragraful introductiv al acestei secțiuni e necesar să sublinieze însemnătatea teoretică și practică a temei alese, să arate de ce studiul este important și prin ce este unic în comparație cu lucrările anterioare. Dacă subiectul pe care intenționăm să-l abordăm ni se pare util, semnificativ și relevant, atunci să facem și efortul de a justifica opțiunea și de a demonstra că merită să cheltuim timp și energie pentru a-l trata. După David S. Walonick, „semnificația studiului răspunde la întrebările: De ce este important? Pentru cine este important? Ce beneficii vor apărea dacă studiul va fi întreprins?”. [34] Introducerea prezintă clar și explicit scopul realizării studiului. Iată și câteva formulări tipice, enunțate de același autor: scopul acestui studiu este: să depășească dificultățile în...; să descopere ceea ce...; să formuleze cauzele și efectele...; să perfecționeze înțelegerea actuală privind...; să furnizeze noi interpretări ale... [34]

Am putea oferi și soluții: cum va completa cercetarea lacunele existente; cum vom răspunde la întrebarea ridicată..., subliniind modul în care disertația reușește

să-și atingă obiectivele. Putem arăta beneficiile și prezenta constatările și modul în care pot fi acestea aplicate.

Secțiunea introductivă conține numai ideile mari (detaliile urmând a fi tratate în cuprins) și ne oferă o perspectivă asupra subiectului, o privire de ansamblu a problemei abordate. De regulă, începe cu probleme generale și devine din ce în ce mai specifică. Urmează să schițăm structura lucrării, agenda acesteia, pentru a înlesni parcurgerea ei, desigur, fără preliminarii aride, expuneri istorice sau digresiuni. În sfârșit, vom enunța teza sau întrebarea de cercetare, adică ideea de bază a subiectului.

Iată și două probleme practice care se ridică la redactarea introducerii și privesc ponderea capitolului și ordinea de scriere. Proporția pe care o dăm introducerii în economia lucrării este o problemă ce nu ține atât de eleganța stilului, cât mai ales de eficiența comunicării. O proporție exactă nu poate fi stabilită, întrucât depinde de mai mulți factori. Un reper demn de luat în seamă ar fi cărțile, al căror capitol introductiv este în jur de 5%, dacă nu include literatura consultată. În caz contrar, putem vorbi de o disproporție care, din punct de vedere estetic, s-ar putea asemena caricaturilor cu persoane ale căror capete depășesc în volum corpul. Astfel de exagerări întâlnim deseori în mass media, când autorii recurg la introduceri cu numeroase digresiuni, pentru a-și etala erudiția în raport cu subiectul tratat. Așa, de pildă, în articolul Cacofonii de George Pruteanu [25], introducerea depășește ca volum cuprinsul (22 de rânduri introducerea și doar 19 rânduri cuprinsul). Devierea de la ideea de bază fie și numai prin dilatarea capitolului cu adaosuri de prisos are drept consecință obosirea cititorului și în final ineficiența comunicării mesajului.

În ceea ce privește ordinea de redactare, capitolul introductiv „va fi scris, sau mai corect spus, rescris ultimul” [17], odată cu capitolul concluzii. Ambele capitole - introducerea și concluziile – se află într-o relație de complementaritate.

Literatura consultată. A trece în revistă literatura de specialitate înseamnă a plasa subiectul disertației într-un context istoric deja cunoscut. De ce este necesar acest lucru? În primul rând, tratarea subiectului nostru în literatura de specialitate constituie o dovadă că este util și interesează un număr mai mare sau mai mic de persoane, așadar merită cercetat. În această lumină, explicăm felul în care subiectul se leagă de cercetările precedente, faptul că nu apare din gol, ci este o extensie a acelor cercetări, prezentând date care demonstrează întinderea și profunzimea lui. Acest fapt presupune și specificarea limitelor proiectului.

În al doilea rând, identificarea unor lacune în literatură, a modului în care acestea ar putea fi depășite, depistarea chestiunilor controversate, dar și a celor neglijate, demonstrează că studentul dispune de spirit critic, de capacitate de

analiză și interpretare a studiilor precedente și nu se oprește la rezumarea și descrierea lor. În acest scop, prezentăm într-o sinteză critică situația cercetărilor relaționate cu subiectul ales, indicând eventuale lacune, domeniile care nu au fost explorate sau care necesită investigații suplimentare și reconsiderări.

Criteriile după care se face trecerea în revistă a literaturii pot fi cronologice sau tematice. Este preferabilă tratarea după problemele puse și soluțiile găsite, după argument și contraargument, sau după metoda de cercetare, în loc de a consemna doar o listă de lucrări în ordine cronologică.

Pentru a trece în revistă literatura, locul potrivit în structura disertației este fie o secțiune distinctă după introducere, fie un paragraf inclus în secțiunea introductivă. În oricare din variante, se prezintă o exegeză a dezbaterilor majore din domeniu, se descriu stadiul în care se află cercetările privind subiectul tratat și poziția studentului față de aceste cercetări, demonstrând astfel familiaritatea sa cu domeniul cercetat.

Dena Taylor și Margaret Procter formulează câteva întrebări la care urmează să răspundă secțiunea de consultare a literaturii:

Ce s-a mai întreprins înainte? Cine a mai studiat subiectul? Unde mai este tratat? Clarifică, infirmă sau adaugă noi cunoștințe la cele existente? De unde provine problema? Ce anume este cunoscut în legătură cu ea? Ce alte metode se încearcă pentru rezolvarea ei? [32]

O întrebare care se ridică de obicei la tratarea acestei secțiuni este următoarea: până unde ne întoarcem în timp cu consultarea literaturii? Este necesar să rezistăm tentației de trecere în revistă a literaturii începând de la facerea lumii. David S. Walonick ne spune că „Introducerea plasează studiul în contextul cercetărilor precedente, dar spune doar ceea ce cititorul are nevoie să știe pentru a înțelege lucrarea prezentă.” [34] Prin urmare, în secțiunea de consultare a literaturii, să nu facem o trecere în revistă exhaustivă, ci una selectivă, adică să ne referim doar la “numele mari” din domeniu, la lucrările fundamentale, omițând referințele de ordin general sau doar tangențiale la subiect. O chestiune de ordin practic ar fi să ne asigurăm că nu am omis lucrări relevante având ca autori examinatorii din comisie.

Este de dorit să avem și un paragraf de discuții la sfârșitul consultării literaturii, în care se realizează o interpretare și evaluare critică a lucrărilor lecturate. Aici sunt punctate și implicațiile studiilor anterioare. Deosebit de important este să menționăm lucrările care aduc contraargumente la teza pe care o susținem, tratează subiectul din perspectivă diferită, sau chiar opusă celei abordate de noi. Mai cu seamă în aceste cazuri, obiectivele consultării literaturii urmăresc inițierea de discuții prin evaluarea ideilor autorilor. Există studii în care

autorii au o poziție diametral opusă celei susținute de noi? De ce au idei și preocupări diferite față de unul și același subiect? Care sunt aceste idei? Să le inventariem și să le analizăm, apoi să vedem dacă avem argumente îndeajuns de temeinice pentru a ne susține opțiunea. Discuții am putea iniția și în ceea ce privește punctele tari și slabe ale fiecărei lucrări consultate (analiză SWOT). Aceasta înseamnă că nu trebuie să ne limităm la a descrie un șir de lucrări disponibile sau a le rezuma, întrucât o trecere în revistă a cunoștințelor despre subiect nu este în măsură să probeze capacitatea de gândire critică a studentului. „Niciun profesor nu te va nota pentru ceea ce au spus experții publicați, ci pentru cât de bine utilizezi tu ceea ce experții au spus, pentru a avansa scopul lucrării tale.” [13]

Lecturând fie și numai această secțiune, examinatorii își dau seama destul de precis cum gândește studentul.

Glosar-terminologie. Fiecare termen trebuie utilizat constant, cu unul și același sens pe tot parcursul lucrării. Se formulează definiții precise, fără ambiguități, dar numai pentru termenii noi sau pentru termenii standard utilizați într-o accepțiune neobișnuită, precum și pentru cei proveniți din traduceri.

Metodele de cercetare. Privită din perspectivă practică, cercetarea stabilește tehnicile potrivite pentru investigarea subiectului în încercarea de a răspunde la întrebarea centrală a disertației. Capitolul metode informează cititorul cum procedăm, cum plănuim să abordăm problema, și îi permite altui cercetător să reproducă studiul (deoarece numai rezultatele repetabile sunt valide). În general, se referă la participanți, modul de culegere și analiză a datelor, localizarea populației care face parte din eșantionul supus studiului (întrucât condițiile economice, socio-culturale și climatice diferă de la o regiune la alta). Metodele și instrumentarul de investigație științifică pot consta în: interviuri, observații, experimente, studii de caz, procedee de eșantionare, instrumente utilizate (ex. chestionare), echipamente, măsurători, proceduri de colectare, procesare și prelucrare statistică a datelor. [45]

Ca instrumente de lucru, metodele sunt componente intrinseci ale temei tratate, nu elemente adiționale. În tratarea unei teme, nu pornim de la o metodă anume, ci definim întâi obiectivele studiului și abia apoi căutăm o cale de a realiza acele obiective. Altfel spus, subiectul și obiectivele cercetării determină o anumită metodologie de lucru. Chiar dacă unele metode sunt mai potrivite decât altele în abordarea unui anume subiect, nu se justifică excluderea de plano a vreuneia. Se pot face încercări prin a le combina și potrivi. Dacă sunt autori care tratează același subiect cu metode diferite, ar fi util să menționăm acest lucru. Apoi să

arătam motivul pentru care considerăm că metoda aleasă de noi este mai potrivită în tratarea subiectului în speță. În afară de reliefaarea calităților metodei noastre, am putea menționa și limitele sau minusurile acesteia, justificate eventual de constrângeri de natura timpului sau a costurilor.

În științele socioumane, cercetarea are un anumit specific în sensul că tratează instituțiile și relațiile interpersonale ale indivizilor ca membri ai societății umane. Acest lucru face ca cercetarea să difere de cea din științele naturii, cum ar fi, să zicem, fizica sau chimia. Un fizician poate anticipa cu certitudine că atunci când se produce încălzirea unui metal, are loc o dilatare a acestuia. Spre deosebire, acțiunile indivizilor, interacțiunile lor cu instituțiile și relațiile interpersonale sunt mai puțin predictibile. Mai mult, în științele socioumane, poziția teoretică a cercetătorului va influența tipul de răspuns la întrebarea de cercetare, precum și rezultatele și modul lor de interpretare. Altfel spus, nu contează dacă un fizician este marxist, dar pentru un sociolog contează.

Constatăm că fiecare autor sau școală de gândire definesc și promovează propriile metode și uneori le combat pe altele. În funcție de orientarea lor filosofică, experții în științe socioumane fac distincție între cercetările de tip cantitativ și cele de tip calitativ. În cercetările cantitative, „pentru care există norme bine stabilite și acceptate pe plan mondial” [5 – p. 124], accentul se pune pe fapte și cifre, cu preocupări pentru precizia termenilor, concizia și claritatea textului. În schimb, cercetările calitative analizează semnificația unor situații sau evenimente, înțelegerea unor procese, identificarea unor influențe și interpretarea comportamentului și opiniilor oamenilor în contextul lor de viață. Iată și alte diferențe de abordare:

* *Cercetarea cantitativă* se situează pe poziția pozitivismului și își are originea în studiul științelor naturii. Studiile cantitative (adică măsurabile) testează ipoteze și teorii, stabilesc relații de cauzalitate, utilizează instrumente statistice și metode structurate de culegere a datelor, validează opțiuni.

* *Cercetarea calitativă* se situează pe poziția fenomenologică și s-a dezvoltat în științele socioumane abordând aspecte ale comportamentului uman ce pot fi doar apreciate, nu cuantificate. Cercetările calitative explorează și generează ipoteze și teorii, descriu experiențe, utilizează comunicarea, observarea, metode nestructurate de culegere a datelor, explică opțiuni. Cercetătorii calitativiști sunt interesați în răspunsuri la întrebările De ce? și Cum?, considerând răspunsurile cantitative importante dar nu suficiente. Metodele mai frecvent folosite în cercetarea calitativă sunt: observația, interviul, focus-grupul, analiza unor documente, studiul de caz. Triangularea este o altă metodă de verificare a acurateții și veridicității unei informații provenite din mai multe surse.

Chiar și stilul de redactare diferă la cele două tipuri de studii: în timp ce

abordarea cantitativă se caracterizează prin sobrietate și precizie, limbajul studiilor calitative este deschis spre expresia plastică și este mai puțin încorsetat de reguli; cercetătorii în științele sociale „încep să scrie în registrul oamenilor de litere”. [5 – p. 128]

* *Metodologii combinate*. Există și o abordare bazată pe complementaritatea celor două tipuri de cercetare, pe interferențele dintre acestea. În lucrările din domeniile tehnic și economic, autorii se exprimă preponderent în termeni cantitativi (numerici sau informativi). Cu toate acestea, niciun document tehnic sau economic nu poate evita exprimările calitative (analitice sau comparative). Și atunci când oferim informație cantitativă, explicăm motivul pentru care acea informație este importantă și cum afectează ea rezultatele sau concluziile. Deseori, prin cercetarea calitativă se urmărește descoperirea de noi informații, utilizate ulterior ca punct de plecare în cercetarea cantitativă, pentru a verifica acele informații.

Și în elaborarea disertației pot fi utilizate metodologii cantitative, calitative sau combinate, în funcție de specificul subiectului și de preferințele și abilitățile studentului. Un mod de abordare nu este “mai bun” decât altul, dar cercetarea calitativă este mult mai dificilă și mai complexă decât cea cantitativă.

Studiu pilot. Îndeosebi în cazul unei cercetări pe teren, în loc să lucrăm din start pe un front larg, putem să inițiem studii pilot în interiorul subiectului de cercetare ca întreg. Aceasta înseamnă să ne alegem un mic eșantion de date (cum ar fi un număr redus de persoane la care se aplică un chestionar sau investigația la o singură locație geografică). În aceste condiții, vom trece de la colectarea inițială de date la analiză și redactare, pentru a testa metodologia de lucru și a opera unele corecții în cazul că au apărut situații neprevăzute. În acest fel avem o mai mare eficiență, siguranță și costuri mai mici în momentul extinderii studiului la eșantionul reprezentativ sau în alt domeniu, în caz că urmărim studii complementare.

Rezultatele reprezintă contribuția cea mai importantă a autorului la cercetarea cantitativă. Să reținem că toate celelalte părți ale lucrării au rolul de a susține rezultatele. În acest capitol se raportează fapte, măsurători, observații, percepții, precum și rezultatele referitoare la fiecare ipoteză, inclusiv rezultatele negative, care nu susțin ipotezele. Nu se raportează datele fără legătură cu ipotezele, dacă nu îndreptățesc într-un fel constatările. Tabele, figuri, diagrame, histograme, grafice, fotografii – ca forme intuitive de prezentare și transpunere a conceptelor abstracte – își găsesc locul aici. Toate figurile se numerotează și li se adaugă o descriere sumară, eventual și o legendă cu explicații referitoare la semnele

convenționale utilizate.

Să rezistăm însă tentației de a interpreta faptele și de a face speculații în această secțiune. De exemplu, nu vom spune: „datele ne arată că”... Datele statistice nu ne arată nimic; redau numere. Interpretările se păstrează pentru secțiunile Discuții sau/și Concluzii.

Discuții. În această ”secțiune a capitolului experimental adaugi valoare lucrării tale.” [4] Aici procedăm la interpretarea teoretică a datelor și a rezultatelor, răspunzând la întrebarea: Ce semnificație au rezultatele sau constatările? Interpretarea ne permite o mai mare libertate, și tocmai de aceea secțiunea este mai dificil de redactat. O primă condiție este obiectivitatea, deoarece ideile preconceptuate nu ne asigură imparțialitatea. (O astfel de eroare de metodă a cercetării nu trebuie confundată cu necesitatea de a formula ipoteze ca element de ghidare a lucrării).

O condiție esențială în interpretarea corectă a rezultatelor este obiectivitatea. Cercetătorul nu trebuie să rețină din experiență numai acele rezultate care îi sprijină sau confirmă ipoteza, întrucât va cădea în greșeala de a neglija să constate ceea ce nu a prevăzut. Mai mult, faptele care infirmă o ipoteză au în general mai mare putere probatoare decât cele care o confirmă: uneori este de ajuns un singur rezultat negativ pentru a modifica sau a infirma o teorie. [16 – p. 25]

Tot în această secțiune se rezumă contextul, obiectivele (ipotezele) și constatările. Se compară principalele rezultate cu cercetările anterioare și se explică de ce sunt sau nu consistente în raport cu literatura de specialitate. Expunerea asemănărilor și a deosebirilor dintre rezultatele proprii și ale altor cercetători ar trebui să clarifice și să confirme concluziile. Se menționează posibile aplicații ale ideilor expuse și se discută soluții pe care le-am respins sau pe care le-am lăsat pentru viitoare lucrări. Se pot face și speculații la acest capitol: deducții, opinii, generalizări, chiar presupuziții. Se mai discută implicațiile practice, sociale, politice, economice (după caz) ale lucrării. În ce fel aceste implicații schimbă datele problemei? Sunt ele compatibile cu valorile noastre? Să nu facem referire doar la datele care susțin poziția noastră, deci să nu lăsăm la o parte alte puncte de vedere. Sunt autori care abordează subiectul diferit sau chiar de pe o poziție diametral opusă celei formulate de noi? Ce argumente și dovezi au ei? Punctele tari și punctele slabe ale studiului, limitele și constrângerile cercetării tot aici vor fi amintite.

Notă: unii autori elaborează secțiunea Discuții combinată cu cea de Concluzii.

Concluzii. Această secțiune este de obicei partea cea mai atent citită de examinatori, întrucât reflectă capacitatea sinteză și de gândire științifică a studentului. Totodată, aici se menționează aportul său la lucrare, și la urma urmei acest lucru va decide evaluarea. Din acest motiv ar trebui să fie și partea cea mai atent concepută a lucrării. Se redactează succint, fără a intra în detalii și fără citate sau trimiteri la sursele de susținere a argumentației (aceasta s-a făcut în alte capitole). Concluzia nu aduce informații noi, ci rezumă sau pune într-o perspectivă diferită elemente explicate anterior în lucrare.

Am putea spune că secțiunea concluzii este într-un fel o replică [7], sau o imagine în oglindă a introducerii. După Anca Gheorghiu, concluzia este „într-o relație de complementaritate” cu obiectivele stabilite în introducere și reflectă răspunsuri sau soluții la întrebarea, respectiv problema cercetată. „Dacă introducerea a plecat de la un aspect general – definirea domeniului de studiu – și a ajuns la particular – teza de față – concluzia parcurge drumul invers, de la particular la general” O condiție esențială în interpretarea corectă a rezultatelor este obiectivitatea. Cercetătorul nu trebuie să rețină din experiență numai acele rezultate care îi sprijină sau confirmă ipoteza, întrucât va cădea în greșeala de a neglija să constate ceea ce nu a prevăzut. Mai mult, faptele care infirmă o ipoteză au în general mai mare putere probatoare decât cele care o confirmă: uneori este de ajuns un singur rezultat negativ pentru a modifica sau a infirma o teorie. [11] Formulată în acest fel, concluzia arată că ne-am atins obiectivele și, totodată, dă un sens de finalitate lucrării, iar cititorul rămâne cu sentimentul că nu a cheltuit în zadar timpul cu lectura disertației.

În final, am putea identifica și sugera extinderea obiectivelor studiului prin abordarea unor direcții viitoare ale cercetării, precum și semnalarea unor probleme nerezolvate sau a unor întrebări fără răspuns. Un astfel de paragraf (intitulat uneori Sugestii pentru cercetători) este nelipsit din lucrările științifice elaborate în țările anglofone. Rolul acestui paragraf este de a ajuta noile generații în căutare de subiecte fertile de cercetare.

Îată și câteva chestiuni de ordin practic care apar la redactarea acestui capitol cheie al disertației. Primul pas este să recitim introducerea, ca să vedem dacă am realizat propriile obiective. La fel ca la introducere, e o idee bună să rugăm pe cineva nespécialist să citească și să comenteze capitolul concluzii. Eficiența maximă în redactare se obține după o întrerupere de câteva zile a lucrului, interval care ne permite să privim mai detașat lucrarea.

Referințele, sau bibliografia (în cazul în care e vorba doar de cărți – biblion = carte) prezintă lista alfabetică a autorilor și a surselor utilizate pentru obținerea de informații, fără a include tot ce am citit până acum despre subiect. Să precizăm

că cercetarea științifică se bazează pe surse de informații precise și obiective, pe idei ale oamenilor de știință, pe alte genuri de materiale și documente ce reprezintă proprietatea intelectuală a unor autori sau instituții. Pentru a nu aduce atingere acestei proprietăți, se recurge la referințe, adică la informații ce iau forma unor trimiteri la sursele de proveniență. Referințele mai au rolul de a delimita și a face distinct aportul studentului la lucrare, separându-l de informația provenită din surse. Prin aparatul bibliografic, o carte ne trimite la zeci sau chiar sute de alte cărți care tratează aceeași temă sau teme similare. Acest lucru este util în caz că cititorul vrea să aprofundeze studiul, sau poate vrea să evalueze sursele atunci când constată discrepanțe între ele. (În lipsa bibliografiei, descoperirea acestor lucrări se aseamănă căutării acului în carul cu fân). Lucrările omise de unul dintre autori se vor regăsi la ceilalți. Mai mult decât atât, menționarea repetată a unei surse la bibliografiile unor autori diferiți reprezintă un indicator valoric; probabil că este vorba de o lucrare de referință în domeniu (altfel nu ar fi atras atenția mai multor autori). Membrii comisiilor de examinare își dau seama de seriozitatea cu care s-a lucrat parcurgând fie și numai lista surselor: numărul și calitatea lor, omisiuni semnificative... În principiu, utilizarea mai multor surse conferă profunzime lucrării, ceea ce nu înseamnă că valoarea acesteia se măsoară în numărul de surse consemnate (incluse uneori doar pentru a afișa erudiția autorului).

Anexele conțin materiale cu numeroase detalii de analiză, prea obositoare pentru a fi incluse în cuprinsul disertației, dar care ar trebui să fie disponibile pentru a-i convinge pe examinatori de temeinicia argumentației. Includ informații de detaliu, tabele, grafice, diagrame, scrisori cu referire la subiect, instrucțiuni, chestionare și alte documente sau eșantioane, adică materiale suplimentare la care s-a făcut referire în text, și care dezvoltă și clarifică acel text. Motivul pentru care optăm să le separăm este de a evita devierea atenției de la ideea tratată, înlesnind în acest fel cursivitatea lecturii.

Sumarul elementelor de conținut ale secțiunilor

Introducerea și consultarea literaturii:

- captează interesul cititorului;
- contextualizează subiectul și îl abordează de la general la particular;
- explică semnificația subiectului (deci nu o consideră subînțeleasă); de ce subiectul este important, prin ce se justifică și care sunt motivele abordării;
- propun o soluție prin enunțarea scopului și a obiectivelor;
- schițează structura lucrării;

- enunță teza sau întrebarea de cercetare, adică problema pe care se centrează subiectul;
- selectează lucrările fundamentale (autorii importanți) și se raportează la acestea;
- trec în revistă cercetările anterioare relevante pe acea temă, le interpretează și le evaluează critic;
- semnalează lucrări cu puncte de vedere diferite sau chiar opuse și analizează optica acelor autori în abordarea subiectului;
- indică lacune în cercetările anterioare și arată modul în care disertația umple un gol;
- enumeră dificultățile cu care studentul s-a confruntat pe parcurs: lipsa unor studii, lipsa traducerilor, dificultățile sintezelor...;
- evidențiază aportul autorului, elementele de noutate aduse în lucrare;
- nu se limitează la descrieri, reformulări și rezumări ale subiectului, ci pun accentul pe analize, sinteze, explicații și interpretări.

Metodele:

- descriu proceduri de colectare, procesare și prelucrare statistică a datelor;
- descriu populația investigată;
- descriu strategia de eșantionare;
- identifică variabilele principale și secundare;
- descriu instrumentele de colectare a datelor.

Rezultatele:

- raportează colectarea datelor;
- descriu participanții;
- prezintă constatările în relație cu întrebarea de cercetare.

Discuțiile:

- prezintă principalele rezultate;
- prezintă implicațiile practice ale rezultatelor;
- analizează punctele tari și limitele studiului;
- oferă perspective pentru lucrări viitoare.

Concluziile:

- sintetizează răspunsurile la întrebările formulate în introducere;
- subliniază aportul autorului;
- arată că autorul a realizat ceea ce și-a propus;
- înfățișează punctul de vedere al autorului în lumina dovezilor prezentate;
- dă un sens final lucrării;

- sugerează cititorului noi idei și direcții de cercetare legate de subiect.

Prospectul de disertație

Profesorii din multe universități americane solicită studenților, în prima fază a cercetării, un prospect, adică o propunere preliminară de disertație de circa 10-20 de pagini. Abia după ce acest prospect este aprobat, studenții pot trece la elaborarea proiectului de cercetare propriu-zis. Întocmirea propunerii are menirea de a justifica investiția de timp, energie și resurse atât din partea studentului, cât și a universității, căutând să diminueze riscurile proiectului de cercetare. În al doilea rând, propunerea schițează un plan de acțiune pe baza principiilor de cercetare din disciplina respectivă, care conține elementele cheie ale lucrării și termene de realizare. În al treilea rând, întocmirea unui astfel de prospect forțează studentul să definească problema, să schițeze posibile soluții, să identifice criteriile de evaluare. Adică îi oferă instrumentele necesare pentru a alcătui osatura pe care va construi o disertație detaliată, focalizată și clar articulată. În sfârșit, analizând și discutând cu profesorul un astfel de prospect, se reduc posibilitățile de plagiat sau de prezentare a unei disertații elaborate de o terță persoană. (În acest fel se previne plagiatul mult mai eficient decât cu o declarație formală, prin care studenții din unele universități din țara noastră se angajează să nu trișeze. Dacă profesorul vrea să identifice un eventual plagiat, prospectul și seria de ciorne datate spun totul despre seriozitatea cu care a lucrat studentul).

În esență, trei sunt elementele vizate în prospect:

- * identificarea problemei de cercetare și a manierei de abordare;
- * evaluarea relevanței cercetării și a beneficiilor pe care le va aduce (adesea exprimate în termeni de contribuție la cunoaștere);
- * stabilirea bibliografiei de lucru și a metodelor utilizate pentru a colecta, analiza și interpreta datele.

Mulți consideră această etapă ca fiind partea cea mai grea a întregului proces de elaborare. Iată sumarul unui astfel de prospect, reluat și adaptat după studiul intitulat Thesis Handbook O condiție esențială în interpretarea corectă a rezultatelor este obiectivitatea. Cercetătorul nu trebuie să rețină din experiență numai acele rezultate care îi sprijină sau confirmă ipoteza, întrucât va cădea în greșeala de a neglija să constate ceea ce nu a prevăzut. Mai mult, faptele care infirmă o ipoteză au în general mai mare putere probatoare decât cele care o confirmă: uneori este de ajuns un singur rezultat negativ pentru a modifica sau a infirma o teorie. [45]

1. *Titlu* – succint, dar destul de detaliat pentru a exprima clar obiectivele cercetării.
2. *Introducere* – o pagină definind problema și o privire de ansamblu a literaturii de specialitate. Alte informații (cu ample referințe) asupra premiselor de bază și a problemelor pe care le cercetăm, precum și modul în care va face parte lucrarea din acest context. Trebuie să cuprindă și teza.
3. *Context* – 1-3 pagini cu detalii mai specifice despre subiectul cercetării, descriind ceea ce se știe deja despre subiect. Cuprinde și referințe.
4. *Obiective de cercetare* – două sau trei fraze cu ceea ce se plănuiește a se realiza. Include și ipoteza pe care intenționăm s-o testăm.
5. *Metode* – 2-3 pagini descriind modul de realizare a cercetării (de explorare, științifică, de rezolvare a unei probleme), instrumentele pe care le vom utiliza, cum vom prelucra eșantioanele și datele (tipul de date, analize statistice, prezentări de date), ca dovadă a familiarizării studentului cu metodele specifice.
6. *Rezultate așteptate* – se descrie ce anume ne așteptăm să constatăm și cum vor fi interpretate și aplicate rezultatele.
7. *Termene* – o pagină despre termenele la care vor fi realizate etapele proiectului, programate ca un plan cu date țintă.

8. Redactarea primei ciorne

Așa cum rezultă din capitolele precedente, o mare parte a textului disertației îl pregătim înainte de a trece la redactarea propriu-zisă. Când suntem pe punctul de a începe redactarea primei ciorne avem în față ideile proprii în formă brută, notele consemnate de la surse, iar ca ghid, teza sau întrebarea de cercetare precum și un plan, o structură.

Dar să nu ne așteptăm să scriem perfect totul de la început. Este prea multă informație, prea multe variante și criterii de luat în calcul la ordonarea ideilor, prea multe cuvinte pentru a exprima una și aceeași idee... Sau, cum ar spune un matematician, prea multe combinații de n elemente luate câte k , pentru a ne aștepta în mod rezonabil la găsirea variantei optime de la prima încercare. De aceea, vom începe cu câteva schițe, aproximații a ceea ce intenționăm să exprimăm. Prima ciornă ne dă prilejul să explorăm fiecare unghi, fiecare nuanță, fiecare idee. Ne permite să fim inventivi: „Ce ar fi dacă aș încerca în felul ăsta?” Avem prilejul de a ignora regulile gramaticale. Să nu fim îngrijorați; o să facem uz de ele mai târziu.

Pentru a înțelege mai bine scrierea, să reflectăm asupra câtorva considerații

teoretice privind acest proces. Contrar opiniei comune, scrisul se învață, este un meșteșug la fel ca multe alte activități umane, nu este un dat de la natură. „Scriitorii buni nu s-au născut cu acest cadou, ci au învățat din practică cum să încorporeze ideile într-o lucrare”. [26 – p. 11] (Ne referim aici la scris în accepțiunea de redactare). Spre deosebire de situația din Europa și în particular din România (unde talentul e considerat un adevărat fetiș), în America de Nord, doar voci singulare (și mai mult ca atitudine de frondă), cum ar fi Aronovitz Stanley, [31] mai contestă în prezent opinia potrivit căreia scrisul este o îndemânare ca multe altele și se poate învăța prin experiență și practică îndelungată. Mai putem învăța și din experiența și cu ajutorul unor metode întrebuițate de precursori, ceea ce ne face mai eficienți și ne scutește de efortul de a inventa mereu și mereu roata. Sigur că e mai comod să explicăm proveniența unor soluții bune la lucruri complicate printr-un termen misterios precum cel de „talent”, pe cât de familiar, pe atât de obscur, sugerând prezența unui factor irațional. Totuși, este greu de acceptat că scrisul este o activitate irațională, cu atât mai mult cu cât e vorba de texte științifice. Fără a nega realitatea că „există și calități nedefinite care exprimă individualitatea scriitorului” [22], faptul că unii oameni obțin performanțe mai mari decât alții în domeniul scrisului nu schimbă cu nimic datele problemei. La fel se întâmplă și în alte profesii și meșteșuguri unde întâlnim persoane iscusite. Oricum, butada ce definește talentul ca fiind compus din unu la sută inspirație și 99 la sută transpirație conține o mare doză de adevăr.

Natura contradictorie a scrisului. Se poate vorbi despre o dificultate a redactării, fapt ce stă în însăși natura scrisului. Peter Elbow, în *Writing with Power*, sugerează că scrisul este dificil deoarece are două laturi contradictorii: o latură creatoare și o alta critică, ambele împletindu-se intim. Majoritatea oamenilor nu-și pot concentra atenția simultan asupra creației și asupra atitudinii critice. [9 – p. 7] Aceași idee, exprimată plastic de astă dată, o întâlnim și la Sarah Hamid.

În orice scriitor sălășluiesc un Creator și un Critic. Scrie o scrisoare Criticului, spunându-i să plece la culcare în această etapă [de redactare a primei ciorne – n.n.] și să se trezească la următoarea [la revizuire – n.n.]. Lasă Creatorul să strălucească acuma.” [13]

Ca o concluzie de ordin practic, scrisul este mai eficient dacă separăm net cele două sarcini. Adică, la redactarea ciornei ne concentrăm atenția pe creație, în timp ce în etapa următoare, de revizuire, accentul va fi pus pe spiritul critic. Prin gândirea creatoare, ne extindem ideile, iar prin gândirea critică, le focalizăm.

Alți autori pun accent (poate exagerat) pe caracterul recurent al scrierii,

anume pe faptul că revenim mereu la etapele deja parcurse, ceea ce dă procesului aparența lipsei unei direcții clare de înaintare. O poziție mai rezervată în acest sens o are Sarah Hamid. Ea subliniază caracterul cvasiliniar al procesului de scriere [13], în sensul că îl parcurgem în etape, însă aproximativ în ordinea în care materialul urmează să apară în versiunea finală. Desigur, cu numeroase reveniri asupra textului deja scris.

Redactarea unităților de compoziție

Paragraful. Precum lucrarea în ansamblu, și paragraful, ca „unitate de compoziție” [30] urmează să fie unitar, logic organizat și coerent.

Unitatea este o caracteristică definitorie a paragrafului. Un paragraf unitar este acela în care tratăm o singură idee principală, iar toate frazele – de susținere sau de detalii – se referă la acea singură idee. Dacă paragraful conține una sau mai multe fraze care nu au legătură cu ideea principală, atunci spunem că acel paragraf este lipsit de unitate, sau conține fraze străine de subiect.

Ca regulă empirică, un paragraf logic organizat începe cu fraza principală (sau „frază-subiect”), adică fraza ce conține ideea principală, în care se comunică ceea ce va urma și sfârșește tot prin referire la fraza de început. În principiu, fiind cea mai generală, ideea primei fraze a fiecărui paragraf ar trebui să exprime înțelesul esențial al întregului, pentru a-l orienta pe cititor. Într-adevăr, această practică îi permite cititorului să descopere scopul urmărit în fiecare paragraf încă de la începutul lecturii și să-l rețină la sfârșit. Din acest motiv, cel mai eficient tip de paragraf, îndeosebi în expunere și argumentare, este acela în care fraza principală este plasată la (sau aproape de) început. Frazele ce urmează susțin, detaliază, explică sau dezvoltă enunțul făcut în fraza principală, iar finalul paragrafului accentuează ideea frazei principale, fie afirmă o importantă consecință. Încheierea cu o digresiune sau cu un detaliu neimportant trebuie evitată cu orice preț.

În afară de unitate și organizare logică, coerența este un alt atribut al paragrafului. Întrucât paragraful formează o parte a unei compoziții mai vaste, relația sa cu paragrafele precedente și cu cele succesive, sau funcția sa ca parte a întregului, e nevoie să fie exprimate, pentru a conferi coerență textului. Această relație poate fi exprimată prin fraze de tranziție, precum și prin cuvinte sau expresii numite conectori (a se vedea § Coerența, p. 102).

Pe scurt, paragraful dezvoltă o unică idee principală – atunci spunem că este unitar; paragraful prezintă ideile în ordine logică – atunci spunem că este organizat; fiecare frază a paragrafului este legată de frazele învecinate – atunci spunem că este coerent. (A se observa și modul de redactare a acestui paragraf

tocmai ca o ilustrare a tehnicilor la care am făcut referire).

Ca element distinctiv grafic, în scrierile din țara noastră, paragrafele încep printr-un alineat, ceea ce generează confuzie între aceste două unități diferite de text – paragraf și alineat. În schimb, în scrierile din țările anglofone, paragrafele încep de la capătul rândului și se marchează lăsând un rând despărțitor între ele, eventual și printr-un subtitlu (sau intertitlu), evidențiat cu alte caractere decât restul textului (cursive sau aldine). Acest sistem a fost adoptat și în lucrarea de față. Altă modalitate de evidențiere grafică, frecvent întâlnită, a paragrafelor în cadrul capitolelor și a subcapitolelor se face prin numerotare, ca de exemplu: 1.; 1.1; 1.1.2; 2.; 2.1; 2.1.2 etc.

Alineatul este o subdiviziune a paragrafului și semnalează trecerea de la o idee secundară la alta sau de la o perspectivă la alta în tratarea aceleiași idei. Grafic, începutul alineatului se marchează printr-un interval de circa un centimetru de la începutul rândului. Tastatura calculatorului este prevăzută cu o tastă special destinată alineatului (tab).

Fraza este o altă unitate de compoziție, parte componentă a paragrafului (sau alineatului). O frază bine construită comunică un mesaj clar. Pentru atingerea acestui scop, fraza urmează să înceapă cu o informație veche, de context, familiară și să continue cu informația nouă, plasată în partea a doua. Dacă începem fraza cu informația cunoscută de cititor, atunci el va fi în măsură să facă legătura cu informația nouă. Odată ce noua informație devine familiară, se transformă la rândul său în informație veche și constituie o bază pentru următoarea informație nouă.

Exemple:

1. Rolul computerelor în dispariția rapidă a unor meserii din domeniul tipografiei (linotipist, zețar), precum și în apariția altora noi (tehnoredactor, tipograf la tipar offset) (informație nouă) este subiectul unui film pe care l-am văzut recent (informație familiară).

2. Subiectul unui film pe care l-am văzut recent (informație familiară, de context) abordează rolul computerelor în dispariția rapidă a unor meserii din domeniul tipografiei (linotipist, zețar), precum și în apariția altora noi (tehnoredactor, tipograf la tipar offset). (informație nouă)

Versiunea a doua este mai clară întrucât începe cu o informație de context. Dacă o frază permite două sau mai multe interpretări, probabil că formularea este neclară. De asemenea, la construcția frazei, să avem grijă să evităm riscul de a ne împotmoli în detalii.

Lungimea frazelor. Pentru a obține fraze clare, e necesar să avem un control

asupra lungimii lor: cele prea scurte sună sacadat și par compuse de un copil de școală primară; cele prea lungi suprasolicită memoria și pot deveni confuze. Cititorul riscă să uite cu ce a început, pentru a face legătura cu sfârșitul frazei. Frazele scurte fac textul coerent, iar cele lungi îi conferă coeziune. O soluție ar fi evitarea extremelor, precum și alternarea de fraze lungi și scurte, atunci când este oportun, evitând în acest fel stereotipiile în exprimare. Dar dacă un scriitor experimentat poate construi fraze lungi și în același timp clare, un începător e bine să fie mai prudent. Ca reper, pentru a nu suprasolicita memoria cititorului, atunci când fraza a ajuns la două rânduri, e deja un semnal că se apropie momentul încheierii. Nu se poate recomanda un număr limită de cuvinte pe care ar trebui să-l conțină o frază clară. Întâlnim adesea fraze impenetrabile de numai 15 cuvinte, precum și fraze foarte clare de 50 de cuvinte. Motivul este că la claritatea în exprimare concură și alți factori precum: logica internă a frazei, topica, diateza, accentul, alegerea cuvintelor, numărul de termeni noi și complexitatea mesajului (vezi și § Claritatea, pp. 95). Toți acești factori trebuie corelați cu lungimea frazelor pentru a exprima clar mesajul. Mai cu seamă în cazul unui subiect abstract și complex, reducerea lungimii frazelor sporește claritatea mesajului. Frazele scurte încetinesc ritmul lecturii. Avem timp de reflecție. Punctul ne dă puțin răgaz. O scurtă pauză. Totuși, nu lungimea frazei este factorul principal care contribuie la claritatea textului. Prin urmare, reperatele de mai sus sunt orientative și nu trebuie preluate mecanic.

Dimensionarea unităților de compoziție. Așa cum în viața de zi cu zi spunem că e bine să păstrăm simțul proporțiilor, la fel și în scris, încălcarea acestui principiu va avea ca rezultat disonanțe în construcția textului și va induce confuzii. Prin urmare, structurarea lucrării presupune și un text echilibrat, bine proporționat, care îi conferă disertației nu doar calități estetice, ci și claritate. O analogie pe tema ineficienței ce rezultă din deformarea proporțiilor o putem ilustra printr-un pasaj redat de Yehudi Menuhin când ne vorbește despre dirijorul care

își începea fiecare repetiție printr-un adevărat curs asupra compozitorului a cărui lucrare era programată. Explicațiile sale puteau dura o oră și chiar mai mult, iar plictiseala muzicienilor creștea treptat. Nu lăsa timp decât să se parcurgă lucrarea în viteză, într-o manieră care nu justifica deloc avalanșa de cuvinte preliminare. [20 – p. 95]

Dimensiunile unei secțiuni dintr-o lucrare oglindesc importanța pe care autorul o acordă acelei părți. Tratarea sumară a unor subiecte importante legate de tema abordată, la fel ca și dilatarea nejustificată a unui detaliu sunt indicii ale

disproporției și lipsei de echilibru a unui text. De fapt,

orice idee, orice lucrare pot să fie rezumate [...] într-o propoziție sau, dimpotrivă, să fie expuse în 20 de volume. Important de știut este ce dezvoltare reclamă expunerea unei idei pentru a fi clară și ce importanță pare să aibă această idee: câte experiențe elucidează, câte probleme permite să fie rezolvate sau măcar să fie puse. [21 – p. 68]

Dacă, bunăoară, introducerea are mai multe pagini decât restul materialului (a se vedea exemplul dat în paragraful Introducerea, p. 67), sau dacă autorul omite o latură a subiectului sau tratează un detaliu la dimensiuni exagerate, zicem că lucrarea este disproporționată (sau debalansată). Exemplificăm din nou: dacă într-o carte de 220 de pagini, concepută ca un ghid pentru redactare, Septimiu Chelcea nu face nicio referire la normele gramaticale și ortografice, în schimb explică pe 17 pagini semnele de punctuație (din care, pe trei pagini unde anume să se pună punct), apreciem că e vorba de o disproporție. [5 – pp. 135-152]. Tratarea este debalansată și când, la aceeași lucrare, autorul adaugă o anexă de 22 de pagini cu locuțiuni în limba latină (deci pe lângă subiect). [5 – pp.177-199]

Tehnici empirice de redactare

Să spunem de la bun început că nu există o formulă magică și nicio metodă unică de a scrie bine. Vestea bună este că avem la îndemână mai multe metode și tehnici de redactare, mare parte preluate din experiența scriitorilor și a cercetătorilor. Fiecare are propriul său stil de abordare. Întrucât preferințele diferă de la om la om, problema care se pune este de a cunoaște mai multe tehnici empirice și de a le selecta pe cele mai eficiente și care ni se potrivesc cel mai bine. Vom analiza câteva în cele ce urmează.

Startul în redactare. Este inefficient să începem redactarea abia în momentul în care „totul e gata”. Să ne acordăm libertatea de a începe scrisul cât mai timpuriu, înainte de a avea în minte o imagine clară a întregii lucrări. Mereu va mai rămâne ceva de adăugat, fapt ce ar putea constitui un motiv de amânare la infinit a începerii scrisului. Să pornim de la premisa că scrisul în sine este un proces de explorare și descoperire. Deci este o cale de cunoaștere. Să scriem atâta cât știm în timp ce învățăm să creăm idei noi.

Organizarea ideilor. La redactarea primei ciorne avem pe de o parte un șir de idei proprii brute, note, conspecte, iar pe de alta teza și un plan care schițează o

structură logică și inteligibilă a acestui mozaic de idei, stiluri și unghiuri de abordare. Acum urmează să punem ordine în acest amalgam. Să începem prin a reciti întrebarea de cercetare sau teza. Dacă sunt bine scrise, ne vor indica în mod clar direcția de urmat. La fel, planul ne va arăta succesiunea etapelor de parcurs. Ceea ce urmărim este să stabilim relații între ideile proprii și cele din lecturi, să integram ideile dispartate într-o perspectivă proprie, formând un aliaj nou.

Să sortăm și să ierarhizăm informațiile astfel încât să nu ne împotmolim în mlaștina detaliilor. Dacă în timp ce scriem ciorna constatăm că s-au amestecat mai multe idei, să încercăm să identificăm ideile cheie, apoi să construim pe baza lor câte un paragraf. Putem întocmi un plan de detaliu chiar după ce am scris prima ciornă, cu scopul de a organiza ideile într-o ordine mai potrivită.

Încă din faza de ciornă este important să facem vizibilă structura textului lucrării – capitole, subcapitole, paragrafe, alineate. Vizibilitatea o asigurăm prin: titluri și subtitluri provizorii pentru fiecare diviziune; cuvinte și expresii cheie; spații albe de un rând prin care marcăm aceste diviziuni; buline, liniuțe sau numere de ordine la început de rând. (Ulterior putem înlătura evidențierile, folosite doar ca puncte de sprijin și instrumente de lucru în redactare). Am putea trasa o schemă tip ciorchine, care ne permite să vizualizăm legăturile dintre idei. Când succesiunea ideilor ni se pare logică și se potrivește ca o mănășă cu teza, putem trece la redactare. În acest fel vom decide mai ușor care detalii sunt îndeajuns de relevante pentru a fi reținute și care pot fi omise.

În timpul scrisului, să avem mereu în minte scopul și organizarea lucrării. Pentru a avea în permanență un ghid în față, e util să deschidem pe ecranul computerului simultan două fișiere: unul cu planul, iar celălalt fișier cu ciorna în curs de redactare.

Momentul potrivit pentru începutul redactării este abordat diferit de doi autori consacrați. Astfel, Joseph M. Williams ne recomandă să începem redactarea cât de curând, chiar înainte de a avea o idee pe deplin cristalizată și articulată, sub rezerva că „scriem pentru a o descoperi și rafina” [36] și că o putem schimba oricând la o dată ulterioară. În acest fel evităm să colectăm mormane de date care nu ne indică nicio direcție de înaintare. În schimb, Peter Elbow ne sfătuiește să trecem la redactarea unei ciorne brute doar acolo unde lucrurile sunt limpezi. Dacă avem dubii, atunci să nu trecem la redactare, fiind de preferat continuarea documentării. Motivul este că redactarea prematură are un revers: va trebui să rescriem la urmă masiv și va fi frustrant să înlăturăm materialul adunat și lucrat cu atâta trudă. [9 – p. xxix] Pe care din cele două tehnici de scriere o vom adopta, sau dacă le vom alterna, depinde de preferințele fiecăruia.

Ordinea redactării. Unul din cele mai dificile lucruri când e vorba de redactare este să știm în ce ordine vom prelucra informațiile. Doar pentru că textul final va avea un punct definit de pornire și un altul de încheiere, nu înseamnă că trebuie să le și redactăm în această ordine. Este o greșeală comună și uneori costisitoare să începem scrierea cu primul capitol și să o sfârșim cu ultimul. De cele mai multe ori, ordinea capitolelor din versiunea finală a lucrării diferă de ordinea redactării lor. Uneori introducerea e un loc dificil de pornire, astfel că vom explora posibilitatea de a porni scrisul de undeva din altă parte decât de la primul cuvânt. Putem începe din orice punct. Dacă totul e clar, putem trece la redactare încă de la primul capitol, dar dacă nu, atunci să luăm pagină cu pagină din lucrare până când găsim o secțiune unde avem idee cum să o redactăm. Cea mai productivă abordare este să începem scrierea cu acele capitole pe care le stăpânim cel mai bine, unde ideile sunt clare și nu ridică probleme. Urmează ca, ulterior, pe măsură ce ne familiarizăm tot mai mult cu subiectul, să atacăm părțile mai dificile.

Să nu uităm însă că toate părțile unei disertații sunt interdependente. Dacă scriem separat fiecare capitol, nu înseamnă că trebuie să-l și finisăm înainte de a trece la următorul. Procedând în acest fel, riscăm să pierdem din vedere ideea globală, care interconectează capitolele și dă formă disertației ca întreg, nu ca sumă de părți. Pentru a preveni construcția unor capitole sau paragrafe fără comunicare între ele, începem cu schițe ale fiecărei secțiuni a textului. Apoi lucrăm pe rând la fiecare, dar trecem la operația de finisare a unei părți doar când suntem gata să le finisăm și pe celelalte.

Continuitatea scrisului. E bine să lucrăm în cuante cât mai mari de timp, adică să rezistăm tentației de a ne opri din scris. Când ne oprim și pornim din nou cheltuim mai mult timp și energie pentru a depăși inerția, iar procesul devine mai frustrant.

Continuitatea scrisului mai înseamnă și să nu ne oprim după fiecare frază ca să o revizuiem. În timpul redactării, probabil că nu vom avea toate informațiile necesare pentru a scrie continuu un capitol sau un subcapitol. De pildă, la un moment dat, considerăm că textul ar necesita ilustrarea cu un exemplu, dar nu avem la îndemână acel exemplu. Atunci lăsăm un rând liber și scriem în paranteză „necesită exemplificare”, după care continuăm redactarea, pentru ca ideile să aibă continuitate, urmând să revenim ulterior cu completarea necesară. De asemenea, nu are rost să ne chinuim căutând de la început cuvântul cel mai potrivit. Pentru a nu pierde o idee când scriem prima ciornă și nu găsim cuvântul cel mai potrivit, putem să folosim cuvinte aproximative, pentru a fixa acea idee.

Ajunge dacă facem un semn pentru a reveni, după care continuăm redactarea. Ca o recomandare de ordin practic, nu e cazul să ne atașăm prea mult de o formulare, ca și cum ne-am fi îndrăgostit de ea; s-ar putea să cheltuim mai mult timp încercând să recuperăm cât mai multe cuvinte, decât dacă am rescrie fraza în întregime. Când găsim că ceva nu se potrivește, dar e frustrant să înlăturăm textul (pe care am muncit atât de mult), putem transfera materialul într-un fișier separat, astfel încât să nu fie șters. De cele mai multe ori revenim și vedem că formularea din acel pasaj nu este chiar atât de strălucită pe cât eram dispuși inițial să credem.

Alternativa la text contribuie la creșterea clarității în exprimarea unor idei. În acest scop, textele științifice cuprind tabele, figuri, diagrame, histogramme, grafice, fotografii, desene, ca forme intuitive de prezentare și transpunere a conceptelor abstracte. O bună ilustrație echivalează cu o pagină de descriere și consumă doar o zecime din timpul cititorului. [22] În plus, conferă credibilitate lucrării. Graficele și diagramele sunt mai ușor de înțeles decât tabelele, astfel că vom lua în calcul acest aspect în caz că se pune problema unei opțiuni. Atenție însă, aceste modalități de expresie nu trebuie să aibă un rol decorativ, ci de ancorare a textului cu detalii concrete.

Blocajul scriitorului. Dacă avem senzația că procesul de scriere este deosebit de greoi, două ar fi principalele motive care pricinuesc dificultatea de redactare. Fie nu avem încă un punct focal și un plan care ne dau o direcție de înaintare și o structură, deci am început prematur, fie revizuim și corectăm textul în timp ce redactăm ciorna, așa că înaintăm cu viteza de o frază pe oră. Adesea, în această etapă, suntem tentați să ne oprim la prima frază și, până nu o finisăm, să nu trecem la următoarea. Impulsul de a face prima și singura consemnare definitivă, fără să mai revenim asupra textului, este unul din principalele motive de blocaj al scriitorului. Dacă ne străduim ca fiecare cuvânt să fie perfect și nu ne îngăduim libertatea de a experimenta și implicit de a greși, riscăm să ne blocăm. Toți experții în domeniu sunt de acord că acest mod de redactare este mai greoi. De vreme ce cuvintele pot fi schimbate ulterior (în etapa de revizuire), la prima ciornă nu vom urmări o redactare perfectă. Putem să o facem oricât de brută dorim. În acest stadiu nu au importanță corectitudinea exprimării și nici dacă am ales cuvintele cele mai potrivite. Ne vom concentra exclusiv asupra a ceea ce avem de spus, adică asupra ideilor, nu cum anume să spunem, altfel „vom pierde mai multe avantaje pentru lipsă de substanță, decât pentru lipsuri în stilul de scriere.” [13]

Procedeele cel mai eficiente sunt să consemnăm ideile, una câte una, fără să ne

concentrăm atenția asupra alegerii celor mai potrivite cuvinte, și cu atât mai puțin față de normele gramaticale, ortografice și de punctuație. În general, nu e cazul să avem preocupări față de detalii și finisaje. Prin urmare, dacă subiectul e bine gândit, teza și planul corect concepute, iar scrisul decurge concentrându-ne asupra ideilor principale, fără preocupări pentru detalii, atunci operația de redactare nu va constitui o dificultate deosebită și nici nu va duce la blocaje în scriere.

Chiar dacă aparențele ne spun altceva, redactarea primei ciornă nu este faza lucrării cu cel mai mare consum de timp în procesul de elaborare. Celelalte etape care o preced – generarea de idei (creația sau invenția) și documentarea sau cercetarea – precum și etapa care o succede – revizuirea – ne iau incomparabil mai mult timp.

Desigur, prima ciornă înseamnă doar primul efort, prima încercare de a așterne cât de cât coerent ideile pe hârtie, nicidecum versiunea finală. La primele încercări, calitatea lucrării va fi departe de cea finisată, fapt ce ar putea să ne îngrijoreze, deși este un lucru cât se poate de firesc. Important este să avem ceva scris, ca punct de pornire. Odată redactată prima ciornă, e timpul să începem să îmbunătățim ceea ce am scris. Operațiile de rearanjare a ideilor, asigurarea coerenței lor, adăugarea, ștergerea, alegerea cuvintelor potrivite sau înlocuirea unora se fac incomparabil mai eficient ulterior. Dar aceasta este deja o altă etapă – revizuirea – despre care vom vorbi în capitolul următor.

Sumar. La prima ciornă:

- să ne concentrăm atenția doar asupra ideilor pe care le așternem în pagină, nu asupra modului de exprimare;
- să coborâm nivelul așteptărilor privind stilul, gramatica, ortografia și punctuația;
- să riscăm să scriem incomplet și cu greșeli, marcând locul pentru a reveni cu corecții;
- să luăm în considerare alternative la text;
- să scriem continuu și repede;
- să construim paragrafe unitare, organizate logic și coerente;
- să aproximăm cât mai rezonabil dimensiunile fiecărei secțiuni.

9. Revizuirea

În volumul *Compozițiile în școală* (lucrare de referință în literatura de specialitate din țara noastră), Constantin Parfene descrie etapele unei compoziții trecând de la redactarea în ciornă direct la corectarea sub aspect lexical, gramatical, ortografic și de punctuație. [24 – p. 159] Prin urmare, el nu are noțiunea de revizuire – operație de nivel superior, care îmbunătățește textul și îi adaugă valoare prin transformările operate asupra ideilor, nu asupra cuvintelor. În schimb, în studiile cercetătorilor nord-americani întâlnim o distincție netă între corectură și revizuire, care nu e o etapă oarecare, ci „partea esențială a scrierii”, cum remarcă Joseph M. Williams [37]. Acești autori acordă o însemnătate crucială revizuirii textului, adică a modificărilor substanțiale în care o parte a lucrării, sau chiar întreaga lucrare, este supusă unor procese de regândire, restructurare, rescriere. Toate acestea sunt operații calitativ diferite de corectură, care înseamnă doar schimbări cosmetice, de suprafață.

Din distincția pe care am făcut-o nu rezultă că cele două operații se exclud reciproc; adeseori corectăm în timp ce revizuim, sau revizuim în timp ce corectăm. Practic, revizuirea are loc continuu, pe tot parcursul elaborării, dar se distinge și ca etapă, după redactare.

Revizuirea în perspectivă critică. Reluăm metafora cercetătoarei Sarah Hamid, potrivit căreia în fiecare din noi sălășluiesc un creator și un critic. Dacă în prima etapă a scrierii – cea de invenție – autoarea ne povățuiește să alungăm criticul destul de departe pentru a genera material brut, cu idei proprii, tot ea ne spune să-l chemăm înapoi în etapa de revizuire. [13]

Ideea nu este că ceea ce am scris în prima ciornă ar fi greșit. De fapt, este vorba de necesitatea de a îmbunătăți textul existent. Pe parcurs, facem reevaluări ale rezultatelor și strategiei de redactare, confruntăm continuu ideile, adoptăm o atitudine critică, pentru a vedea în ce măsură aceste idei se integrează organic și sunt compatibile cu fundamentul proiectului. Cu alte cuvinte, analizăm dacă aceste idei susțin, argumentează și ilustrează teza. Poate am descoperit o idee care schimbă direcția imprimată inițial cercetării. În funcție de rezultatul confruntării, operăm restructurări ale lucrării.

Nici scriitorii celebri nu pregătesc o proză gata finisată la prima tastare, ci o distilează mereu, astfel că ceea ce ni se pare scriere spontană este de cele mai multe ori rescriere. Bunăoară, cine crede că un mare scriitor precum George Călinescu a elaborat ediția a II-a a monumentalei sale opere *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* fără modificări de profunzime, adică o

revizuire substanțială, poate face o comparație cu ediția I. O mostră a ceea ce înseamnă procesul de revizuire la nivel de detaliu ne oferă aceeași operă, unde, la anexe, sunt adăugate câteva file pe care autorul a operat numeroase modificări (vezi și facsimilul din anexa 3). Iar dacă un scriitor cu o talie de gigant și-a perfecționat opera prin revizurii succesive, atunci cu atât mai mult acest lucru este valabil în cazul unui student.

Cu fiecare revizuire devenim tot mai conștienți de numărul crescând de opțiuni disponibile. Fapt este că rescrierea ne oferă un potențial de îmbunătățire și dă un plus de strălucire textului. Acest lucru trece neobservat de scriitorii începători, tentați să facă un efort mai mare la redactarea primei ciorne (pe care adesea o consideră și ultima). Scriitorii experimentați procedează invers; ei încep prin a genera idei brute, așternându-le pe hârtie (sau afișându-le pe monitor), fără preocupări de finisare. Treptat, revin asupra fiecărei idei, se întrebă dacă are sens, fac conexiuni cu celelalte idei și în primul rând cu ideea fundamentală a proiectului, preocupându-se și de modul în care vor fi receptați de cititori. Apoi, procesul de revizuire continuă cu a doua, a treia, a patra ciornă..., rafinând din ce în ce mai mult scrisul. Subliniem că nu e vorba de versiuni diferite, ci de versiuni îmbunătățite ale textului. Prima ciornă are o aparență de mazăgăleală. Textul este neclar, lipsit de logică, incoerent, prolix, ciuntit, conține clișee și cuvinte bombastice. A doua e ceva mai bună, începem să punem puțină ordine în haos, să identificăm punctul focal, apoi să înșiruim ideile cât de cât logic, coerent și ierarhizat. La a treia ciornă, textul începe să capete claritate, contur și calități vizibile. În sfârșit se percepe stilul propriu, iar următoarele ajustări urmăresc detalii și nuanțe.

Abordarea etapizată a revizurii. Odată ce avem o ciornă completă este momentul să trecem la revizuire în scopul de a îmbunătăți textul. Acum, problema care se pune este cum să facem cât mai eficient procesul de revizuire a scriiturii. Să menționăm că revizuirea constă în patru operații de bază: adăugare, ștergere, înlocuire și rearanjare, procesul având loc etapizat și la niveluri diferite – de organizare și de stil –, aplicate la ansamblul lucrării, la nivel de capitole, paragrafe și fraze. Dacă facem revizuirea concentrându-ne atenția simultan la organizarea lucrării ca întreg, la structura capitolelor și a paragrafelor, la lungimea și construcția frazelor, precum și la trăsăturile de stil, lucrul va fi în așa măsură dificil încât riscăm să ne împotmolim. Ca să nu mai vorbim de situația în care efectuăm simultan revizuirea și corectarea. Tocmai pentru a evita astfel de operații concurente și implicit pentru a lucra mai eficient, procedăm la o revizuire la niveluri diferite și în etape succesive, stabilind câteva priorități. Să ne reamintim că la formularea tezei am gândit în termeni de proiect global, iar după alcătuirea

planului a fost mai ușor să gândim în termeni de capitole, apoi secțiuni, paragrafe și fraze. Parcurgem din nou acest itinerar, iar după ce am lecturat materialul la un nivel, reluăm operația de revizuire la următorul nivel până constatăm că textul este îndeajuns de finisat. Este eficient să utilizăm concomitent (ca instrument de control) și lista greșelilor frecvente, aflată la anexa acestui ghid. Dar să luăm pe rând fiecare etapă.

Revizuirea la nivel de organizare a lucrării

Revizuirea globală și pe capitole. O bună organizare a materialului face ca cititorul să parcurgă lucrarea, de la început până la sfârșit, călăuzit de o idee globală și de fraze de tranziție între capitole și paragrafe (vezi § Coerența, p. 102), fără a se pierde în detalii. Sarah Hamid ne avertizează că în redactarea lucrărilor mai lungi este ușor să pierdem din vedere ideea dominantă, imaginea de ansamblu a lucrării. Tot ea ne sfătuiește ca „după ce am redactat ciorna, să ne întoarcem și să clarificăm argumentul global și argumentele capitolelor în parte, asigurându-ne că ele se potrivesc cu dovezile pe care le prezentăm”. [13] Întâi să vedem dacă titlul le oferă cititorilor o idee clară despre subiectul tratat. Apoi, pentru a ne concentra atenția asupra modului de organizare a lucrării, avem ca idee călăuzitoare teza sau întrebarea de cercetare. Disertația va fi unitară și focalizată doar dacă fiecare argument și dovadă, direct sau indirect, susțin teza. Mai avem și ceea ce am numit într-o secțiune anterioară „Povestea disertației” (redată la p. 62, care ne pune la îndemână sugestii de structurare a conținutului. Având în minte aceste instrumente, să revedem planul, structura lucrării, relațiile de coordonare și subordonare dintre capitole, subcapitole și paragrafe, să depistăm eventuale fisuri logice, sau să verificăm dacă argumentația este suficient fundamentată.

Pe scurt, în acest proces de revizuire la nivel de structură a lucrării în ansamblu și a capitolelor în parte vom urmări dacă:

- lucrarea este focalizată pe o idee globală, adecvat dezvoltată și coerent expusă, respectiv teza sau întrebarea de cercetare;
- toate argumentele și dovezile susțin teza (fie și indirect);
- se dă atenția cuvenită nu numai argumentelor, ci și contraargumentelor sau a altor puncte de vedere;
- capitolele și secțiunile sunt clar delimitate;
- succesiunea capitolelor corespunde cu cea anunțată în teză;
- coerența textului este asigurată prin organizarea și succesiunea logică a capitolelor și a secțiunilor;
- există eventual o ordine mai potrivită pentru a prezenta capitolele și

subcapitolele;

- există o complementaritate introducere-concluzie.

Revizuirea la nivel de paragrafe. Coborând un palier pe scara generalității, începem prin a căuta să identificăm paragrafe ce conțin eventuale neconcordanțe de ordin logic. Dacă scriem un rezumat al paragrafului, operația ne va ajuta să identificăm eventuale deficiențe în succesiunea logică a ideilor. După ce am localizat o problemă de acest fel, să căutăm noi argumente sau abordări diferite, să analizăm cum se succed logic, se relaționează și se îmbină paragrafele între ele. Trecerea de la un paragraf la altul e necesar să fie clară și motivată logic. Poate mai avem nevoie de completări ale documentării până când găsim o idee care ne sugerează o structură a paragrafului mai eficientă decât cea actuală. (Vezi și § Paragraful, p. 80).

Pe scurt, urmărim dacă:

- paragrafele se succed în ordine logică;
- fiecare paragraf are o frază principală (fraza subiect) pe care următoarele fraze o susțin, o argumentează sau o ilustrează prin exemple;
- frazele principale fac o legătură cu teza sau întrebarea, precum și cu conținutul paragrafului precedent;
- informația provenită din surse este integrată organic, nu pare corp străin;
- lungimea paragrafelor este potrivită, sau unele s-ar putea combina, iar altele ar fi mai potrivit să le divizăm;
- coerența și fluența sunt asigurate și de fraze de tranziție între paragrafe;
- paragrafele sunt separate potrivit înțelesului;
- sfârșitul paragrafului rezumă conținutul acestuia;
- se fac trimiteri la sursele citate sau parafrazate.

Revizuirea la nivel de fraze. La acest nivel urmărim dacă frazele:

- asigură, prin construcție, claritatea textului (fraze scurte când se exprimă idei complexe);
- au o lungime potrivită, sau avem fraze prea lungi (peste 30-40 de cuvinte), sau prea scurte și care sună sacadat;
- asigură, prin formulare, fluență în lecturare, adică au o topică ce conferă cursivitate lecturii, fără poticniri;
- au o alcătuire variată, nu încep în același fel și nu par stereotipe;
- au inclus verbul în construcția fiecăreia, iar poziția verbului este cât mai apropiată de cea a substantivului (fără intercalări de propoziții secundare);
- conțin o idee care se repetă și e mai potrivit să o ștergem;
- conțin conectori (adică expresii de tranziție).

Alte sugestii pentru revizuire

Datarea ciornelor. În timp ce ne implicăm în scrierea disertației, păstrarea ciornelor și a hârtiilor cu note dispare din sfera preocupărilor noastre. După un timp, va deveni extrem de dificil să ne amintim data la care am finalizat o ciornă de capitol. De aceea, dacă trecem data pe fiecare filă, va fi ușor să aflăm ultima ciornă atunci când vrem să revizuim lucrarea.

Recitare. De fiecare dată când deschidem fișierul, să recitim și porțiunea din capitol ce precede textul la care lucrăm. Prin recitare, reluăm firul gândirii și facem conexiuni cu ceea ce am scris anterior, fapt ce asigură continuitatea ideilor.

Obiectivitate. După ce lăsăm ciorna deoparte câteva zile, privim lucrarea mult mai detașat și cu un ochi critic, deci cu mai multă obiectivitate. (Scriitura este ca vinul: necesită timp pentru maturare).

Cooperare. O bună metodă de a găsi deficiențe în lucrare este să apelăm la un prieten s-o citească. Dar să-l prevenim că suntem interesați într-o lectură critică, nu în complimente. Apoi, fără să intervenim în comentariile sale, să notăm toate problemele semnalate (ceea ce nu înseamnă că trebuie să și operăm toate modificările sugerate).

Revizuirea la nivel stilistic

Noțiunea de stil este utilizată adesea în sens pozitiv, remarcându-se componenta estetică a scrisului, mai vizibilă în textele beletristice care cultivă invenția verbală, căutând în mod deliberat să impresioneze cititorul. Stilul, ca personalizare a scriiturii, este în parte chestiune de gust, de opțiune pentru un anumit mod de exprimare. De aceea, nu toți scriitorii sau citorii au aceeași idee despre ce anume înseamnă scriere frumoasă.

Stilul științific. Dacă eleganța și bunul gust țin în măsură mai mare de literatura beletristică, trăsăturile definitorii ale stilului științific vizează o comunicare eficientă. Pentru Joseph M. Williams, bunăoară, stilul înseamnă un set de reguli, convenții și formule care asigură eficiența comunicării. [37] Astfel, informația redată în stil științific este clară, concisă și precisă. Vom prezenta în rândurile ce urmează câteva convenții și premise ale „stilului bun”, cum îl numește F.H. Norton. [22]

Claritatea în textul științific nu este doar o opțiune stilistică, ci un imperativ care asigură o bună comunicare. Este pe departe cea mai importantă trăsătură de stil

fiindcă determină înțelegerea mesajului și dacă cititorul nu înțelege ce spunem, atunci nici nu mai contează ce spunem. Neglijând atributul clarității, riscăm ca o idee strălucită să fie estompată și minimalizată printr-o exprimare confuză. (Valabilă este și reciproca: un discurs expresiv, pirotehnic este de natură să amplifice o idee modestă).

Există un mit potrivit căruia neînțelegerea unui text se datorează doar cititorului, ca și cum scriitorul ar fi absolvit de răspundere în acest sens. În realitate, vina îi aparține de cele mai multe ori autorului, care nu a făcut efortul necesar pentru a-și clarifica ideile. Adesea, scriitorul este tentat să spună: “Informația e aici; dacă cineva dorește s-o cunoască, nu are decât să citească textul”, așadar își declină responsabilitatea și o transferă cititorului. [44] Dar exprimarea clară și inteligibilă este o sarcină ce îi revine exclusiv scriitorului. A nu clarifica ideile, fie din lene, fie din nepricepere, înseamnă a nu ne duce munca până la capăt. Jacob Viner, citat de John Creedy, ne avertizează să evităm ”prostitia” care îl face pe autor să creadă că “înțelege, dar nu poate face [ideea] inteligibilă pentru cititor.” [6]

Iată câteva metode de a exprima clar ideile.

Organizarea logică, unitară și coerentă a paragrafelor (p. 80), are un rol decisiv în claritatea textului. Două instrumente ce contribuie la asigurarea clarității textului sunt planul (p 60) și teza (p. 33)

Ierarhizarea informației. Scrisul clar ne dezvăluie imediat ce anume este important și motivul pentru care este important. A ierarhiza ideile, a face distinctă ideea principală din masa detaliilor constituie un obiectiv major pentru înțelegerea textului științific. Acesta e lucrul la care cititorul se așteaptă când caută informația: un text cu idei argumentate și ierarhizate după criteriul importanței și, mai mult decât atât, un text care să prevină o eventuală înțelegere greșită. Adică, acolo unde textul e mai complicat și susceptibil de interpretare greșită, să explicăm nu numai cum trebuie înțeles un mesaj, ci și cum nu trebuie înțeles. Spre exemplificare, să luăm următorul pasaj din lucrarea de față, § Evaluarea surselor (pp. 49)

În sens academic, a critica înseamnă a identifica plusurile și minusurile unui text și a formula o judecată bazată pe dovezi. Așadar, nu e vorba de a „critica” un text sau un autor, nu înseamnă blam sau dezaprobare, ci presupune inițial o atitudine de circumspecție și scepticism, precum și o detașare față de textul lecturat. Adică a nu lua drept bun și valoare orice citim.

Acest fragment poate fi înțeles și dacă ne limităm la propozițiile afirmative. Dar cele trei propoziții ce includ negații clarifică ideea, o accentuează și înlătură un eventual dubiu în ceea ce privește modul în care trebuie să înțelegem mesajul (dubiu ce ar putea proveni și din polisemia verbului a critica).

De asemenea, dacă nu vom explica cititorului de ce un raționament este așa cum este, atunci acel cititor (care și interpretează textul) are tot dreptul să pună la îndoială afirmațiile noastre. Mai mult, va cheltui timp pentru a răspunde el însuși la această întrebare, pentru a o clarifica.

Accentuarea unor idei este tot o modalitate de ierarhizare a informației. În scrierile beletristice, accentuarea se face și prin utilizarea unei topici improprii exprimării uzuale și are rolul de a amplifica impactul unui text. În scrierile științifice, topica rămâne cea uzuală, accentuarea realizându-se prin: repetiții de cuvinte sau idei; caractere distincte: cursive (italice); ghilimele (când unui cuvânt i se dă o altă accepțiune decât cea obișnuită). Se mai întrebuițează expresii de atenționare (chiar cuvintele: „atenție”, „important”, sau semnul exclamării, dar fără a ofensa cititorul prin folosire abuzivă). Pentru a marca partea neesențială a ideii, dar necesară ca explicație, facem uz de paranteze. În textele științifice contemporane este preferată sublinierea cu caractere *cursive (italice)*. **Aldinele (bold)** și **MAJUSCULELE** se utilizează de obicei la titluri, deoarece în text, par ca o comandă autoritară. Nici sublinierea nu se practică întrucât are efect de supra-accentuare.

Tot în scopul accentuării unei idei este eficientă utilizarea unor expresii întăritoare, cum ar fi: “într-adevăr”, “în orice caz”, “pe departe mai...”, “îndeosebi”, „mai mult (decât atât)”, “doar”, “de fapt”, “cel puțin/cel mult”, “mai presus de orice” etc. Pe de o parte, astfel de sintagme separă ideile importante de cele secundare, iar pe de alta contribuie la coeziunea textului (deci au și rol de conectori, după cum se va vedea în paragraful Coerența, pp. 102).

Alegerea cuvintelor. Claritatea se asigură și prin utilizarea unor termeni proprii, prin care eliminăm ambiguitățile și exprimările echivoce. Sunt de preferat: cuvintele familiare celor în jargon sau extravagante; cuvintele concrete celor abstracte; un singur cuvânt în loc de o perifrază. Substantivele și îndeosebi verbele fac înțelesul mai clar, nu adjectivele și nici adverbele. Dintre cele două categorii de verbe – de acțiune și de existență –, verbele de acțiune sunt cele care conferă vivacitate și dinamism frazei, prin urmare sunt de preferat celor de existență (formele verbului a fi). De exemplu, în loc de fraza: Dieta bogată în fibre este sănătoasă, vom scrie: Dieta bogată în fibre îmbunătățește mai mulți indicatori de sănătate. Substantivarea verbului reduce vigoarea și dinamismul expresiei; de

aceea vom prefera să spunem aleargă în loc de alergare și atacă în loc de atacare.

Să observăm că scriitorii preferă cuvintele comune, simple, celor prețioase, excentrice sau în jargon, ceea ce nu înseamnă că acele cuvinte simple exprimă idei fără valoare. Desigur, marii scriitori și mai ales oamenii de știință utilizează și cuvinte complexe și mai puțin uzuale, dar numai când e neapărat necesar. Fără îndoială că trebuie alese cuvintele cu sens corect. Cuvintele trebuie să exprime exact înțelesul intenționat, nici mai mult nici mai puțin [41]. Așa cum Mark Twain remarcă, „Diferența dintre cuvântul potrivit și cel aproape potrivit este precum diferența dintre fulger și licurici.” [apud 14 – p. 216] De pildă, vom evita expresia cu sens deviat „mai multe alternative” spunând „mai multe variante”, sau ”mai multe opțiuni” (alternativă înseamnă alegerea între două posibilități care se exclud). În general, vom evita utilizarea unui termen mai puțin precis atunci când dispunem de unul mai precis, chiar cu riscul de a ne repeta. Dacă avem de ales între un termen familiar și altul tehnic (sau obscur), este preferabil cel familiar, dar numai dacă asigură precizia exprimării. De exemplu, nu vom spune proxim, ci apropiat, deoarece este un cuvânt mai familiar și mai direct.

Claritatea se mai poate obține și prin prezentarea textului la diferite niveluri de abstracție, între care e nevoie să asigurăm o continuă comunicare. Utilizarea unor exemple reprezentative și simple va clarifica enunțuri, concepte și definiții abstracte.

Obținem un text mai clar și dacă dăm negațiilor o formă pozitivă. De pildă, în loc de „nu e corect”, să spunem „e incorect”; în loc de „nu își amintește”, să spunem „a uitat”; în loc de „nu îi dă atenție”, este de preferat „îl (o) ignoră”.

Topica (ordinea cuvintelor în frază) poate crea numeroase ambiguități și poate împiedica asigurarea clarității și a fluenței mesajului. Iată un exemplu:

- 1) Noi transportăm aici copiii de doi ani. (topică ambiguă)
- 2) De doi ani, noi transportăm aici copiii. (topică adecvată)

În prima propoziție cititorul este lăsat să ghicească dacă transportul se face pe o durată de doi ani sau vârsta copiilor este de doi ani; în schimb, a doua propoziție e clară, având un sens univoc.

Dacă subiectul din frază coincide cu subiectul ei gramatical, atunci sensul frazei e clar, precum în varianta revizuită din cel de-al doilea exemplu care urmează.

1. În timpul regimului comunist, intelectualii erau dependenți de un loc de muncă la stat, cu scopul de a fi controlați.
2. Regimul comunist a controlat intelectualii făcându-i dependenți de un loc de muncă la stat.

Sensul primei fraze este obscur în principal din cauză că e dificil să identificăm

subiectul. În plus, prima frază este construită la diateza pasivă și are o topică defectuoasă. Toate aceste deficiențe fac textul neclar, astfel că se impune să-l recitim pentru a-l înțelege pe deplin, dar devine clar prin reformulare.

Diateza. O alegere stilistică importantă este între diateza activă (când subiectul este autorul acțiunii) și cea pasivă (când subiectul suportă acțiunea). Diataza activă este preferabilă întrucât conferă claritate și vigoare argumentației, electrizează exprimarea și îl numește pe cel responsabil de o anumită acțiune. De exemplu:

1. A fost întocmită o listă de priorități de către manageri. (diataza pasivă)

2. Managerii au întocmit o listă de priorități. (diataza activă)

Diferența este mai puțin evidentă la nivel de frază. Dar la nivelul textului ca întreg, cu cât mai multă diateză activă va fi în exprimare, cu atât mai multă forță vor avea argumentele, iar textul va câștiga în claritate. Diataza pasivă este mai potrivită când subiectul acțiunii este necunoscut, nu e cert identificat sau este mai puțin important decât cel ce suportă acțiunea. [30]

Obscurități academice. În știință sunt tratate adesea probleme cu adevărat complicate, pe care dacă vrem să le comunicăm, trebuie să muncim din greu pentru a le exprima într-un limbaj inteligibil. Totodată, în știință întâlnim și probleme simple, situație în care unii oameni complică limbajul pentru a impresiona cititorii. Unii autori sunt încântați când reușesc, printr-un limbaj neinteligibil, să-i țină deoparte pe cei neinițiați, insinuând ideea că doar ei – experții – sunt în stare să înțeleagă misterele profunde ale profesiei lor.

În încercarea de a conferi prestanță discursului, întâlnim deseori texte care mimează limbajul științific. Cerculă prin mediile profesionale fel de fel de termeni în jargon, care nu întotdeauna aduc un plus de claritate, ci mai degrabă urmăresc să epateze cititorul (acquis, interfață, draft, trend, target, input, paradigmă, implementează...). Iată, spre exemplificare, un pasaj extras din comunicatul unei asociații:

Asociația EcoLogic Maramureș a demarat un nou proiect de integrare a acquis-ului de mediu în dezvoltarea durabilă a comunităților rurale din județ. Scopul acestuia este de a implica sectorul nonguvernamental din județ în integrarea noțiunilor și cerințelor prevăzute de acquis-ul de mediu în practicile agricole din comunitățile rurale, ținta fiind în special ecosistemele naturale și seminaturale caracterizate de habitate de pajiști și pășuni montane.

Noul proiect se adresează unor grupuri țintă, acestea fiind constituite din șapte organizații de mediu și dezvoltare durabilă din șapte comunități rurale, respectiv Șișești, Desești, Budești, Ocna Șugatag, Giulești, Vadu Izei și Săpânța, incluzând

autoritățile și factorii de decizie în a căror teritorii administrative se află aceste terenuri deosebit de valoroase din punct de vedere natural.

Urmărind introducerea preocupărilor de mediu în politicile și practicile agricole, activitățile proiectului vor cuprinde: dezvoltarea capacităților grupurilor țintă prin instruire și schimb de experiență, crearea unui cadru de lucru comun între organizații și autorități pentru informarea și conștientizarea populației din mediul rural cu privire la reglementările comunitare în domeniu și implicarea acestora în planificarea participativă a unor planuri de conservare, care să faciliteze gestionarea corectă a resurselor naturale.

În primul rând, remarcăm că textul este lipsit de un punct focal, de o idee conducătoare. Probabil că expresiile care conțin termenul „mediu” sunt cheia comunicatului, deoarece se repetă ca un refren. Astfel, în prima frază avem *acquis-ul de mediu*, în fraza a doua, tot *acquis-ul de mediu*, în fraza a treia – *organizații de mediu*, în fraza a patra – *preocupărilor de mediu*. Dar, în loc să fie plasată la început, clarificată și accentuată, ideea principală este vag formulată și se pierde în condițiile în care e dispersată pe tot parcursul textului. Mai observăm că abia în ultimul alineat se enunță obiectivul proiectului, după ce în fraza a doua se formulează un obiectiv secundar. Acest mod de construcție a paragrafului face dificil procesul de identificare a ideii dominante și implicit a mesajului. În afară de asta, *acquis-ul de mediu*, *habitate*, *ecosistemele naturale și seminaturale*, *planificarea participativă* sunt termeni care ar necesita clarificări suplimentare, ținând seama de nivelul de instrucție al destinatarilor: țăranii. Apoi, este evident limbajul prolix; *fragmente deosebit de valoroase din punct de vedere natural*, precum și *care să faciliteze gestionarea corectă a resurselor naturale* sunt ceea ce am putea numi cuvinte de umplutură, care nu fac altceva decât să bruieze mesajul. În plus, frazele au lungimi excesive, ultima conținând 68 de cuvinte. Toate aceste deficiențe de stil fac textul ermetic, greu de înțeles.

Dacă facem un efort de decriptare, putem presupune că ideea care stă la baza comunicatului este una simplă, și anume: *Asociația EcoLogic își propune să instruiască țăranii din șapte sate maramureșene pe teme de prevenire a poluării mediului în agricultură. În sprijinul său, asociația încearcă să atragă primăriile și unele organizații neguvernamentale din județ.*

Dacă “traducerea” e corectă, înseamnă că o idee relativ simplă a fost complicată inutil și exprimată într-un limbaj indigest. Dacă, dimpotrivă, traducerea e incorectă, înseamnă că autorul textului original s-a exprimat confuz.

În mediul academic american se aplică o deviză: scrie pentru a exprima, nu pentru a impresiona. Nu obținem niciun avantaj făcând exprimarea obscură și alambicată, ca să nu mai spunem că a cam trecut vremea în care oamenii puteau

fi păcăliți printr-un limbaj excentric: “Nu am înțeles nimic din ce a spus; pesemne că e un om foarte cult”. Valoarea științifică a unui text nu crește complicând cuvintele și încifrând mesajul, iar pentru cei ce cunosc domeniul, nu părem cu nimic mai experți. De fapt, mulți oameni se ascund în spatele unui limbaj sforăitor, împovărându-l cu complexități inutile, adesea fiindcă nu au efectiv ceva de spus. Oricum, vorbele mari nu înseamnă și idei mari. Ba, din contră, uneori cuvinte mari sunt folosite pentru a masca idei insignifiante. Unii justifică acest gen de limbaj prin teama de vulgarizare a ideilor, sau motivând că astfel evită conotațiile cuvintelor comune. Drept răspuns la astfel de justificări am spune că ideal ar fi să convertim pretențiile elitiste din vorbe pompoase în idei valoroase.

Tot ce am spus în acest paragraf nu reprezintă o sugestie de a utiliza exclusiv cuvinte comune și nici un îndemn de a scrie inexpressiv, banal, neinteresant. Scopul unui text de orice fel nu poate fi acela de a plictisi și adormi cititorul, ci dimpotrivă. Totodată, prin clarificarea ideilor nu înțelegem o supra-simplificare, o diluare și deci o deformare a lor, precum nici eliminarea terminologiei de specialitate din textul științific. Deși ține seama de caracteristicile persoanelor cărora le este destinat textul, stilul științific urmărește într-adevăr un limbaj inteligibil, dar nu neapărat „pe înțelesul tuturor”. Se utilizează neologisme, termeni de specialitate, dar fără abuz și numai atunci când considerente de exprimare precisă și clară o impun. Altfel spus, să scriem o proză cât mai limpede, să utilizăm exemple și analogii, dar fără a sacrifica precizia analizei.

Acuratețea (exactitatea, precizia) exprimării este un obiectiv de primă importanță într-un text științific, îndeosebi în studiile cantitative. Din acest motiv, nu vom renunța nicicând la precizie de dragul unor metafore sau al unui stil elegant. Disertația urmărește acuratețea exprimării evitând termeni vagi și expresii imprecise și colocviale ca: puțin, mult, unii, un fel de, se pare că, în curând, în scurt timp, o mulțime de... Astfel, în loc de „este foarte cald” (apreciere care diferă de la om la om), vom spune „sunt 28 de grade C”. De asemenea, să evităm substantive cu caracter general ca: sistem, zonă, lucru, idei, activitate, aspect, natură, caz... (Unele lucrări din SUA conțin liste de cuvinte imprecise). Deși exprimarea prin metafore este interesantă, cuvintele cu sens figurat sunt imprecise și improprii limbajului științific.

O altă fațetă a preciziei limbajului este claritatea, despre care am făcut vorbire în paragraful precedent. Prin definiție, un text confuz este și lipsit de precizie.

Concizia. Din respect față de cititor, e necesar să fim concisi în exprimare. În scrierea concisă, fiecare cuvânt contează, fapt ce presupune evitarea textului prolix, a unor supra-explicitări, introduceri excesiv de lungi, digresiuni, repetiții

inutile, precum și idei colaterale, irelevante. Vigoarea scrisului în concizie rezidă. O bună regulă este să utilizăm cât mai puține cuvinte posibil, dar nu mai puține de câte sunt necesare pentru a exprima înțelesul clar și precis. De fapt, concizia nu înseamnă suprimarea detaliilor, ci doar a cuvintelor și a frazelor irelevante, a vorbelor goale de conținut. La fel cum un mecanic nu ar lăsa piese în plus într-o mașină, nici în scris nu sunt admise cuvinte inutile, redundante sau irelevante. Risipa de material lingvistic înseamnă de fapt risipă de timp și spațiu tipografic, înseamnă ineficiență. Dar mult mai grav este faptul că cititorul va face eforturi zadarnice încercând să înțeleagă rostul acelor cuvinte de prisos. De exemplu: „La ședință participă un număr de 18 persoane.” Din cele opt cuvinte, trei sunt de prisos: „un număr de” (cine nu știe că 18 e număr?). La fel, vom scrie ieri în loc de în cursul zilei de ieri.

Concizia mai presupune și evitarea construcțiilor pleonastice (conlucrează împreună; continuă să fie menținut; punte de legătură; repet încă o dată; în luna octombrie; își aduce aportul; se suprapune peste...).

Există și cuvinte care parazitează textul, dintre care cel mai frecvent întâlnit este „cătref”. Iată un exemplu: Conform datelor furnizate de către polițist, accidentul are la bază cauze tehnice. Putem spune simplu: „furnizate de polițist”. Alte cuvinte sau expresii parazitare sunt „decî” și „se pare că”, pentru un număr semnificativ de persoane fiind adevărate ticuri verbale.

Referitor la concizie, ar putea fi formulată următoarea regulă: intensitatea impactului unui text este invers proporțională cu numărul de cuvinte pe care îl conține.

Regula conciziei nu trebuie aplicată mecanic, ci în funcție de situația concretă. În cazul unui text complicat, se justifică repetarea unor idei, desigur, utilizând alte cuvinte, pentru a nu irita sau plictisi cititorul. În scrierile științifice se utilizează adesea repetări deliberate ale ideilor cheie. Și în textele literare există repetiția cu funcție stilistică. La polul opus, există repetiții obositoare, redundante, care nu aduc niciun plus de înțelegere, ci au un efect de poluare lingvistică.

Coerența este un element unificator al textului, un factor „coagulant” și se referă la puntea dintre ideile, frazele, paragrafele și capitolele unei lucrări. Într-un text coerent, ideile prezentate se succed logic și au o legătură atât cu ideile anterioare, cât și cu următoarele, iar relația dintre ele este clară. Cititorul știe de unde s-a pornit și ce urmează, astfel că lectura are continuitate și e mai ușor de parcurs.

Iată un citat din volumul *Condiția umană*, de Nicolae Mărgineanu, pasaj semnificativ din punctul de vedere al preocupării scriitorului față de coerența textului.

Dar înainte de a ne ocupa de această tipologie socială, care o completează pe cea biologică – cu care ne-am ocupat în capitolul precedent – și apoi pe cea psihologică – cu care ne vom ocupa în capitolul următor – să spunem câteva cuvinte [...] [19 – p. 199]

Prima propoziție, intercalată în frază („cu care ne-am ocupat în capitolul precedent”), indică cititorului legătura cu textul anterior, pe câtă vreme cea de a doua („cu care ne vom ocupa în capitolul următor”) anunță textul ce urmează a fi abordat, asigurând astfel coerența necesară.

Coerența textului derivă în primul rând din structurarea și articularea ideilor într-o succesiune logică. În al doilea rând, utilizarea unor fraze sau expresii de tranziție, cu rol de punte între ideile din fraze, precum și între fraze și paragrafe, are rolul de a ghida cititorul în lectura textului făcând fiecare pas din argumentație ușor de identificat. Să nu lăsăm cititorul să ghicească modul în care se leagă un paragraf de altul, sau în care o idee ne conduce la o altă idee. Am putea începe o secțiune sau paragraf cu o expresie sau frază care o leagă de cea anterioară. De exemplu, o frază ar putea începe cu: „Dată fiind situația descrisă în paragraful precedent”..., „Urmând acest model, observăm că”..., „O implicație semnificativă a celor demonstrate anterior este că”..., „Să revenim asupra...” Astfel de formulări semnaleză introducerea unei noi idei și în același timp fac legătura cu ideea anterioară sau o anunță pe următoarea.

Iată câteva exemple de expresii de tranziție sau conectori, care ne semnaleză:

- *Timpul*: înainte, în timpul, după, în acel moment, de atunci...
- *Ordinea*: primul, următorul, apoi, în primul rând, în al doilea rând...
- *Spațiul*: aici, acolo, spre...
- *Informația suplimentară*: de exemplu, în plus, mai mult (decât atât), uneori, în general, deseori, frecvent, în multe cazuri, cu alte cuvinte, de regulă...
- *Deosebirea*: totuși, spre deosebire de, dimpotrivă, pe de altă parte, cu toate acestea, deși, dar, însă, indiferent de, în contrast cu...
- *Asemănarea*: asemănător, ca, precum, similar...
- *Relații de cauză-efect*: din cauza, ca urmare a, drept rezultat, deci, în consecință...

Trebuie să ne ferim însă de tentația de a forța nota făcând abuz de conectori când, repetăm, de fapt problema coerenței textului stă în primul rând în structurarea secțiunilor, paragrafelor și frazelor într-o succesiune logică. Conectorii nu pot substitui complet relațiile de coordonare și subordonare sau articulațiile dintre idei, astfel că utilizarea unor expresii de tranziție nu rezolvă decât în parte (și nu în esență) problema coerenței textului. Cu aceste rezerve, precizăm că utilitatea conectorilor în asigurarea coerenței textului este semnalată

de numeroși autori.

Eufonia rezultă din faptul că, în mod obișnuit, pronunțăm cuvintele *legateunuldealtul*, nu *separate-unul-câte-unul*, astfel că apar adesea alăturări neeufonice și, uneori, chiar deturnări de sensuri (parafonii).

Dacă textele beletristice urmăresc performanțe stilistice, unde exprimările neeufonice sunt impardonabile, stilul științific este mai puțin intransigent la acest capitol. Cu toate acestea, și în scrierile științifice merită făcute eforturi pentru ca fraza să sune bine, frumos, elegant. Într-adevăr, ar fi păcat ca o idee valoroasă, pentru formularea căreia am depus mari eforturi, să fie luată în deriziune, subminând-o, printr-un limbaj în care s-au strecurat cacofonii caraghioase. De aceea, e bine să evităm ori de câte ori e posibil cacofoniile sau, și mai grav, parafoniile - alăturări de cuvinte care formează înțelesuri obscene.

Iată câteva exemple de alăturări neeufonice și soluții de evitare a lor.

- 1) El a depus 15 lei ca cotizație.
- 2) El a depus 15 lei ca și cotizație.
- 3) El a depus 15 lei ca virgulă cotizație.

Toate cele trei variante sunt greșite, prima conține cacofonia, iar celelalte o evită cu stângăcie. Iată două variante revizuite și care evită exprimarea cacofonică.

- 4) El a depus 15 lei sub formă de cotizație.
- 5) El a depus 15 lei reprezentând cotizația.

Parafonia este o capcană a limbajului și poate avea efecte devastatoare îndeosebi asupra autorului unui discurs public. Un exemplu de parafonie este dat de Eugen Lovinescu: „du-te iară-n curte-n fund” [apud C. Parfene, 24 – p. 151], iar cu o altă parafonie se amuză elevii de școală primară: „la curbe șinele trosnesc”. Tot pentru a evita parafonia, vom scrie își pune mintea la contribuție, în loc de își pune capul la contribuție (așa cum auzim frecvent).

Pe de altă parte, nu e cazul să alunecăm în pedantism și hipercorectitudine. Adesea, soluțiile de hipercorectitudine mai mult strică decât îmbunătățesc textul (ca în exemplele 2) și 3) de mai sus). Cacofoniile sunt supărătoare, dar încercările stângace de a le evita sunt uneori și mai supărătoare, astfel că, în lipsa unei soluții perfecte, preferăm compromisul. În definitiv, spunem de atâția ani Biserica Catolică sau Ion Luca Caragiale și nu ni se pare nimic anormal.

Incompatibilități. Majoritatea experților au ajuns la un consens în privința incompatibilităților stilului științific, care are anumite reguli rigide, cu predilecție în studiile cantitative. Prin urmare, disertația va evita:

- *polemica și genul pamfletar*: invective, insinuări, etichetări. Atacurile la persoană se înlocuiesc cu demonstrații logice.

- *suspansul*: în relatarea științifică ar trebui să-i spunem cititorului de la bun început unde vrem să ajungem.
- *expresii colocviale*, sau limbajul așa-numit neacademic: a, să nu uit..., cât pe ce să..., ce chestie! Există o diferență între limbajul vorbit și cel scris, între limbajul potrivit în conversație și cel potrivit într-un document.
- *expresii argotice*: mișto, o tipă, moacă.
- *efecte literare*: jocuri de cuvinte, poante, glume, manifestări histrionice, cabotine. Limbajul științific e caracterizat prin sobrietate (mai sobru decât textul de față). Ceea ce nu echivalează cu a fi plictisitor.
- *judcățile de valoare*: de exemplu, sintagmele: „din păcate”, „este interesant”, „pe bună dreptate” și „binevenit” sunt nepotrivite. Scrierea științifică este neutră sub raport axiologic.
- *judcăți morale*: bun, rău, deștept, prost. Se utilizează: corect sau greșit.
- *judcăți estetice*: frumos, urât, splendid, dezgustător.
- *exprimările la persoana I sau a II-a singular*. Se utilizează pluralul autorului, și o exprimare relativ impersonală.
- *autoaprecierea*: atât lauda, cât și autocritica sunt incorecte. Dacă scriitura este solid argumentată, meritele și personalitatea autorului vor fi evidente.
- *platitudini și truisme*: adică fraze care afirmă evidențe. Pentru a evita eventuale banalități, e bine să ne întrebăm din când în când: „Și ce-i cu asta?”
- *superlative*: extraordinar, formidabil, cel mai, foarte important... Să lăsăm cititorul să aprecieze ce este important.
- *opinii*: contează ceea ce autorul dovedește, nu opinia sa, astfel că expresii ca: „după părerea mea”, ar trebui”, „cred că” etc., e bine să fie evitate în disertație, scopul cercetării academice fiind rezolvarea problemei, nu punerea problemei în acord cu crezul cuiva.

Dintre toate caracteristicile stilului științific, cea mai controversată este exprimarea impersonală, cerință înrădăcinată în cultura noastră probabil în ideea de a conferi scrisului o imagine de obiectivitate. Dar un semn de egalitate între impersonal și obiectiv este cel puțin discutabil. Cu toții știm că lucrarea nu „s-a făcut” de la sine, ci o persoană anume a făcut-o. În afară de asta, exprimarea impersonală atrage după sine utilizarea unor formulări la diatezele pasivă și reflexivă, fapt ce diminuează claritatea mesajului (vezi § Diateza, p. 98). Cu toate acestea, și un stil prea personal are dezavantajele sale, scopul scrisului științific fiind punerea în evidență a rezultatelor cercetării, nu a autorului. Poate că o cale de mijloc, de echilibru, fără exagerări într-un sens sau altul, ar fi soluția optimă. Mulți autori admit că secțiunile de introducere și concluzii pot fi scrise într-o manieră mai personală decât restul lucrării.

Stilul „bun”. Potrivit lui F.H. Norton, scrisul care se întipărește în mintea cititorului în timp ce el urmărește semnificația textului, fără a fi conștient de cuvinte, reprezintă un „stil bun”. [22]

O soluție pentru a ne îmbunătăți stilul ar fi să recitim cărțile care ne plac. Fără a încerca să imităm direct acel stil, să observăm modul în care scriitorul procedează: o introducere captivantă, un exemplu clarificator, o analogie care ne iluminează, o asociere de cuvinte ce creează un impact în mintea noastră... Încetul cu încetul, vom absorbi tehnicile scriitorului preferat integrând calități stilistice în scriitura noastră și ne vom forma un stil propriu.

În final, am putea spune că un stil elevat este important în orice gen de scriere, deci și în disertație. Scriem clar și expresiv nu pentru a epata, ci pentru a înlesni înțelegerea și a încuraja reflecția. Apoi, să nu uităm că ne adresăm unor ființe umane cu sentimente. Deci se justifică efortul de a scrie într-un stil atractiv, prietenos atât prin funcționalitate, cât și prin formă. Dacă nu reușim acest lucru, cel puțin să evităm stridențele, să nu irităm sau să plictisim cititorul. Cu o mențiune, totuși: conținutul este pe departe mai important decât forma. Nici scrisul bun, nici jargonul și nici eventuale piruete stilistice nu pot compensa lipsa de valoare și puținătatea ideilor.

Greșeli tipice întâlnite în lucrările de licență și disertațiile de masterat

În cele ce urmează, enumerăm câteva din greșelile cele mai frecvente pe care studenții și masteranzii le fac în procesul de elaborare a lucrării de licență sau a disertației de masterat:

- au ales un subiect prea vast și insuficient demarcat;
- teza (sau întrebarea de cercetare) nu este formulată, iar în lipsa unui punct focal, autorul se pierde într-o masă incoerentă de date;
- sunt formulate prea multe ipoteze, fapt ce duce la pierderea punctului focal;
- lipsește o ierarhie, o distincție între ideile importante și cele de ordin secundar;
- se abordează abrupt, neintrodutiv o problemă complicată, ce ar necesita contextualizare;
- structura lucrării este haotică, nu are organizare logică și coerență;
- tratează unele subtilități înainte de a clarifica ideile de bază;
- au inclus în lucrare tot ceea ce știu despre subiect, adesea nu la locul cel mai potrivit;
- au dimensionat debalansat capitolele și subcapitolele, tratând sumar unele din

ideile de bază, dar extensiv anumite detalii;

- redau generalități obscure, fără a le exemplifica prin cazuri particulare;
- introducerea se reduce la o trecere în revistă a literaturii de specialitate, fără analize și interpretări proprii;
- au recurs la descrieri în loc de analize și sinteze;
- lipsesc argumentele și dovezile de susținere a afirmațiilor;
- au început să scrie înainte de a explora în profunzime și a stăpâni domeniul;
- au infiltrat în text opinii și observații subiective;
- rezultatele din tabele se repetă în text;
- au consemnat tabele cu rezultate fără legătură cu întrebarea de cercetare;
- argumentele principale nu sunt susținute de bibliografia potrivită;
- bibliografia (referințele) nu este de actualitate;
- au inclus la bibliografie numeroase surse doar pentru a da impresia de erudiție (sugerând că au citit mai mult decât în realitate), însă nu le utilizează pe toate;
- secțiunea concluzii (sau discuții) nu dă răspuns la întrebarea de cercetare;
- secțiunea concluzii exagerează implicațiile rezultatelor și nu menționează limitele studiului;
- stilul utilizat nu este adecvat unui studiu științific, adică textul nu este coerent și formulat clar, concis, precis;
- au folosit manierisme, adică termeni care sună bine, elegant, dar pe care fie nu îi stăpânesc, fie nu se potrivesc în context;
- au adăugat o secțiune doar pentru ca lucrarea să aibă numărul recomandat de pagini, deși conținutul secțiunii este străin de temă sau doar tangențial;
- prezentarea este neprofesională: încalcă norme gramaticale, ortografice și de punctuație; nu s-au corectat greșelile de culegere.

Utilizarea calculatorului în revizuire. Avantajele utilizării calculatorului în comparație cu scrisul de mână sunt mai evidente în etapa de revizuire. Cum făceam revizuirea textului scris de mână? Adăugam, ștergeam, tăiam, modificam astfel că în scurt timp pagina era în întregime o mazăgăleală. Curând, nu mai aveam loc de alte modificări, așa că eram nevoiți să transcriem întreg textul doar pentru a deveni lizibil, consumând timp și energie cu o operație pur mecanică. În contrast, programele de editare de texte ne permit să scriem anumite pasaje, să adăugăm noi informații, să ștergem fragmente inutile și să mutăm o parte a textului dintr-un loc în altul cu mare ușurință. Continuăm operația de revizuire lucrând la versiunea îmbunătățită a lucrării: alegem cuvinte mai potrivite, eliminăm cuvintele de prisos, divizăm frazele prea lungi, combinăm frazele acolo unde textul ni se pare sacadat... Lucru important: în timp ce efectuăm astfel de operații, textul se aranjează automat. Lucrarea rămâne mereu curată și ușor de

citit, spre deosebire de scrisul de mână, unde orice modificare face ca pagina să apară peticită și inestetică, ceea ce ne distrage atenția de la sensul mesajului. Putem să scriem două sau trei versiuni, să deschidem noi fișiere experimentând liber și apoi să utilizăm cea mai bună versiune în ciornă. Prin culoare, formă sau mărime de literă, avem posibilitatea să evidențiem pasajele cu supraexplicitări sau pe cele descriptive și să le comparăm ca proporție cu cele analitice și de interpretare. Apoi baleiem textul și mutăm fragmente din copia de rezervă în textul de bază. (Este util să deținem în același fișier două copii consecutive ale fiecărui material în lucru). Putem evidenția pe monitor fiecare frază, separând-o de cele învecinate (lăsând interval între ele) pentru a face vizibilă lungimea acesteia.

Desigur, sunt și dezavantaje dacă facem revizuirea în exclusivitate la calculator, din cauză că nu putem cuprinde cu privirea decât un fragment relativ redus din text. Alternarea lecturii pe monitor cu cea pe hârtie este o bună modalitatea de a crea perspectivă, fără a ne limita la dimensiunile ecranului. Pe pagina imprimată se văd mai ușor dezvoltarea și organizarea lucrării și putem opera modificări cu creionul. În plus, filele imprimate ne permit să comparăm mai multe pagini deodată. Putem vedea, de exemplu, cum a treia frază din primul paragraf se potrivește mai bine dacă e re poziționată la paragraful cinci. Aceasta înseamnă că integram organic ideile în lucrare, construind-o ca un întreg în care părțile sunt sudate între ele.

Aportul calculatorului se dovedește a fi benefic și prin faptul că putem evidenția cu litere sau culori diferite timpul verbelor, precum și eventuale alăturări neufonice asupra cărora urmează să revenim atunci când vom găsi soluția potrivită. Tot prin culori distincte, mai putem verifica dacă avem prea multe fraze descriptive sau construite la diateza pasivă.

O altă etapă de revizuire presupune stilizarea textului, aspect abordat în secțiunea următoare.

10. Corectura

În scrierea textelor științifice, chestiunile de ordin gramatical, deși neesențiale, transformă o disertație bună într-una foarte bună (să ne amintim zicala: mai binele este dușmanul binelui). Dat fiind scopul practic și limitat al acestei lucrări, nu vom enunța norme gramaticale, ortografice și de punctuație. În schimb, vom insista asupra unor erori întâlnite mai frecvent în scriere, convinși că scrisul se poate îmbunătăți semnificativ dacă devenim conștienți de practicile greșite și

dacă știm cum să le evităm. Bazându-ne în mare măsură pe puterea exemplurilor, vom propune și câteva soluții.

Dar să începem cu un test. Fraza următoare, formată din 19 cuvinte, conține nu mai puțin de 12 abateri de la normele gramaticale, ortografice și de punctuație.

Dute odată pe săptămână l-a cursuri de înot unde sânt, mulți deai noștrii și ei î-ți va comunica orarul

Ei bine, cu toate cele 12 greșeli, mesajul este îndeajuns de clar pentru a-l înțelege oricine. În pofida opiniei curente, greșelile de acest tip alterează în mult mai mică măsură mesajul decât greșelile de organizare și de stil (ascunse și incomparabil mai greu de identificat). La fel se întâmplă și în cazul *dubblării* sau în cel al *Ipsei* unor litere din text, adică a erorilor de culegere (sau tipografice). Atunci de ce se face atâta caz pe seama erorilor de acest gen? Nu cumva e un simplu exercițiu de pedanterie? Ei bine, nu e. Deși au o importanță secundară în comunicarea mesajului, greșelile de aplicare a normelor gramaticale, ortografice și de punctuație, precum și erorile de culegere sunt dăunătoare pentru autorul textului din cel puțin patru motive:

- deviază atenția cititorului de la ideea comunicată (și îl fac să se concentreze asupra greșelii);
- autorul este etichetat drept „incult” la prima greșeală de acest gen (chiar dacă exprimă idei valoroase, astfel că eticheta poate fi departe de adevăr. Adevărată este și reciprocă: un text banal este considerat de unii acceptabil doar în virtutea faptului că e scris „corect”);
- denotă neglijență și lene, din moment ce autorul nu s-a străduit să-și corecteze textul. (Astfel de erori, strecurate într-un curriculum vitae sau într-o scrisoare de intenție, îl pot costa pe autor slujba mult visată, pe care, de fapt, ar fi îndreptățit să o primească);
- subminează încrederea în capacitatea și competența autorului, aceasta fiind cea mai gravă consecință a scrisului cu erori superficiale. („Dacă are atâtea greșeli evidente, mai poate fi crezut autorul?”, probabil că se va întreba cititorul). „O astfel de pierdere a credibilității ar putea fi devastatoare”. [44]

Sunt acestea motive suficient de temeinice pentru a lua foarte în serios normele amintite și a efectua, să spunem așa, un control de calitate al scriiturii. După ce am trudit luni și luni de zile la elaborarea lucrării, ar fi păcat să o compromitem cu astfel de erori.

La începutul acestei secțiuni am dat un exemplu de frază ce conține 12 încălcări ale convențiilor de scriere. Potrivit normelor, ortografierea ar fi următoarea:

Du-te o dată pe săptămână la cursurile de înot, unde sunt mulți de-ai noștri și ei îți vor comunica orarul.

Celor care nu au identificat aceste erori, le-ar fi de ajutor un îndreptar ortografic și de punctuație în timpul corectării disertației.

Gramatica explică cititorului funcțiile cuvintelor și relațiile dintre ele, cu scopul de a evita confuziile în timpul lecturii. În continuare, semnalăm câteva exemple de greșeli gramaticale mai frecvente în scriere.

Acordul este unul din capitolele complicate ale gramaticii, prin urmare întâlnim numeroase greșeli de acest tip. Să luăm fraza următoare:

- 1) Majoritatea persoanelor prezente a fost pasivă. (greșit)
- 2) Majoritatea persoanelor prezente au fost pasive. (corect)

Alt exemplu în care se greșește deseori:

- 1) Televiziunea și radioul public (greșit)
- 2) Televiziunea și radioul publice (corect)

Alt tip de acord dificil îl ilustrăm cu exemplele următoare:

- 1) Polițiștii au verificat produse ale căror valoare depășește 10 lei. (greșit)
- 2) Polițiștii au verificat produse a căror valoare depășește 10 lei. (corect)

sau

- 1) Conducerea primăriei se îngrijește de condițiile de învățatură a celor 600 de elevi din comună. (greșit)
- 2) Conducerea primăriei se îngrijește de condițiile de învățatură ale celor 600 de elevi din comună. (corect)

În numeroase articole din presă, acordul la genitiv se face cu „a” în toate cele patru cazuri enumerate mai jos, deși numai în primul caz e corect.

- 1) Bună cunoscătoare a limbii române.
- 2) Bun cunoscător al limbii române.
- 3) Bune cunoscătoare ale limbii române.
- 4) Buni cunoscători ai limbii române.

Timpul. Este important să alegem un timp (trecut, prezent sau viitor) potrivit pentru verbele din lucrare, iar apoi să fim consecvenți și să evităm pendularea de la un timp la altul.

Pluralul. Există unele cuvinte (cum ar fi maiștri, membri, parametri, miniștri, maeștri), în care nu ne putem baza pe acustică la scrierea pluralului cu sau fără articol hotărât. De pildă, dacă avem de scris propoziția: „Ieri, miniștrii s-au întrunit în ședință”, nu putem identifica după auz forma articulată a pluralului miniștri. Soluția în acest caz este să recurgem la substituția cu un termen de gen feminin: secretară, de exemplu. Astfel, textul de mai sus va deveni: „Ieri,

secretarele s-au întrunit în ședință”. De astă dată, forma articulată – secretarele – în contrast cu pluralul nearticulat – secretare – se percepe auditiv, de unde deducem că forma corectă este miniștrii, nu miniștri.

Tot în legătură cu pluralul, să reținem următoarea formulă mnemotehnică: noștri, voștri, cine-or fi/ se scriu cu un singur i.

Conjugări: forma corectă este mi-ar plăcea, deși deseori auzim spunând mi-ar place. (Forma la infinitiv este a plăcea, nu a place).

Ortografia. Profesorii experimentați (care predau gramatica în context) utilizează eficient felurite fraze sau versuri memorabile (tot un fel de formule mnemotehnice). Iată un astfel de exemplu: Dusu-mi-s-a Viorel/ Învârti-s-ar firea-n el/ Dusu-s-a și s-a tot dus. De fapt, aici este vorba de o schimbare a topicii obișnuite: Viorel mi s-a dus etc. Oricum, trecerea acestui test simplu este un indiciu al gradului de stăpânire a normelor ortografice. Un alt exemplu: la întrebarea unui elev cum se scrie corect, dute sau du-te, profesorul i-a răspuns simplu: te du, după care în mintea elevului totul a devenit clar.

Aceeași eficiență în predare se obține și prin utilizarea de exemple contrastante precum: mie mi-e indiferent; s-au dus sau nu? l-a condus la școală; să-i duci și pe ai săi; ai fost la el pentru a-i explica?

Alt gen de greșeli ține de noile norme ortografice, între care și scrierea cu î și â în cuvintele compuse, cum ar fi de pildă bineînțeles, nu bineânțeles, reîncepe, nu reâncepe, întrucât cuvintele de bază sunt înțeles și începe. Cuvântul sunt (nu sânt) este o excepție.

Punctuația este unul dintre instrumentele indispensabile de scriere ce schimbă uneori fundamental înțelesul frazei și ne semnalează modul în care trebuie să interpretăm textul.

Virgula separă cuvinte, propoziții sau fraze, pentru a evita confuziile și ne semnalează o scurtă pauză. Nu se pune niciodată între subiect și predicat, dar nu trebuie să lipsească din construcțiile alternative (de exemplu: dacă..., atunci...), altfel se creează ambiguități sau poate avea loc chiar inversarea sensului frazei. Când suntem în dilemă în ceea ce privește necesitatea unei virgule, mai bine să nu o punem.

Anumite exemple (chiar imaginare) învățate în primii ani de școală se țin minte uneori toată viața și prin ele conștientizăm însemnătatea punctuației. Iată un astfel de exemplu în care virgula l-ar fi costat pe un om viața din cauză că secretarul lui Napoleon a plasat-o greșit într-o rezoluție, inversând în acest fel sensul frazei. Astfel, în loc să scrie corect, așa cum împăratul îi dictase: Să se ierte,

nu se poate să se condamne la moarte, el a scris același text, dar a schimbat poziția virgulei: Să se ierte nu se poate, să se condamne la moarte. Această greșeală a inversat sensul frazei, ducând la un deznodământ tragic.

Alt caz de inversare a sensului rezultă din acest dialog:

- Ai de gând să nu pleci azi la cursuri?
- Nu o să plec. (1) sau
- Nu, o să plec. (2)

Observăm că variantele (1) și (2) de răspuns au semnificații opuse, așadar virgula are un rol esențial.

Erori de culegere (sau de tastare). Chiar și persoanele cu practică îndelungată în utilizarea tastaturii calculatorului pot comite greșeli de culegere. Acest gen de erori se concretizează în cuvinte cu litere în minus sau în plus, aspecte care provoacă iritarea cititorului și denotă superficialitate din partea autorului. O metodă eficientă de a identifica acest tip de erori este de a citi textul de la sfârșit spre început, cuvânt după cuvânt. În acest fel ne concentrăm exclusiv asupra fiecărui cuvânt în parte, evitând devierea atenției spre sensul frazei.

Unii se bazează pe programe de calculator în corectarea erorilor gramaticale. O astfel de operație nu poate fi lăsată în seama calculatorului, eficientă fiind doar verificarea noastră. Totuși, calculatorul ne poate ajuta la corectură prin mărirea exagerată a caracterelor (provizoriu, doar pe durata acestui proces), fapt ce înlesnește depistarea unor erori, mai ales pe cele de culegere, care devin mai vizibile. În acest fel evităm și obișnuința ochiului cu un anumit format de text ce conține erori nesensizate.

În concluzie, chiar dacă normele de scriere sunt de fapt convenții și se schimbă din timp în timp, acest aspect nu le diminuează importanța. Noi scriem pentru contemporani, iar dacă încălcăm convențiile și scriem cu erori, cititorul își petrece timpul corectând scrisul în loc să se concentreze asupra conținutului. Deși organizarea logică a textului, claritatea, acuratețea, originalitatea, valoarea ideilor și argumentația sunt cele mai importante elemente în scriere, e bine să lăsăm timp suficient pentru a corecta și finisa textul. Dacă tot am depus mari eforturi de elaborare a lucrării până în acest punct, ar fi păcat ca din cauza unor cusururi minore să deviem atenția de la sensul frazei, să fim catalogați „inculți” sau „neglijenți” și să ne pierdem în acest fel credibilitatea în fața cititorului. Să ținem seama și de faptul că, în cultura noastră, ortografia poartă marca statusului social al persoanei.

III OPERAȚIUNI CONSECUTIVE ELABORĂRII

11. Elemente de tehnoredactare

În afară de problemele de conținut, de care ne-am ocupat până acum, importantă este și grafica disertației. În acest scop, sunt necesare câteva operații, numite îndeobște de tehnoredactare, adică de așezare a textului în pagină. În principiu, disertația este caracterizată de sobrietate nu doar în limbaj, ci și în expresie grafică, astfel că se vor utiliza formate standard.

Programele de calculator ne ajută pe tot itinerarul elaborării lucrării și în mod deosebit în ceea ce privește grafica. Astfel, programele de editare ne permit orice așezare în pagină a textului. Partea activă (scrisă) a paginii poate avea dimensiunile dorite, iar titlurile sau subtitlurile (intertitlurile) pot fi poziționate central sau la început de rând. Totodată, rândurile pot fi aliniat la ambele capete (aliniere forțată), sau doar la cel din stânga.

Pentru chestiunile specifice de grafică, cel mai nimerit lucru ar fi să începem prin a verifica dacă în facultate există un ghid care ne-ar putea călăuzi. Față de sugestiile pe care le facem în rândurile următoare, prioritate au uzanțele din fiecare universitate.

În țările anglofone există așa-zise manuale de stil (de fapt, norme de redactare și tehnoredactare), a căror utilizare reprezintă un scut defensiv împotriva unui eventual examinator care ar putea critica disertația din punct de vedere al manierelor grafice. Cele mai cunoscute manuale de stil sunt intitulate American Psychological Association (APA), Modern Language Association (MLA) și Turabian (sau Chicago).

ată câteva recomandări privind tehnoredactarea.

Pregătirea materialelor. Hârtia utilizată trebuie să fie albă, de bună calitate și cu dimensiuni standard (A4 – 297 x 210 mm). Întreaga lucrare se scrie pe hârtie de aceeași nuanță și calitate (din același pachet). Copiile trebuie să fie curate, nepătate și fără corecturi (nici din cele făcute cu fluid de corectare). Filele de dimensiuni mari (pentru hărți, planșe, grafice, diagrame), vor fi reduse ori de câte ori e posibil, pentru a se potrivi cu mărimea standard. Când aceasta nu e posibil, foile mai mari se împăturesc lăsând o margine de legare de cel puțin 50 mm în stânga. Muchiile exterioare ale foilor împăturate trebuie să cadă cu 10 mm în interior față de marginea filei pe orizontală. Împăturirea se face cu grijă pentru a nu rămâne la urmă foi neîmpăturate care vor fi tăiate în bucăți la tăierea marginilor în vederea legării. În ceea ce privește fotografiile, copii de calitate se

obțin cu ajutorul unui aparat foto digital sau utilizând un scanner.

Imprimarea. Filele disertației se imprimă pe o singură parte, iar o imprimantă laser asigură o bună calitate a lucrării, cu un contrast consistent pe cuprinsul întregului document. Dacă pe parcursul redactării, pentru a distinge textul nostru de extrase sau parafraze, utilizarea a două sau a mai multor culori e chiar recomandabilă, textul versiunii finale va avea o singură culoare – neagră. Imprimarea policromă nu e recomandată întrucât la fotocopiere sau microfișare culorile apar ca umbre cenușii. În cazul desenelor, este preferabilă utilizarea de linii punctate sau întrerupte, eventual de grosimi diferite, pentru distingerea diferențelor.

Spațierea. De obicei, textul se spațiază la un rând și jumătate, dacă instrucțiunile universității nu prevăd altfel. Se mai practică și spațierea la două rânduri, dar, la această distanță, cuvintele par pulverizate, iar aspectul paginii este mai puțin estetic. Nerecomandată este și scrierea la un rând a textului principal, îngreunând lectura din cauză că literele din rândul de jos pot începe să le atingă pe cele din rândul de sus, iar ochiul trebuie să facă un efort mai mare pentru a distinge formele. Excepție fac citatele lungi, care se scriu la distanță de un rând și nu se închid în ghilimele. Alt tip de spațiere se referă la marcarea paragrafelor, care se separă de textul precedent și următor prin câte un rând liber. La fel, titlurile și subtitlurile se separă de text cu un rând liber înainte și altul după.

Să mai adăugăm aici că fiecare capitol va începe pe o pagină nouă.

Marginile au rolul de a direcționa privirea spre centrul paginii. În general, lăsăm 20 mm pe laturile de sus, dreapta și jos. Pentru legare, e necesar să lăsăm 30 mm în stânga. Un alt rol al marginii de jos este de a integra un eventual rând răzleț, chiar dacă spațiul rămas se va micșora.

Alinierea e necesară la marginea stângă, cea dreaptă poate fi nealiniată, întrucât forma zimțată face mai ușoară găsirea rândului următor. Instrucțiunile unor facultăți prevăd alinierea forțată (justify) stânga și dreapta.

Titlurile se centrează în pagină (pe orizontală), în schimb textul nu.

Fragmentarea inestetică a textului. Există două situații tipice de fragmentare ce dau un aspect inestetic al textului: când avem un rând răzleț la început sau la sfârșit de pagină, precum și în cazul continuării pe pagina următoare a unor tabele, situații ce trebuie evitate. Astfel, când paragraful se sfârșește la începutul paginii următoare, trebuie să aibă cel puțin două rânduri de text, căci pot apărea

pagini cu ultimul și singurul rând al paragrafului în partea de sus, ca o continuare a textului din pagina precedentă. O astfel de situație se evită ușor, continuând rândul răzleț pe partea de jos, a paginii precedente, spațiul permițând acest lucru. Se pot trece chiar două rânduri în spațiul de 20 mm din partea de jos a paginii, pentru a evita astfel de situații inestetice.

În altă ipostază similară, un rând la început de paragraf poate apărea singur la sfârșitul unei pagini. În aceste condiții, paragraful va începe în partea de sus a paginii următoare (chiar dacă spațiul alb al marginii de jos devine mai mare). De asemenea, intertitlurile din partea de jos a paginii trebuie să aibă minimum două rânduri de text sub ele. Dacă un titlu sau un subtitlu (intertitlu) rămâne singur (răzleț) în partea de jos a paginii (și în cazul că e urmat de un singur rând de text), se trece pe pagina următoare, chiar dacă spațiul rămas e ceva mai mare decât de obicei.

Și tablele trebuie să fie astfel aranjate încât să intre pe o singură pagină, fără continuare în pagina următoare. La fel se procedează și în cazul unei note bibliografice, evitându-se fragmentarea ei prin continuarea pe pagina următoare. Există și comenzi de calculator care simplifică aceste operații în sensul că putem mări sau micșora aproape insesizabil distanța dintre rânduri (în programul Quark Xpress, de exemplu).

O fragmentare inestetică poate avea loc și la titluri (sau subtitluri) atunci când se scriu pe două sau mai multe rânduri.

Exemple:

Alcătuirea planului, organizarea și
structurarea materialului

(greșit)

Alcătuirea planului,
organizarea și structurarea materialului

(corect)

În principiu, e bine ca fragmentul de pe un rând al titlului să aibă înțeles propriu, iar rândul să nu se sfârșească cu o prepoziție sau conjuncție.

Numerotarea paginilor. Întocmirea cuprinsului (tabla de materii) e bine să fie lăsată la urmă deoarece necesită o confruntare cu paginația din text. În lucrările clasice, tabla de materii este prevăzută cu titlurile capitolelor sau ale secțiunilor aliniată la stânga, iar numărul paginii cu care începe acel capitol este aliniat la dreapta, intervalul dintre ele fiind completat cu o linie punctată. În lucrările de dată mai recentă, numărul de pagină se trece la un interval de două spații albe urmat de o linie oblică (slash) după titlul de capitol sau secțiune (sistem adoptat și în prezenta lucrare).

Toate paginile trebuie numerotate, deși nu toate numerele de pagini sunt afișate. Paginile care preced textul principal (secțiunea preliminară: cuprins, prefață, rezumat, mulțumiri etc.) se numerotează cu cifre romane mici (ii, iii, iv, v etc.), foaia de titlu conținând ca i, dar numărul rămânând neafișat. La toate paginile care urmează se folosesc cifre arabe (1, 2, 3 etc.), numerotându-le consecutiv până la sfârșit. Numărul fiecărei pagini de text se plasează în aceeași poziție la toate paginile astfel încât să permită tăierea marginilor la legare. Unii recomandă plasarea numărului de pagină în colțul din dreapta sus, aliniat cu marginea din dreapta cu un minimum de loc liber de 10 mm de la marginea de sus a paginii. O metodă acceptată pentru poziționare este plasarea numerelor de pagină centrate la cel puțin 10 mm de marginea de jos.

Mărimea și tipul de literă (fontul). Textul principal se scrie cu caractere de mărime 12 (puncte tipografice), confortabile pentru citit în situația celor mai mulți oameni. Excepție fac citatele mai lungi, și notele de subsol (infrapaginale), care se imprimă cu caractere de mărime 10. Titlurile și subtitlurile se scriu cu litere ceva mai mari (14 până la 18), dimensiunea având și rol de evidențiere și de accentuare a importanței. Sensibil mai mari (36 - 48) sunt literele utilizate pe foaia de titlu cât și pe coperta lucrării.

În ceea ce privește tipul de literă, există fonturi sobre: Times New Roman, Time, Rom Galliard ș.a., precum și fonturi excentrice: san-serif. Sobrietatea ce caracterizează disertația nu lasă loc pentru experimentarea unor fonturi extravagante, cu funcție decorativă. Astfel de fonturi trebuie evitate; ele nu îmbunătățesc lucrarea, ci distrag atenția cititorului de la problemele de conținut. Așadar, același tip de caractere (fonturi) trebuie utilizat la tot textul principal.

Excepție de la această regulă fac situațiile în care sunt necesare evidențieri în text. Atunci folosim caractere cursive (italice). Evidențierile prin subliniere, precum și prin caractere aldine, adică îngroșate (bold), au un efect de supraaccentuare, motiv pentru care se folosesc doar la titluri. Un efect similar au și caracterele MAJUSCULE, în plus, sunt mai greu de citit, deoarece își pierd forma și devin un bloc.

Paragraful începe după un rând despărțitor față de textul care îl precede, rolul său fiind de a ne încuraja să parcurgem mai ușor acea porțiune de text, comparativ cu un bloc compact, de o pagină. Un text de una-două pagini fără rânduri libere pare înghesuit, fapt ce creează o opinie negativă cititorului.

Alineatele se evidențiază printr-un spațiu liber (mai în interior) de circa un centimetru la începutul primului rând. Tastatura calculatorului este prevăzută

cu o tastă specială (tab) care marchează alineatul.

Excepție fac citatele lungi, care se scriu separat, cu un rând liber înainte și altul după citat, cu dublă spațiere față de marginea din stânga a colii de hârtie și cu caractere mai mici (de 10 puncte). În acest caz, citatele nu necesită închiderea în ghilimele.

Graficele, schemele și diagramele prezintă informația din text sub formă vizuală mai accesibilă și vor fi desenate special pentru lucrarea de licență. E bine ca fiecare figură să fie cât mai autonomă posibil, adică să aibă atât titlu, cât și explicații, întrucât atrage atenția și celor ce doar răsfoiesc, nu citesc lucrarea. De aceea, în partea de jos se adaugă o succintă legendă, pentru a-l ajuta pe cititor să interpreteze figura fără a fi citit textul. Tabelele, ecuațiile și semnele distinctive utilizate în planșe și grafice ar trebui culese la calculator. La desenarea planșelor, se utilizează instrumente potrivite pentru a ne asigura că au claritate adecvată și contrast.

Legarea lucrării se face în tipografie, unde sunt compartimente specializate, asigurând un aspect estetic al lucrării finalizate. Numărul de exemplare este cel stabilit de facultate (de obicei trei exemplare, din care unul pentru autor).

Foaia de titlu este un element tehnic cu următorul conținut:

1. Denumirea universității, a facultății și a catedrei
2. Titlul (și subtitlul)
3. Nivelul de susținere (licență sau masterat)
4. Prenumele și numele candidatului
5. Prenumele, numele și gradul didactic al conducătorului științific (dar care nu se menționează pe copertă).
6. Anul susținerii lucrării

(Reproducem un exemplu de foaie de titlu în Anexa 2)

Notă. Conținutul și forma foii de titlu și a copertei diferă de la o universitate la alta, astfel că necesită consultarea unor eventuale instrucțiuni sau a unui model de lucrare elaborată în anul precedent.

Plasarea potrivită a paginilor. Exemplarele disertației trebuie să includă următoarele componente în ordinea enumerată:

1. Coperta
2. Filă albă la început
3. Foaia de titlu (coperta interioară)
4. Tabla de materii (cuprinsul)

5. Mulțumiri (prefață sau cuvânt înainte) – opțional
6. Rezumat (150 de cuvinte pentru teza de masterat)
7. Lista tabelelor
8. Lista figurilor
9. Glosar (terminologie) – opțional
10. Textul propriu-zis
11. Referințe (bibliografie)
12. Anexe (note, tabele, chestionare...)
13. Filă albă la sfârșit
14. Coperta

12. Susținerea lucrării

Aflați în pragul susținerii lucrării, absolvenții își pun numeroase și inevitabile întrebări privind modul în care va decurge acest proces. Sunt întrebări de natură să le provoace anxietate, lucru firesc, de altfel. Pentru a asigura reușita, prezentarea disertației – fie ea citită sau expusă liber – nu trebuie să fie o improvizație. Și la susținere este necesară o pregătire la fel de minuțioasă precum la elaborarea lucrării însăși, dacă autorul dorește ca efectul să fie cel scontat: informarea și convingerea auditorilor săi.

Pe de altă parte, în stresul creat de expunere, studentului îi este ușor să uite că el „este unul din cei mai familiarizați cu aceste informații.” [27] Nu e nicio exagerare să spunem că, pe segmentul îngust al subiectului său, studentul este pregătit la nivelul profesorilor din comisie și are motive temeinice să fie încrezător în forțele proprii; el este expert în acel proiect restrâns. Așadar, dacă a lucrat serios, atunci studentul nu are motive să fie îngrijorat de susținere.

Nu există un model unic de prezentare a disertației. Ideal ar fi ca susținerea să se desfășoare ca o conversație despre calitățile și minusurile lucrării, asemenea unui simpozion profesional [17] și nicidecum ca o competiție pe care studentul vrea s-o câștige, în timp ce examinatorii inventează întrebări care de care mai încuietoare. Crearea unei atmosfere de seminar ar avea ca rezultat un valoros schimb de idei între student și profesori. În practică însă nu prea e vorba de o conversație amicală; membrii comisiei sunt în general critici, iar studentului i se adresează adesea întrebări provocatoare. De aceea este nevoie ca studentul să facă eforturi și să-și rezerve timp suficient pentru pregătirea susținerii. O temeinică prezentare adaugă și un plus de valoare lucrării.

Să mai avem în vedere că nu numai conținutul contează, ci și tehnicile de elaborare a lucrării. Unul din rosturile realizării disertației este de a demonstra

că studentul este inițiat și stăpânește regulile academice de elaborare a unei lucrări științifice. Prin urmare, acesta este un criteriu major de evaluare a lucrării.

Pregătirea pentru susținere. Elizabeth Augustina Reyes [27] face distincție între o pregătire de ordin psihologic (a te cunoaște pe tine însuși, a ști la ce să te aștepti, a-ți cunoaște comisia) și o pregătire de ordin logistic (redactarea unui text de prezentare, eventual și realizarea unor planșe, pregătirea aparatului de proiecție).

Componenta psihologică a pregătirii. Pentru a se familiariza cu atmosfera specifică acestui examen, Joseph S. Levin [17] îi recomandă studentului să se pregătească în primul rând prin a fi prezent la câteva susțineri înainte de a-i veni rândul. Asistând la astfel de întâlniri, studentul poate urmări ce strategii folosesc ceilalți colegi pentru a se menține relaxați și cum interacționează ei cu profesorii, precum și ce anume ar trebui să evite. Altă modalitate este de a se informa de la absolvenți care au trecut prin această experiență.

Profesorul Nicolae Jurcău [16 - pp. 35-39] enumeră o serie de factori de ordin psihologic care concură la reușita susținerii disertației. Vocea, ținuta, orientarea privirii și multe alte aspecte sunt importante, dar sunt dificil de schimbat și influențat deoarece țin de firea și trăsăturile temperamentale ale fiecărei persoane. Recurgând la procedee actoricești, cu care studentul nu este familiarizat, apare riscul de a deveni nenatural și chiar de a cădea în ridicol. În ultimă instanță, susținerea lucrării nu e un spectacol, iar ceea ce contează cu adevărat este substanța și nu forma discursului.

Cu toate acestea, un minimum de pregătire se impune, ca la orice alt examen, de altfel. În ceea ce privește aspectul fizic, se recomandă o vestimentație îngrijită, discretă, deoarece ținuta decentă transmite un mesaj subconștient și contribuie la percepția credibilității studentului. Pentru a afișa o atitudine firească, naturală, nu e necesar să depunem mare efort. De pildă, ar fi de dorit să facem o expunere orală, dar chiar dacă citim textul, să evităm impresia dezagreabilă de recitare în susținerea disertației. Dimpotrivă, după Anca Gheorghiu, studentul trebuie să dea impresia că improvizează. [11]

Anticiparea întrebărilor. Poate că cel mai important punct din pregătirea psihologică a candidatului este încercarea de anticipare a întrebărilor membrilor comisiei. În acest scop este necesar să cunoaștem componența comisiei.

Examinatorii, la momentul susținerii disertației, parcurg de obicei lista referințelor pentru a se convinge că studentul nu a omis un autor de primă mână din literatura de specialitate. De asemenea, în cazul în care examinatorii au lucrări publicate în domeniul abordat, sau în domenii conexe, probabil că vor urmări

dacă ei au fost menționați în lista bibliografică. În afară de acest aspect, lectura lucrărilor celor din comisie constituie un important indiciu al tipului de întrebări ce ar putea fi adresate studentului. Prin urmare, sunt două motive temeinice pentru a fi lecturate și referențiate și lucrările profesorilor examinatori.

Am putea solicita conducătorului științific să anticipeze unele întrebări care se formulează cu acest prilej, sau am putea face chiar noi o încercare de acest fel, pregătind și răspunsurile corespunzătoare.

Iată câteva astfel de întrebări tipice care se formulează cu acest prilej:

- de ce ți-ai ales acest subiect?
- care ar fi trei idei mai importante ce se desprind din lucrare?
- ce ai adus nou în lucrare, care este aportul tău?
- ce lipsuri ai constatat la trecerea în revistă a literaturii de specialitate?
- care sunt cei mai importanți autori care au tratat subiectul, respectiv cele mai importante lucrări?
- dacă ar fi să-ți extinzi proiectul de absolvire, cum ai proceda?
- care ar fi punctele tari ale lucrării? Dar punctele slabe?
- ce modificări ai aduce lucrării dacă ar fi să scrii din nou despre același subiect?
- ce altă temă de cercetare sugerezi în urma întocmirii lucrării?

În niciun caz, studentul nu trebuie să ocolească răspunsul la întrebare; dacă nu o înțelege, mai bine să solicite precizări suplimentare sau repetarea întrebării decât să dea un răspuns eronat. Mai mult, chiar dacă întrebarea ni se pare simplă, nu e bine să o tratăm expeditiv.

Pregătirea logistică. În primul rând să studiem configurația sălii în care vom susține lucrarea, să stabilim locul potrivit pentru planșe, aparate, să verificăm modul de funcționare a aparatului de proiecție (dacă e cazul). Pentru a evita eventuale surprize neplăcute, ne prinde bine să facem chiar o simulare prealabilă a susținerii utilizând aparatura. (Pentru orice eventualitate, nu strică să avem un aparat de rezervă).

În al doilea rând, este util să întocmim un desfășurător, în care să marcăm etapele de parcurs și timpul necesar pentru fiecare, în funcție de durata totală a susținerii. Este nevoie să ne cronometrăm, pentru a ne încadra în durata alocată. Nimic mai neplăcut decât rularea în mare viteză a slide-urilor spre sfârșitul expunerii.

În al treilea rând, Joseph S. Levin [17] recomandă ca susținerea să fie un efort de echipă – student și profesor coordonator – deoarece o eventuală nereușită îl va stânjeni și pe profesor. Prin urmare, ar fi utilă o întâlnire prealabilă și o discuție privind strategia de susținere, studentul urmând să identifice posibile probleme care s-ar putea ivi, precum și modalitatea optimă de abordare.

Textul de susținere a lucrării necesită o pregătire atentă și minuțioasă, și este bine să fie imprimat. Având în vedere însemnătatea lui în reușita acțiunii, studentul nu ar trebui să facă economie de efort la acest capitol. (Winston Churchil spunea că fiecare minut din discursurile sale a necesitat o oră de pregătire). Să nu uităm însă că timpul de expunere este extrem de limitat, prin urmare, concizia textului care stă la baza prezentării orale devine un imperativ. Iată de ce trebuie să rezistăm tentației de a demonstra bogăția de cunoștințe de care dispunem, copleșind în acest fel comisia cu o avalanșă de date. Pentru ca o lucrare de 60 de pagini să fie condensată într-un rezumat de circa două-trei pagini, fără a pierde esențialul, e nevoie să supunem materialul unei selecții severe, în care nu este loc pentru detalii și prezentări factologice.

Chiar dacă avem textul rezumat în față, este de preferat o expunere orală, deoarece cuvântul rostit are o forță de convingere mai mare decât cel scris. Scopul acestei expuneri este să capteze și să mențină interesul și atenția comisiei asupra obiectivelor urmărite în lucrare, precum și asupra motivelor pentru care studentul a selectat o anumită problemă. Astfel, examinatorii vor fi ajutați să urmărească fidel și nemijlocit firul roșu al lucrării, înlănțuirea logică a ideilor cuprinse în ea. Autorul trebuie să dea ascultătorilor posibilitatea să îmbrățișeze dintr-o privire întreaga arie a lucrării sale, după care să-i îndrume către câteva puncte de maxim interes. [16 – p. 35]

Primul punct, într-adevăr de maxim interes, „nucleul tare” al disertației este teza (sau întrebarea de cercetare). Formulată într-o singură frază și repetată cuvânt după cuvânt, teza asigură studentului o susținere inatacabilă față de eventuale obiecții la lucrare.

Al doilea punct de interes capital îl reprezintă contribuția studentului la conținutul lucrării, adică ideile proprii cu care el dezvoltă și completează dezbaterile din literatura de specialitate. Să punem în lumină valoarea adăugată de noi, oricât de modestă ni s-ar părea. Întreaga expunere trebuie să fie centrată pe elementele de noutate aduse de student și să fie de așa manieră organizată încât să le pună în valoare și să nu dea membrilor comisiei prilejul să-l întrebe pe autor: „care a fost contribuția ta la tratarea subiectului?” Cel mai eficient mod de evidențiere a aportului propriu studentul îl va face prin verbe dinamice cum ar fi: am integrat..., am comparat..., am tradus..., am demonstrat..., am dovedit..., am infirmat..., am semnalat..., am optimizat, am construit, am proiectat, am analizat..., am sintetizat..., am corelat..., am adaptat..., am exemplificat..., am ajuns la concluzia...

În această prezentare laconică ar trebui subliniată și importanța practică a problemei abordate și concluziile la care s-a ajuns. [40]

Tot aici e un moment potrivit să aducem în atenție obstacolele întâmpinate

pe parcursul elaborării, precum și câteva aprecieri sincere despre ceea ce considerăm că ar fi punctele tari și slabe ale lucrării. Menționarea punctelor slabe ale proiectului are menirea de a dezarma criticii.

Din experiența sa personală, Joseph S. Levin [17] recomandă o modalitate interesantă și eficientă de susținere a disertației, și anume de „organizare a susținerii ca o prezentare educativă”, după cum o numește el. Iată, pe scurt, ce sfaturi ne dă profesorul. Studentul începe prin a realiza un număr de planșe pe care le postează succesiv pe pereții sălii. Fiecare planșă conține cuvinte cheie din diferite secțiuni ale studiului: informații despre organizare, întrebări, metodologie, constatări și în fine, concluzii și implicații. Afișând din timp aceste planșe, studentul este relaxat în timpul prezentării și le folosește ca și cum ar fi o hartă rutieră indicând destinația. Nu contează cât de emoționat ești, căci afișele însele te vor ghida pe parcursul prezentării. [17]

Textul este inscripționat cu marcatoare negre, iar notele suplimentare, cu caractere foarte mici, sunt scrise cu un creion (așa că cei din comisie nu le observă). Utilizarea aparatului de proiecție este mai puțin eficientă întrucât imaginea dispare la trecerea la următorul diapozitiv sau slide, în schimb, afișele rămân și focalizează atenția membrilor comisiei. Urmând această prezentare astfel organizată, examinatorii „încep să pună întrebări, dar, cum ne putem aștepta, întrebările urmează parcursul planșelor și întreaga discuție continuă în manieră ordonată”, precizează profesorul Levin. [17]

Pentru multe subiecte e potrivită prezentarea de slide-uri în program Power point (de obicei nu mai multe de zece). Avantajul acestui procedeu constă în concentrarea mai ușoară a atenției privitorilor. Punctând o listă de idei sau diagrame, reducem timpul necesar pentru explicațiile din textul de susținere. La textul de pe slide, să utilizăm un corp de literă care poate fi citit de la 7-8 metri, iar textul să fie cât mai aerat (neînghesuit).

Pe oricare din cele două procedee l-am adopta, pe parcursul expunerii, să avem în vedere unele repetări deliberate ale tezei și ale cuvintelor cheie. Să mai avem în vedere ca textul expunerii să fie conceput asemenea unui paragraf: la început, autorul comunică ce va urma, iar la sfârșit rezumă punctele principale.

Încheierea (numită și perorație) este un bun prilej de a repeta punctele principale, subliniind încă o dată importanța contribuției autorului, stadiul problemei la sfârșitul lucrării și direcțiile în care cercetarea se dezvoltă mai departe. [13 – p. 37]

Ca o recomandare practică în ceea ce privește expunerea, am putea învăța observându-i pe alții. Să încercăm să imităm un discurs agreabil și în același timp să evităm ceea ce ne displace la alți vorbitori.

Reacția față de eventuale critici. Studentul să nu uite că susținerea lucrării reprezintă, pentru ideile sale, „formate în incubatorul călduț al gândurilor proprii” [37], un prim contact cu aerul rece al evaluării. Gradul de rezistență al acestor idei la proba confruntării cu evaluatorii se vede. Rolul comisiei este de a evalua cât mai exact lucrarea, în care scop examinatorii citesc cu predilecție concluziile și referințele, pentru a-și forma o primă impresie asupra calității disertației. Tot în scop de evaluare, ei pot pune și întrebări provocatoare, decupate din oricare capitol al proiectului.

Adesea, aprecierile membrilor comisiei sunt critice, fapt ce nu ar trebui să-l descumpănească pe candidat. Am putea percepe critica nu ca ofensă, ci ca oportunitate: un bun prilej de a învăța ceva, de a deveni mai toleranți la frustrări, de a ne maturiza. Să considerăm fiecare remarcă critică drept o sugestie pozitivă. (De fapt, critica e mai folositoare decât lauda; puține lucruri avem de învățat din laude). Nu întâmplător, autorii unui studiu important îi sfătuiesc pe studenți ca, în cazul în care li s-ar adresa o critică aspră privind disertația, să nu contracareze atacul, întrucât nicio lucrare nu e perfectă. Toate lucrările au fisuri sau slăbiciuni, iar critica este o parte a întreprinderii academice. “Acceptă cu eleganță critica și învață din ea. Chiar dacă este o critică incorectă, menține-ți încrederea și fii bine dispus” [39] este sfatul autorilor.

Pentru o atitudine moderată și receptivitate la observații critice pledează și Joseph S. Levine.

Membrii comisiei pot aduce o nouă perspectivă și ar putea avea foarte bune idei de împărtășit. Probabil că cea mai bună modalitate este să spui ceva de felul: „Mulțumesc mult pentru ideea dumneavoastră. O voi lua cu seriozitate în considerare”. Deci, trebuie să dezamorsezi o situație potențial explozivă, fără a fi puși la colț nici membrii comisiei și nici tu.
[17]

Ca să nu lăsăm impresia că pledăm pentru o atitudine de umilință – în definitiv, studentul pretinde un drept ce i se cuvine – vom arăta că Olin Shivers optează pentru o reacție mai fermă:

Dacă profesorii din comisie vin cu cereri nerezonabile, vei fi în măsură să le spui: a) Teza mea, așa cum e enunțată, înseamnă un avans serios în domeniu; b) Mi-am susținut teza. Aceasta este tot ce trebuie să fac pentru a absolvi; întrebarea dumneavoastră este dincolo de acest prag. [29]

Sumar. Este important ca studentul:

- să fie prezent la câteva susțineri înainte de a-i veni rândul, pentru a beneficia de experiența altora pe această temă;

- să elaboreze un text special destinat susținerii;
- să întocmească un desfășurător și să cronometreze durata fiecărei etape de susținere;
- să încerce să anticipeze întrebările membrilor comisiei;
- să ia în considerare posibilitatea realizării și afișării unor planșe în sala de examen;
- să nu devieze de la ideea de bază – teza sau întrebarea de cercetare;
- să pună accentul pe aportul personal, pe valoarea adăugată în procesul de elaborare;
- să organizeze susținerea ca efort de echipă, între student și îndrumător.

Valorificarea lucrării

Una din cerințele de bază ale activității științifice este ca rezultatele cercetării – ceea ce s-a imaginat, inventat, detectat, perfecționat, măsurat – să fie comunicate colegilor de breaslă, adică să fie făcute publice, să intre în circuitul științific. Același lucru este valabil și în cazul disciplinelor umaniste, când se aduc argumente și dovezi în sprijinul unor noi idei. Fără un schimb permanent de idei și o diseminare a informațiilor, știința și cultura nu se pot dezvolta. De aici rezultă și statutul de scriitor al cercetătorului și al omului de știință și cultură. În urma publicării, rezultatele și concluziile studiilor realizate vor stimula în continuare noi descoperiri. Altfel spus, numai prin publicare demersul științific se poate spune că este finalizat. Dacă acest lucru nu se întâmplă, cercetătorul riscă să-i fie ignorate realizările, oricât de valoroase ar fi ele.

Toate aceste constatări sunt valabile și în cazul lucrărilor de licență. Ce folos că studenții investesc un volum mare de muncă, dacă lucrările lor zac în depozitele universităților, fără a fi cunoscute de cei interesați? O soluție mai puțin costisitoare ar fi publicarea tuturor lucrărilor de diplomă pe Internet. Am amintit că obligativitatea publicării pe Internet a disertațiilor ar fi de natură să limiteze plagiatul, numeroși ochi fiind ațintiți asupra textului postat pe net. Dar avantajele nu s-ar limita aici; disertațiile ar constitui surse de idei și modele pentru următoarele generații de studenți. Poate că unele dintre ele ar constitui contra-exemple.

Ulterior momentului absolvirii, studentul ar putea reflecta la posibilitatea publicării unei serii de articole, comunicări științifice și chiar a disertației în volum. În acest scop, urmează ca autorul să continue distilarea conținutului lucrării. În această perspectivă, Joseph S. Levine ne recomandă să înregistrăm susținerea, inclusiv comentariile membrilor comisiei, folosind un reportofon.

Planșele împreună cu banda pot fi de mare folos într-o eventuală revizuire a cercetării în următorii ani. [...] Capitalizează toată investiția pe care ai făcut-o în cercetare și culege câteva beneficii în plus – începe să scrii. [17]

O idee asemănătoare regăsim și la Umberto Eco: „Dacă ați făcut teza cu plăcere, veți simți nevoia să continuați. [...] Acesta este semnul că teza v-a activat metabolismul intelectual, că a fost o experiență pozitivă”. [8 – pp. 262-263]

Odată ce ne-am propus publicarea, următorul pas este să găsim modalitatea optimă de prezentare a ideilor din lucrare. Aceasta înseamnă să definim audiența, respectiv comunitatea de cititori cărora ne adresăm. În funcție de caracteristicile audienței, vom decide cât de explicit va fi textul nostru. Este bine să avem în vedere nu doar profesioniștii, ci și studenții, care dispun de cunoștințele de bază, dar nu sunt încă experți în acel domeniu. Să mai remarcăm că nu toți cititorii sunt îndeajuns de motivați pentru a consuma timp și efort cu lectura unor texte scrise neprofesional. Aici intră în rol stilul autorului. Să pornim de la premisa că, atunci când scriem, scriem pentru oameni, astfel încât limbajul e bine să fie cât mai atractiv, mai prietenos. Spre deosebire de documentele științifice, unde se întrebuițează un limbaj standardizat, normele de redactare a cărților sunt mai puțin restrictive, permit un limbaj mai uman, pigmentat adesea cu metafore, umor, speculație și chiar divertisment. O atare simbioză între artă și știință va fi în mod cert în beneficiul tinerilor care se inițiază în cercetare. În tot cazul, e bine să facem din lectura lucrării noastre o experiență nu doar instructivă, ci și plăcută.

Referințe

1. Aaronson, Steve – **Style in Scientific Writing** – <http://www.garfield.library.upenn.edu/essays/v3p004y1977-78.pdf> - Accesat: 17 decembrie 2008 (p. 28).
2. Bucholtz, Mary – **Writing a Thesis or Dissertation** – <http://www.linguistics.ucsb.edu/faculty/bucholtz/sociocultural/dissertationtips.html> Accesat: 17 mai 2006 (p. 16).
3. Călinescu, George – **Istoria literaturii române de la origini până în prezent**, Editura Minerva, București, 1982. (p. 46)
4. Chandrasekhar R. **How to Write a Thesis: a Working Guide** Australian Research Centre for Medical Engineering (ARCME) – <http://ciips.ee.uwa.edu.au/pub/HowToWriteAThesis.pdf> Accesat: 25 iunie 2010 (pp. 15; 43; 44; 75; 131).
5. Chelcea, Septimiu – **Cum să redactăm o lucrare de licență, o teză de doctorat**, un articol științific în domeniul științelor socioumane, ediția a 3-a rev., București: Comunicare.ro, 2005 (pp.1; 24; 31; 40; 61; 62; 73; 74; 85; 130).
6. Creedy John – **Starting Research and Writing a Research Paper** – <http://www.arts.ualberta.ca/~econweb/landon/Creedy%20Starting%20Research%20and%20Writing%2002.pdf> Accesat: 6 iulie 2008 (pp. 1; 46; 69; 97; 131).
7. Derntl Michael – **Basics of Research Paper and Publishing** – <http://www.pri.univie.ac.at/~derntl/papers/meth-se.pdf> Accesat: 4 august 2008 (p. 76).
8. Eco, Umberto – **Cum se face o teză de licență**, Disciplinele umaniste, ediție revăzută, Editura Polirom, 2006 (1; 10; 28; 31; 51; 67; 125; 130).
9. Elbow, Peter – **Writing With Power, Techniques for Mastering Writing Process**, second edition, New York Oxford University Press – <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=87107470> Accesat: 16 martie 2006 (pp. 81; 86).
10. Evans, Angela, Rajaraman, Srividya; Williams, D. Randal, Wood; Mark, Eisen; Kurt Eisen – **Writing the MA Thesis: Is It Still the Best Course?** – <http://www.tntech.edu/english/thesisdebate.htm> Accesat: 20 sept. 2006 (pp. 9; 31).
11. Gheorghiu, Anca – Ghid practic pentru elaborarea unei lucrări de licență – <http://www.hyperion.ro/module/noutati/article.php?storyid=9> Accesat: 17 mai 2006 (pp. 31; 53; 76; 119).
12. Hairston, C. Maxine – **Successful Writing, A Rethoric for Advanced**

- Composition**, W.W. Norton&Co New York London (pp. 30; 58; 59).
13. Hamid, Sarah – **Writing a Research Paper** – <http://owl.english.purdue.edu/workshops/hypertext/ResearchW/revise.html> Accesat: 13 nov. 2006 (pp. 32; 47; 63; 67; 72; 81; 82; 88; 90; 92; 122; 130).
14. Hertel, Fisher, Margaret, Smith, H. Marion, O'Connor, Betty, Bloomfield, Nina – **Creating Clear Images, The Fiderel Company Grand Rapids Toronto**, Copyright, 1969 (p. 99).
15. Jalobeanu, Mihai – **Plagiatul pe Web** – <http://jalobean.itim-cj.ro/Plagiarism-ro.html> Accesat: 5 oct. 2005 (p. 60).
16. Jurcău, Nicolae – **Perfecționarea activității didactice**, Editura UT Press Cluj-Napoca, 1996 (capitolul Elaborarea și prezentarea lucrărilor științifice) (33; 75; 119; 121; 131).
17. Levine, S. Joseph – **Writing and Presenting Your Thesis or Dissertation** – <http://www.learnerassociates.net/dissthes/> Accesat: 5 dec. 2006 (pp. 70; 118; 119; 120; 122; 123; 125; 131).
18. Lumperdean, Ioan – **Metodologia cercetării științifice** – <http://xa.yimg.com/kq/groups/70967960/992760891/name/Silabus> Accesat: 5 mai 2011 (pp. 5; 46).
19. Mărgineanu, Nicolae – **Condiția umană**, Aspectul ei bio-psiho-social și cultural, Editura Științifică, București 1973 (pp. 33; 104).
20. Menuhin, Yehudi – **Călătorie neterminată**, Editura muzicală, Sibiu 1980 (p. 84).
21. Mills, C. Wright – **Imaginația sociologică**, Editura Politică, București 1975 (pp. 24; 85).
22. Norton, F.H. – **The Art of Writing Scientific Reports**, 1921. NACA Technical Memorandum No. 7. Reprinted from The Scientific Monthly, December 1920. Notes: Available online at the NACA archives (UK Mirror linked) – <http://naca.central.cranfield.ac.uk/reports/1921/naca-tm-7.pdf> Accesat: 17 mai 2006 (pp. 27; 39; 69; 81; 88; 97; 107; 131).
23. Owen, Stephen, Burke, Tod – **Advice for Thesis Writers in Criminal Justice** – <http://crju-web.asp.radford.edu/Thesis.htm> Accesa: 25 mai 2006 (pp. 10; 14).
24. Parfene, Constantin – **Compozițiile în școală**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1980 (pp. 90; 105).
25. Pruteanu, George – **Cacofonii** – <http://www.pruteanu.ro/4doarovorba/emis010-014.htm> Accesat: 5 ian. 2006 (p. 70).
26. Reinking, A. James, Hart, W. Andrew, Osten, von der Robert – **Strategies for Successful Writing**, Fourth edition, Prentice Hall, Upper Saddle River,

New Jersey, 1996 (pp. 62; 81).

27. Reyes, Elizabeth, Augustina – **The Dissertation Defense: Being well-defended in a good way** –

<http://www.apa.org/apags/edtrain/disdefenseadvice.html> Accesat: 19 dec. 2006 (pp. 118; 119)

28. Schulman, E. Robert, Cox, C. Virginia – **How to Write a Ph.D. Dissertation, Charlottesville, Virginia** –

<http://members.verizon.net/~vze3fs8i/air/airphd.html> Accesat: 25 nov. 2006 (p. 19).

29. Shivers, Olin – **Dissertation Advice** – <http://www-static.cc.gatech.edu/~shivers/diss-advice.html>

Accesat: 7 iun. 2007 (p. 123)

30. Strunk, Jr., William – **The Elements of Style** –

http://lib.hku.hk/general/research/guides/academic_writing.html Accesat: 09 ian. 2006 (pp. 82; 100).

31. Stanley, Aronowitz – **Writing Is Not a Skill** –

http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa4115/is_200310/ai_n9271622 Accesat: 10 feb. 2007 (p. 81).

32. Taylor, Dena, Procter, Margaret – **The Literature Review: A Few Tips On Conducting It** – <http://www.utoronto.ca/writing/litrev.html> Accesat: 12 nov. 2006 (p. 71).

33. Waddell Craig – **Thesis Writing** –

<http://www.rpi.edu/web/writingcenter/thesis.html> Accesat: 17 aug. 2008 (p. 34; 35).

34. Walonick, S. David – **Elements of a research proposal and report** –

<http://www.statpac.com/research-papers/research-proposal.htm> Accesat: 27 nov. 2006 (pp. 69; 71).

35. Weidenborner, Stephen, Caruso, Domenick – **Writing a Research Papers A Guide to the Process**, Second Edition, St. Martins Press New York, 1986 (pp. 35; 54; 57; 58).

36. William, M. Joseph – **STYLE. Ten lessons in Clarity & Grace**, Scott, Foresman and Company Glenview, Illinois Copyright 1981 –

<http://www.bartleby.com/141/> Accesat: 12 ian. 2007 (p. 86).

37. Williams, M. Joseph, Lawrence, McEnerney – **A Short Guide to College Writing** – <http://writing-program.uchicago.edu/resources/collegewriting/>

Accesat: 3 feb. 2007 (pp. 3; 23; 37; 39; 46; 90; 97; 123; 131).

38. Wolfe, Joe – **How to Write a PhD Thesis** –

<http://www.google.ro/search?hl=en&q=Wolfe+Joe+dissertation&btnG=Google+Search> Accesat: 12 nov. 2006 (pp. 19; 131).

39. *** **Dissertations** –

- <http://www.unc.edu/depts/wcweb/handouts/dissertation.html> Accesat: 20 sept. 2006 (pp. 9; 13; 14; 18; 123).
40. *** **Honors Theses** –
<http://www.unc.edu/depts/wcweb/handouts/honors.html> Accesat: 15 mar. 2006 (p. 121)
41. *** **How To Write A Dissertation or Bedtime Reading For People Who Do Not Have Time To Sleep** –
<http://www.cs.purdue.edu/homes/dec/essay.dissertation.html> Accesat: 15 mai 2006 (pp. 41; 99).
42. *** La “Întâlnirile României Literare” s-a dezbătut un subiect la modă –
<http://www.ziua.net/display.php?id=131332&data=2003-10-31> Accesat: 25 oct. 2005 (pp. 4; 61)
43. *** Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, Monitorul Oficial al României nr. 60 din 26 martie 1996 (p. 60).
44. *** **NAVAL WAR COLLEGE Writing Guide** –
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/navy/writingguide.pdf> Accesat: 8 sept. 2008 (pp. 16; 27; 48; 97; 108; 130).
45. *** **Thesis Handbook** – [http://www.tele.sunyit.edu/ Thesis Handbook.html](http://www.tele.sunyit.edu/Thesis%20Handbook.html) Accesat: 14 mai 2006 (pp. 21; 64; 72; 79).
46. *** **Thesis writing guide** –
<http://www.politics.unimelb.edu.au/courses/pggguide.html> Accesat: 5 dec. 2006 (pp. 10; 11).

Referințe adnotate

Una din cele mai grele și mai frustrante sarcini pentru cercetători în general și pentru studenți sau masteranzi în particular este de a identifica informația relevantă în noianul de lucrări existente și în creștere exponențială. (Un studiu publicat în SUA arată că se tipăresc în medie 3.000 de cărți pe zi. Se estimează că în doi-trei ani volumul de informație se dublează în condițiile în care timpul de care dispunem rămâne constant).

Pentru ca cercetătorul să poată economisi o parte din timpul său în procesul de căutare a informației, e util să semnalăm lucrările relevante și să facem o cât de sumară evaluare a lor într-o secțiune plasată la sfârșitul lucrării. Așa am procedat în rândurile ce urmează, unde am operat o selecție a lucrărilor care au stat la baza prezentului ghid, însoțite de scurte descrieri și comentarii.

* Thesis Handbook [44] este un studiu vast și consistent, poate cel mai complet website conținând toate elementele necesare în procesul de elaborare a disertației de doctorat, cu sugestii utile și pentru lucrarea licență și disertația de masterat.

* În volumul Cum se face o teză de licență, Umberto Eco [8], bazându-se pe experiența sa de universitar, oferă un neprețuit sprijin studenților în litere care își pregătesc lucrarea de licență. Accentul este pus pe alegerea subiectului. O temă îndeobște aridă, marele scriitor o convertește într-o proză pasionantă, dar și utilă în același timp.

* Sarah Hamid, în Writing a Research Paper, [13] expune cu limpezime de cristal, într-un limbaj plastic și elevat, cele mai spinoase probleme care se ridică în elaborarea diverselor tipuri de compoziții scrise.

* În cartea intitulată Cum să redactăm o lucrare de licență, o teză de doctorat, un articol științific în domeniul științelor socioumane, Septimiu Chelcea [5] își centrează expunerea pe specificul cercetării sociologice (metodologiilor cantitative și calitative, întocmirea de grafice, histograme, diagrame etc.), astfel că studenții în acest profil vor găsi îndrumări utile în ceea ce privește elaborarea lucrării de licență.

* Joe Wolfe provine din mediul academic, (The University of New South Wales Australia), și este familiarizat cu dificultățile elaborării unor studii științifice de mare întindere. Experiența sa, condensată în studiul How to Write a PhD Thesis

[37], este de mare folos pentru tinerii cercetători, inclusiv pentru cei ce pregătesc lucrări de diplomă, și oferă informații specializate din domeniul științific și tehnic. Universitarul nu ocolește nici probleme colaterale cum ar fi stilul de viață care asigură o bună formă fizică și intelectuală doctoranzilor pe parcursul procesului îndelungat de elaborare a disertației.

* Site-ul intitulat Dissertation [38] furnizează informații bogate și valoroase pentru etapa de pregătire a disertației.

* Norton, F.H., sub titlul *The Art of Writing Scientific Reports* [21], elaborează un studiu de doar câteva pagini, tipărit în 1920, dar care și azi constituie un model de exprimare clară, concisă și cu impact la cititor. Conține în esență marile probleme cu care se confruntă cercetătorul în redactarea unui raport științific.

* Deosebit de valoroasă este și lucrarea lui Joseph S. Levine – *Writing and Presenting Your Thesis or Dissertation* [17] – rezultat al experienței sale de lucru în mediul universitar. Acest studiu conține idei practice despre modul în care se abordează eficient susținerea disertației, dar semnalează și greșelile ce se pot comite cu acest prilej.

* Volumul *Perfecționarea activității didactice* [16], de Nicolae Jurcău, editat de Universitatea Tehnică Cluj, conține un capitol intitulat *Elaborarea și prezentarea lucrărilor științifice*. Excelează secțiunea care tratează susținerea lucrărilor de diplomă, unde cei interesați găsesc numeroase detalii.

* John Creedy expune cu deosebită claritate specificul problemelor de cercetare științifică în studiul intitulat *Starting Research and Writing a Research Paper* . [6]

* Chandrasekar R. este autorul lucrării intitulate *How to Write a Thesis: a Working Guide*. [4] Este un excelent ghid de cercetare și redactare a unor lucrări științifice, scris cu o claritate maximă și într-un stil elegant și atractiv.

Index de termeni

- accentuare - 98
- acceptare - 30
- acuratețe - 102
- administrare - 12, 15
- adnotare - 40, 126
- alegere - 9, 21, 22, 25, 27, 98
- alineat - 83, 116
- alinieri - 114
- amânare - 14
- analiză - 44
- anexă - 77
- anticipare - 119
- argumentare - 36, 37
- așteptare - 10, 11
 - benefic - 31
- bibliografie - 52, 76
- blocaj - 88
- brainstorming - 43
- calculator - 19, 95
- calendar - 11, 16, 17
- calitate - 3
- canon - 65
- cercetare - 31, 32, 46, 47, 72
- ciorchine - 44
- ciornă - 80
- citare - 56, 57
- claritate - 97
- coerență - 104
- colaborare - 10
- comprimare - 44
- concluzie - 76
- conducător - 9
- conflict - 12
- conjugare - 110
- consemnare - 53, 54
- cooperare - 42
- corectură - 107
- cost - 20
- criteriu - 27
- critic - 40, 123
- descriere - 44
- dialog - 42
- diateza - 100
- dimensionare - 84
- discuție - 75
- disertație - 64, 79
- documentare - 46
- elaborare - 6, 21, 19, 113
- eroare - 111
- etapă - 21, 91
- eufonia - 105
- evaluare - 49, 51
- explorare - 45
- expozitiv - 35
- extras - 56
- foaie - 117
- font - 116
- fragmentare - 114
- frază - 83, 93
- generare - 39
- ghidare - 31
- glosar - 72
- grafic - 117
- gramatică - 109
- greșeală - 94
- idee - 40, 85
- identificare - 22
- ierarhizare - 97
- imprimare - 114
- incompatibilitate - 106
- independent - 10
- informație - 54, 97, 61
- instrument - 31
- interes - 27
- internet - 44,
- interviu - 43

introducere - 1, 69
ipoteză - 33
întâlnire - 11
întrebare - 32, 36, 119
jurnal - 41, 42
lectură - 40
legare - 117
liber - 43
licență - 94
literatură - 70
logistică - 120
lucru - 10, 18
margine - 114
masterat - 94
model - 45, 72
motivație - 13
notă - 55
numerotare - 115
obscuritate - 100
orar - 17
organizare - 62, 65, 85
ortografie - 110
parafonie - 105
parafrizare - 58
paragraf - 82, 116
pilot - 74
plagiat - 60, 61
plan - 62, 67
planificare - 12, 15
plasare - 117
pregătire - 18, 113, 119, 120
premergător - 5
profesional - 31
prospect - 79
punctuație - 110
reacție - 123
realizabil - 28
redactare - 31, 80, 82, 85, 87
referință - 76, 126, 128
reflecție - 55
restrângere - 16
revizuire - 36, 90, 92, 95, 96
revizuire - 36, 67, 96
rezultat - 74
rezumare - 59, 69
scop - 2
scriere - 43, 81, 87
secțiune - 67, 77
spațiere - 114
standard - 3
stil - 96, 107
strategie - 22, 25, 45
structurare - 62, 65, 66
studiu - 41, 74
subiect - 28
sursă - 47, 48, 52, 53
susținere - 118, 119, 121
științific - 96
tehnică - 59, 85
tehnoredactare - 113
teza - 33, 34, 35, 36, 47
timp - 12, 15
topică - 99
valorificare - 124

Index de autori

- Barbu, Eugen - 61
Borges, Louis George - 48
Caruso, Domenick - 54
Călinescu, George - 46; 90
Chandrasekhar, R. - 15; 44; 131
Chelcea, Septimiu - 1; 31; 61; 62; 85; 130
Churchill, Winston - 121
Cox, C. Virginia - 19
Creedy, John - 97; 131
Eco, Umberto - 1; 28; 29; 31; 51; 52; 67; 130
Elbow, Peter - 81
Gheorghiu, Anca - 76; 119
Hairston, C. Maxine - 30; 58
Hamid, Sarah - 47; 67; 81; 82; 90; 92; 130
Jalobeanu, Mihai - 60
Jurcău, Nicolae - 119; 131
Levin, C. Joseph - 119; 120; 122; 123; 131
Lovinescu, Eugen - 105
Lumperdean, Ioan - 46
Manolescu, Nicolae - 60
Mărgineanu, Nicolae - 52; 53; 104
Menuhin, Yehudi - 84
Mills, C. Wright - 24;
Northon, F.H. - 39; 97; 107; 131
Parfene, Constantin - 90; 105
Platon - 50
Preda, Marin - 50
Procter, Margareta - 71
Pruteanu, George - 70
Rad, Ilie - 29
Reyes, Elizabeth- Augustina - 119
Schulman, E. Robert - 19
Shiver, Olin - 123; 124
Sorescu, Marin - 4;
Stanley, Aronovitz- 81
Șerbănescu, Andra - 29;
Twain, Mark - 99
Taylor, Dena - 71
Viner, Jacob - 97
Waddell, Craig - 34; 35
Walonick, David - 69; 71
Weidenborner, Stephen - 54
Williams, M. Joseph - 37; 86; 90; 96
Wolfe, Joe - 19; 130

Anexa 1

Notă: a se consulta un model sau instrucțiunile universității

Coperta

Universitatea.....
Localitatea.....
Facultatea.....

DISERTAȚIE DE MASTERAT

Masterand:
.....
(prenume, nume)

.....
- anul -

Anexa 2

Notă: a se consulta un model sau instrucțiunile universității

Foia de titlu

Universitatea.....

Localitatea.....

Facultatea.....

DISERTAȚIE DE MASTERAT

.....
(Titlul lucrării)

Conducător științific:

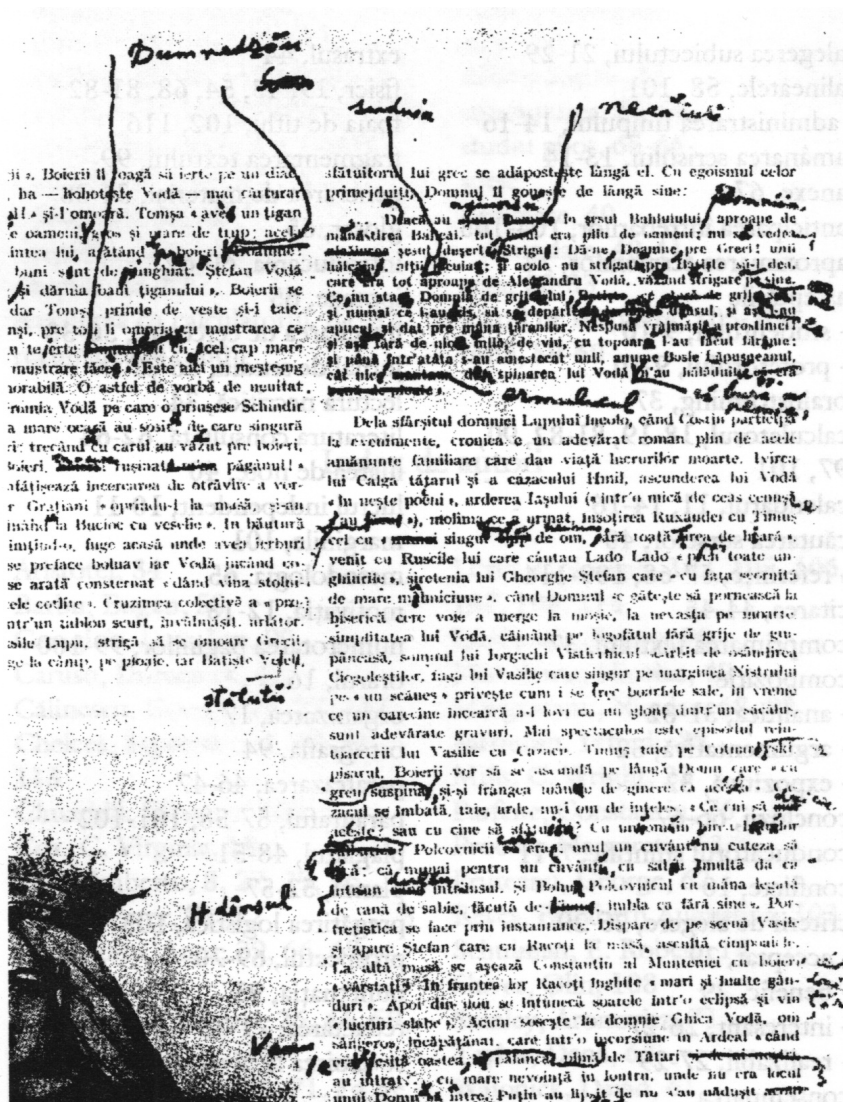
.....
(grad didactic, prenume, nume)

Masterand:

.....
(prenume, nume)

.....
- anul -

Exemplu de text revizuit

Faximilul unui pasaj din textul revizuit al ediției a II-a a lucrării Istoria literaturii române de la origini până în prezent de George Călinescu